

การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการจัดการเรียนการสอนของนักเรียนชั้น
ประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทน์
อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี

AN APPLICATION OF THE FOUR PATHS OF ACCOMPLISHMENT IN THE
LEARNING AND TEACHING MANAGEMENT OF THE STUDENTS IN THE
PRIMARY SCHOOL IN THE 5TH GRADE OF BANTOOM SCHOOL,
BANCHAN SUB-DISTRICT, BANDUNG DISTRICT,
UDONTHANI PROVINCE

พระมหาชินกฤต จิรวโส (รูปสะอาด)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการจัดการเรียนการสอนของนักเรียนชั้น
ประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตุม ตำบลบ้านจันทร์
อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี

พระมหาชินกฤต จิรวโส (รูปสะอาด)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

An Application of the Four Paths of Accomplishment in the
learning and teaching management of the Students in the
Primary School in the 5th Grade of Bantoom School,
Banchan Sub-district, Bandung District,
Udonthani Province

Phramaha Chinnakrit Ciravaniso (Roopsa-art)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Master of Arts
Buddhist Studies

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง "การประยุกต์ใช้หลักปรัชญา ๔ ในการจัดการเรียนการสอน ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่
๕ โรงเรียนบ้านอูม ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอบ้านคู่ จังหวัดอุดรธานี" เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิโกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิโกโร, ดร.)

ประธานกรรมการ

(ผศ.ดร. พยอมพล บัวระมา)

กรรมการ

(ดร. บุญส่ง สิ้นสุนอก)

กรรมการ

(ดร. ประภาภรณ์ ภูขาว)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ดร. บุญส่ง สิ้นสุนอก

ประธานกรรมการ

ดร. ประภาภรณ์ ภูขาว

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระมหาสุเมธ จิรวีโส / รูปสะอาด)

- ชื่อวิทยานิพนธ์** : การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการจัดการเรียนการสอน ของ
นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทน์
อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี
- ผู้วิจัย** : พระมหาชินกฤต จิรวโส (รูปสะอาด)
- ปริญญา** : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
- คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์**
- : ดร. บุญส่ง สิ้นธนูเอก, ป.ธ.๕, ค.บ. (สังคมศึกษา), ศน.บ. (ปรัชญา),
อ.ม. (ศาสนาเปรียบเทียบ), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
 - : ดร.ประภาภรณ์ ภูขาว ค.บ. (คณิตศาสตร์/คอมพิวเตอร์ศึกษา), ศษ.ม.
(การบริหารการศึกษา), ประ.ด. (การบริหารการศึกษา)
- วันสำเร็จการศึกษา** : ๑ มีนาคม ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา ๑) เพื่อศึกษาหลักอิทธิบาท ๔ ในคัมภีร์
พระพุทธศาสนา ๒) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาทั่วไปในการจัดการเรียนสอนของนักเรียนชั้นประถมศึกษา
ปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี และ ๓) เพื่อศึกษาผลการ
ประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการเรียนการสอนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม
ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการวิเคราะห์ข้อมูลจาก
พระไตรปิฎก เอกสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลจากการสัมภาษณ์
แล้วนำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ผลการวิจัย พบว่า อิทธิบาท ๔ หมายถึง หลักธรรมนำไปสู่ ความสำเร็จ คือ ฉันทะ
ความพอใจ, มีใจรักในงานที่ทำ ด้วยใจรัก วิริยะ ความพากเพียร อดทน ต่อความลำบากยากเย็น
ไม่ว่าจะเป็นอาชีพใดๆ ก็ตามขอให้ทำอย่างสุจริต จิตตะ เอาจิต ผักเฝ่ ฝายใจรัก ด้วยความพยายาม
ด้วยเอาจิตพยายามอาชีพนั้นๆ ให้บรรลุผลสำเร็จ วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวนในงานที่ทำ เพื่อจะให้
ประสบผลสำเร็จให้ดียิ่งๆ ขึ้นไป

กระบวนการใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการจัดการเรียนการสอนช่วยแก้ไขข้อจำกัดในเรื่อง
เนื้อหาทางด้านจริยธรรม ซึ่งค่อนข้างเป็นนามธรรมและหยุดนิ่งกับที่ให้เป็นการเรียนการสอนที่
น่าสนใจโดยสร้างบรรยากาศของการเรียนการสอนที่มีการที่มีการเคลื่อนไหวของผู้เรียนและเนื้อหา
ควบคู่กันไปจัดการกระบวนการเรียนการสอนจึงมุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมทั้งด้านร่างกายสติปัญญา
อารมณ์ และการปฏิสัมพันธ์เป็นส่วนใหญ่ โดยมีการใช้กิจกรรมและสื่อการสอนบางประการ เช่น
สถานการณ์จำลอง การแสดงบทบาทสมมติ กรณีตัวอย่าง เป็นต้น ช่วยส่งเสริมให้การเรียนรู้ทางด้าน
จริยธรรมเป็นรูปธรรมน่าสนใจขึ้นสอดคล้องกับวัยพัฒนาตนระดับวุฒิภาวะ และความต้องการของ
นักเรียนแต่ละระดับ หลักอิทธิบาท ๔ ว่าด้วยการครองตน ครองคนและครองงาน เป็นคุณธรรมที่
นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย

ผลการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ เพื่อเสริมทักษะในการจัดการเรียนการสอน ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี พบว่า ๑) ฉันทะ คือเป็นข้าศึกกับความเบื่อหน่าย ทำให้ไม่เบื่องาน ไม่ท้อถอย มีกำลังใจต่อสู้ป้องกัน สร้างสรรค์สิ่งที่ตนรัก ๒) วิริยะ คือ กำจัดความเกียจคร้าน ทำให้งานต่อเนื่อง เช่น นักเรียนมีงานที่ครูผู้สอนสั่งการบ้านแล้วส่งให้ครบตามจำนวน นักเรียนไม่เกียจคร้านต่อหน้าที่ของตนเองให้สมบูรณ์ ๓) จิตตะ คือ ทำให้ทราบความเป็นไปของงานอยู่เสมอ เมื่อมีปัญหาสามารถแก้ไขเหตุการณ์ได้ทันทั่วทั้ง ๔) วิมังสา คือ ช่วยให้งานไม่ผิดพลาด และทำให้มองเห็นลู่ทางที่จะทำงานให้ได้ผลดีจะเห็นได้ว่า ฉันทะ และวิริยะ เป็นหลักปฏิบัติที่ช่วยให้นักเรียนมีความสามารถในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคในการเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี โดยมีจิตตะและวิมังสาเป็นหลักปฏิบัติที่ช่วยให้การเอาชนะปัญหาและอุปสรรคในการทำงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ซึ่งในที่สุดแล้วก็จะช่วยเสริมให้บุคคลมีความสามารถในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคมากขึ้นนั่นเอง เพื่อให้ทุกคนมีส่วนร่วมทั้งความคิดเห็นและการกระทำภายในสถานการณ์ที่กำหนด ทำให้สมาชิกในกลุ่มมีการวางแผนการทำงานร่วมกัน แลกเปลี่ยนประสบการณ์และแก้ปัญหาาร่วมกัน เกิดการเรียนรู้และนำไปประยุกต์ใช้ในการเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

Thesis Title : An Application of the Four Paths of Accomplishment of the Students in the Primary School in the 5th Grade of Bantoom School, Banchan Sub-district, Bandung District, Udonthani Province

Researcher : Phramaha Chinnakrit Ciravangso (Roopsa-art)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

- : Dr. Boonsong Sinthunok, Pali V, B.A. (Social Studies), B.A. (Philosophy), M.A. (Comparative Religion), Ph.D. (Buddhist Studies)
- : Dr. Praphaphon Phukaow, B.A. (Mathematics/Computer of Education) M.A. (Educational Administration) Ph.D. (Educational Administration)

Date of Graduation : March 1, 2019

Abstract

The purposes of this research were; 1) to study the principle of the Four Paths of Accomplishment in the Buddhist Text, 2) to study the application of the principle of the Four Paths of Accomplishment for the learning management of the students in the 5th grade of the primary school in Ban Toom, Ban Chan sub-district, Ban Dung District, Udonthani Province and 3) to study the results of the application of the principle of the Four Paths of Accomplishment in the learning management of the students in the 5th grade of the primary school in Ban Toom School, Ban Chan sub-district, Ban Dung District, Udonthani Province. This research was the qualitative research by analyzing the data from Tipitaka, Buddhist academic documents, related researches and the interviews and the results of research were propounded by the descriptive analysis.

The results of research were found that the Four Paths of Accomplishment mean the principle of Dhamma leading to the accomplishment, that is, Canda: aspiration, work satisfaction, Viriya: effort, energy, endurance towards the troublesomeness, whether it will be any vocation or not. It will be done with honesty, Citta: active thought with love, effort, energy, indicative thoughtfulness in those vocations for accomplishment, Vimamsa: investigation in work performance in order to receive more an accomplishment.

The process of application of the Four Paths of Accomplishment in the learning process in the group activities will assist to solve the specification of moral contents that is likely the abstract and the motionless to be the interesting learning by creating the learning atmosphere that consists of the learners' movements all together. The learning and teaching management focus on the learners' participation both physically and intelligently and the major relationship by using some activities and teaching instruments such as imitative situations, assumed demonstration and case study etc. To enhance the moral learning should be the interesting concrete objects agreeable to the age of self-development in the level of maturity and the learners' requirements in the level of the Four Paths of Accomplishment by self-control, personal-control and job-control. All these are the virtue leading the successfulness of the required results.

The applicative results of the Four Paths of Accomplishment for increasing the skill and learning management of the students in the 5th grade class of primary school in Ban Toom school, Ban Chan Sub-district, Ban Dung District, Udon Thani Province were found that 1) Chanda: the enemy of bore and not to be tired of working and not be discouraged to protect oneself 2) Viriya: to get rid of the laziness to work continuously such as the learners do their homework as assigned by the teachers completely and not to be lazy to do their work 3) Citta: to know the work movement continuously, when there is intellectual that can solve the immediate situations and 4) Vimamsa: to encourage to work not to be faulty and to assist to see the direction to achieve ones' work. It can be found that Chanda and Viriya are the practical principles to assist the students to get rid of the problems and obstacles in order to encourage everybody to participate both opinion and performance in the limited situations and to encourage the members in group to lay out the plans to work together , to change the experience and to solve the problems together for creating the learning and to apply for learning effectively.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ด้วยความเมตตาของ ดร.บุญส่ง สิ้นธุ์นอก ประธานที่ปรึกษา และ ดร.ประภาภรณ์ ภูขาว อาจารย์ที่ปรึกษา ซึ่งได้กรุณาให้คำแนะนำตรวจแก้ข้อบกพร่องต่างๆ ให้สมบูรณ์ที่สุด ผู้วิจัยมีความซาบซึ้งในความเมตตากรุณาของอาจารย์เป็นอย่างยิ่ง ขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้ด้วย

ผู้วิจัย ขอขอบคุณคณาจารย์และเจ้าหน้าที่ บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย ที่กรุณาให้คำแนะนำ และตรวจรูปแบบวิทยานิพนธ์ให้ถูกต้องสมบูรณ์ตามรูปแบบของงานวิจัย ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุด วิทยาเขตหนองคาย ที่ได้ให้ความเอื้อเฟื้อและอำนวยความสะดวกในการศึกษาค้นคว้าข้อมูลหนังสือ ตำรา วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย และเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยผู้วิจัย ขอขอบคุณและขออนุโมทนา

ขอขอบคุณผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกท่าน ที่ได้ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้ผู้วิจัยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ที่กรุณาให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัย

พระมหาชินกฤต จิรวโส (รูปสะอาด)
๙ มกราคม ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ณ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ คำถามวิจัย	๔
๑.๓ วัตถุประสงค์ในการวิจัย	๕
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๕
๑.๕ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๕
๑.๖ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๖
บทที่ ๒ หลักอิทธิบาท ๔ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับหลักอิทธิบาท ๔	๗
๒.๒ อิทธิบาทธรรมที่ปรากฏในพระสูตร	๑๑
๒.๓ ความหมายของอิทธิบาท ๔	๑๕
๒.๔ ความสำคัญของหลักอิทธิบาท ๔	๑๙
๒.๕ องค์ประกอบของหลักอิทธิบาท ๔	๒๐
๒.๖ ลักษณะของหลักอิทธิบาท ๔	๒๙
๒.๗ ประโยชน์ของอิทธิบาท ๔	๓๐
๒.๘ บทสรุป	๓๒
๒.๙ งานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๓๒
๒.๑๐ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๓๗
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย	
๓.๑ รูปแบบการวิจัย	๓๘
๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	๓๘
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๓๙
๓.๓.๑ การสร้างแบบสอบถาม	๓๙
๓.๓.๒ แนวคำถามในการสัมภาษณ์	๓๙

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล	๔๐
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล	๔๐
๓.๕.๑ การวิเคราะห์ข้อมูล	๔๐
๓.๕.๒ การนำเสนอข้อมูล	๔๑
๓.๕.๓ การจัดทำรูปเล่ม	๔๑

บทที่ ๔ สภาพปัญหาทั่วไปและผลการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ใช้ในการจัดการเรียนการสอนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตุม ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี

๔.๑ สภาพทั่วไปของโรงเรียนบ้านตุม	๔๒
๔.๑.๑ ประวัติโรงเรียนบ้านตุมโดยสังเขป	๔๒
๔.๒ สภาพปัญหาทั่วไปของผู้บริหาร	๔๓
๔.๒.๑ ปัญหาด้านการแนะนำบุคลากรในสถานศึกษา	๔๓
๔.๒.๒ ปัญหาด้านการจัดงบประมาณในการจัดการเรียนการสอน	๔๖
๔.๒.๓ ปัญหาด้านการบริหารในด้านวัสดุอุปกรณ์ในการจัดการเรียนการสอน	๔๗
๔.๒.๔ ปัญหาด้านวิธีคิดในการแก้ไขปัญหาในการจัดการเรียนการสอน	๔๘
๔.๓ สภาพปัญหาทั่วไปของครูผู้สอน	๕๐
๔.๓.๑ ปัญหาด้านการแนะนำนักเรียนในสถานศึกษา	๕๐
๔.๓.๒ ปัญหาด้านงบประมาณในการจัดการสอน	๕๑
๔.๓.๓ ปัญหาด้านวัสดุอุปกรณ์ในการจัดการสอน	๕๒
๔.๓.๔ ปัญหาด้านวิธีคิดในการแก้ไขปัญหาในการจัดการสอน	๕๒
๔.๔ สภาพปัญหาทั่วไปของนักเรียน	๕๔
๔.๔.๑ ปัญหาด้านแนะนำเพื่อนในชั้นเรียน	๕๔
๔.๔.๒ ปัญหาด้านรายจ่ายในการเรียนรู้	๕๕
๔.๔.๓ ปัญหาด้านวัสดุอุปกรณ์ในการเรียนรู้	๕๖
๔.๔.๔ ปัญหาด้านวิธีคิดในการแก้ไขปัญหาการเรียนรู้	๕๘
๔.๕ ผลของการประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔	๕๙
๔.๕.๑ สำหรับผู้บริหาร	๕๙
๔.๕.๒ ผู้ช่วยผู้บริหาร	๖๐
๔.๖ ผลของการประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ สำหรับครูผู้สอน	๖๑
๔.๖.๑ ครู กับ การประยุกต์ใช้อิทธิบาท ๔ ในการจัดการเรียนการสอน	๖๑
๔.๖.๒ การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการเรียนการสอน	๖๒
๔.๖.๓ การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการจัดกิจกรรมที่ทำให้เกิดการเรียนรู้	๖๓
๔.๖.๔ การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการประกอบอาชีพ	๖๔
๔.๗ ผลของการประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ สำหรับนักเรียน	๖๕

๔.๗.๑ ผลของการประยุกต์ตามหลักฉันทะ	๖๕
๔.๗.๒ ผลของการประยุกต์ตามหลักวิริยะ	๖๖
๔.๗.๓ ผลของการประยุกต์ตามหลักจิตตะ	๖๖
๔.๗.๔ ผลของการประยุกต์ตามหลักวิมังสา	๖๗
๔.๘ สรุป	๖๘
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๖๙
๕.๒ อภิปรายผล	๗๑
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๗๒
บรรณานุกรม	๗๓
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก รายนามผู้เชี่ยวชาญและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	๗๘
ภาคผนวก ข หนังสือขอความอนุเคราะห์ในการสัมภาษณ์	๘๐
ภาคผนวก ค แบบสัมภาษณ์ หรือแนวคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์	๘๖
ภาคผนวก ง ประมวลภาพจากการศึกษาภาคสนาม/การสัมภาษณ์	๙๖
ประวัติผู้วิจัย	๑๐๑

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙

การอ้างอิงพระไตรปิฎก จะระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๔๗/๒๙๒. หมายถึง มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ ภาษาไทย เล่ม ๑๓ ข้อ ๑๔๗ หน้า ๒๙๒. ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นต้น ดังนี้

๑. คำอธิบายคำย่อในภาษาไทย

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

คำย่อ	พระสูตรตันตปิฎก ชื่อคัมภีร์	ภาษา
ม.ม. (ไทย)	= มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์	ภาษาไทย
อง.เอกก. (ไทย)	= อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต	ภาษาไทย
อง.ปญจก. (ไทย)	= อังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาต	ภาษาไทย
ขุ.ธ. (ไทย)	= ขุททกนิกาย ธรรมบท	ภาษาไทย
ที.ปา. (ไทย)	= ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	ภาษาไทย
ที.ม. (ไทย)	= ทีฆนิกาย มหาวรรค	ภาษาไทย
ส.ม. (ไทย)	= สังยุตตนิกาย มหาวรรค	ภาษาไทย
ม.มฺ. (ไทย)	= มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์	ภาษาไทย
ม.อ. (ไทย)	= มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์	ภาษาไทย

คำย่อ	พระอภิธรรมปิฎก ชื่อคัมภีร์	ภาษา
อภิ.วิ. ไทย	= อภิธรรมปิฎก วิภังค์	ภาษาไทย
อภิ.ธ. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก ธาตุกถา	ภาษาไทย

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาประเทศไทยในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔) อยู่ในห้วงเวลาของการปฏิรูปประเทศเพื่อแก้ปัญหาพื้นฐานหลายด้านที่สั่งสมมานานท่ามกลางสถานการณ์โลกที่เปลี่ยนแปลงรวดเร็วและเชื่อมโยงกันใกล้ชิดมากขึ้น การแข่งขันด้านเศรษฐกิจจะเข้มข้นมากขึ้น สังคมโลกจะมีความเชื่อมโยงใกล้ชิดกันมากขึ้นเป็นสภาพไร้พรมแดน การพัฒนาเทคโนโลยีจะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและจะกระทบชีวิตความเป็นอยู่ในสังคมและการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างมาก ขณะที่ประเทศไทยมีข้อจำกัดของปัจจัยพื้นฐานเชิงยุทธศาสตร์เกือบทุกด้านและจะเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาที่ชัดเจนขึ้น ช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๒ นับเป็นจังหวะเวลาที่ท้าทายอย่างมากที่ประเทศไทยต้องปรับตัวขนานใหญ่ โดยจะต้องเร่งพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี การวิจัยและพัฒนา และนวัตกรรมให้เป็นปัจจัยหลักในการขับเคลื่อนการพัฒนาในทุกด้านเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศไทยท่ามกลางการแข่งขันในโลกที่รุนแรงขึ้นมากแต่ประเทศไทยมีข้อจำกัดหลายด้าน อาทิ คุณภาพและมีความเหลื่อมล้ำสูงที่เป็นอุปสรรคต่อการยกระดับศักยภาพการพัฒนา โครงสร้างประชากรเข้าสู่สังคมสูงวัยส่งผลให้ขาดแคลนแรงงานจำนวนประชากรวัยแรงงานลดลงตั้งแต่ปี ๒๕๕๘ และโครงสร้างประชากรจะเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ภายในสิ้นแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๒ ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็ร่อยหรอเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็วซึ่งเป็นทั้งต้นทุนในเชิงเศรษฐกิจและผลกระทบร้ายแรงต่อคุณภาพชีวิตประชาชน ในขณะที่การบริหารจัดการภาครัฐยังด้อยประสิทธิภาพ ขาดความโปร่งใส และมีปัญหาคอรัปชันเป็นวงกว้าง จึงส่งผลให้การผลักดันขับเคลื่อนการพัฒนาไม่เกิดผลสัมฤทธิ์เต็มที่ บางภาคส่วนของสังคมจึงยังถูกทิ้งอยู่ข้างหลัง^๑

การพัฒนาประเทศไทยภายใต้แนวทางการพัฒนาที่กำหนดด้วยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑ (พ.ศ. ๒๕๐๔-พ.ศ. ๒๕๐๙) มาจนถึงปัจจุบันที่สิ้นสุดแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๑ ส่งผลให้ประเทศไทยมีระดับการพัฒนาที่สูงขึ้นตามลำดับทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคม อาทิ เศรษฐกิจมีขนาดและฐานการผลิตและบริการที่ใหญ่ขึ้น รายได้ประชาชนสูงขึ้น ปัญหาความยากจนลดลง คุณภาพชีวิตประชาชนดีขึ้นอันเนื่องจากการบริการทางสังคมทุกด้านที่มีความครอบคลุมทั่วถึงมากขึ้น และ โครงสร้างพื้นฐานมีการพัฒนาครอบคลุมมากขึ้น รวมทั้งผลของการดำเนินนโยบายการคลังการลงทุนเสรีและ การขยายความร่วมมือกับมิตรประเทศทั้งในรูปทวิภาคีและพหุภาคี และความร่วมมือกับประเทศในอนุภูมิภาค และอาเซียนที่มีความเข้มข้นและชัดเจนขึ้น

^๑ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรี ฉบับที่ ๑๒, ๒๕๖๐, หน้า ๑

ตั้งแต่ปี๒๕๕๘ ได้ขยายโอกาสด้านการค้าและการลงทุนของไทย เพิ่มขึ้น และส่งผลให้ฐานการผลิตและบริการของประเทศไทยมีความเข้มแข็งและโดดเด่นในหลายสาขา^๒

อย่างไรก็ดี ประเทศไทยยังประสบปัญหาคุณภาพในเกือบทุกด้าน อาทิ คุณภาพคนต่ำทั้งใน ด้านความรู้ ทักษะ และทัศนคติ มีปัญหาด้านคุณธรรม จริยธรรม ประชากรจำนวนไม่น้อยไม่เคารพสิทธิผู้อื่น และไม่ยึดผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ จึงซ้ำเติมปัญหาการขาดแคลนปริมาณกำลังแรงงานในภาวะที่ โครงสร้างประชากรเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ประเทศไทยยังประสบปัญหาคุณภาพบริการสาธารณะ คุณภาพการศึกษาและบริการด้านสาธารณสุข และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและ ระบบโลจิสติกส์รวมทั้งการบริหารจัดการน้ำยังไม่เป็นระบบ โครงข่ายที่สมบูรณ์และการพัฒนามีความล่าช้า โครงสร้างพื้นฐานยังคงมีปัญหาในหลายด้าน อาทิ รูปแบบการขนส่งยังไม่สามารถปรับเปลี่ยนให้มีประสิทธิภาพ ได้ตามเป้าหมาย การบริหารจัดการยังขาดเอกภาพ รวมทั้งการให้บริการยังไม่ทั่วถึง ไม่เพียงพอ ไม่มีคุณภาพ กระจัดตัวอยู่ในเมือง และมีราคาค่าบริการค่อนข้างสูง นอกจากนี้กฎหมายที่เกี่ยวข้องยังเป็นอุปสรรคต่อ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและโลจิสติกส์การพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและนวัตกรรมก็พบว่ามีความ ล่าช้า มีการลงทุนในการวิจัยและพัฒนาน้อยไม่เพียงพอ การวิจัยที่ดำเนินการไปแล้วไม่ถูกนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์เชิงเศรษฐกิจและสังคมได้อย่างคุ้มค่า และการพัฒนานวัตกรรมมีน้อย^๓

กระทรวงศึกษาธิการ ได้สรุปจริยธรรมของเยาวชนที่น่าสนใจไว้ ดังนี้ ปัญหานักเรียนขาดระเบียบวินัย และย่อหย่อนในด้านจริยธรรมการแต่งกายไม่เรียบร้อย การทะเลาะวิวาทและการติดยาเสพติดให้โทษ อันเนื่องมาจากสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสม ทั้งยังขาด การเอาใจใส่ดูแลและให้คำแนะนำอบรมสั่งสอนจากผู้ปกครอง ครูอาจารย์ที่มีความเข้าใจทาง จริยธรรมเท่าที่ควร การพัฒนาการศึกษาให้ได้ตามแนวทางมาตรฐานการศึกษาชาตินั้นทำได้ยาก แต่นับเป็นเรื่องที่สำคัญยิ่ง สามารถทำได้และมีโอกาสที่จะประสบความสำเร็จ เพราะเป็นเรื่องที่อยู่ในใจของคนทุก คนดังจะเห็นได้จากตั้งแต่ปี ๒๕๔๔ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้ให้การ สนับสนุนคณะนักวิจัยหลักจากคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในการดำเนินงานวิจัยเพื่อแสวงหายุทธศาสตร์ แนวทางและรูปแบบ การปฏิรูปการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ ภายใต้ชื่อว่า “รูปแบบการปฏิรูปการเรียนรู้ทั้งโรงเรียนด้วยการวิจัยและพัฒนา ” เป็นโครงการที่อยู่ในความสนใจ ของผู้บริหารทั้งหลายที่ต้องทำหน้าที่ในการพัฒนาโรงเรียนให้มีประสิทธิภาพตามมาตรฐานการศึกษา ชาติ โดยผู้บริหารคือกลุ่มเป้าหมายที่มีบทบาทในการดำเนินงาน กระบวนการรูปแบบดังกล่าวเป็นเครื่องมือในการศึกษาที่สามารถสร้างพัฒนาการเรียนรูทั้งโรงเรียน เพื่อเป็นเครื่องมือในการ ปรับเปลี่ยนรากฐานความรู้ในการพัฒนาทางการศึกษาให้มีทั้งประสิทธิภาพและประสิทธิผล อนึ่งการ จัดการศึกษาในปัจจุบันนั้นได้มีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงโดยยึดแนวทางตามพระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ ที่มีการกระจายอำนาจในการ

^๒ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรี ฉบับที่ ๑๒, ๒๕๖๐, หน้า ๗

^๓ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรี ฉบับที่ ๑๒, ๒๕๖๐, หน้า ๘

บริหารและการทั้งโรงเรียน^๔ เพื่อเป็นเครื่องมือในการ ปรับเปลี่ยนรากฐานความรู้ในการพัฒนาด้าน การศึกษาให้มีทั้งประสิทธิภาพและประสิทธิผล อนึ่งการ จัดการศึกษาในปัจจุบันนั้นได้มีการพัฒนา และเปลี่ยนแปลงโดยยึดแนวทางตามพระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ ที่มีการกระจายอำนาจใน การบริหารและการจัดการศึกษา ทั้งด้านวิชาการ งบประมาณ การบริหารบุคคลและการบริหารทั่วไป ไปยังคณะกรรมการ และสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษา และสถานศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษาโดยตรง ในการบริหารงานของสถานศึกษานั้น ดำเนินไปโดยมีผู้บริหารสถานศึกษา โดยมีการสนับสนุนจาก ผู้แทนผู้ปกครอง ผู้แทนครู ผู้แทนองค์กร ชุมชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนศิษย์เก่า ของสถานศึกษา ผู้แทนพระภิกษุสงฆ์หรือ ผู้แทนศาสนาอื่นในพื้นที่^๕

ด้วยหลักการที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษานี้ทำให้ผู้บริหารสถานศึกษา จำเป็นต้องมีการกำหนดบทบาทของตนหลายอย่างในการบริหารจัดการสถานศึกษาของตนให้สามารถ ขับเคลื่อนไปสู่การเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ โดยต้องมีการกำหนดบทบาทของตนเองให้ชัดเจนใน ฐานะที่เป็นผู้นำสถานศึกษา และจำเป็นต้องกำหนดบทบาทในการดำเนินงานกับคณะบุคคลที่มีส่วน เกี่ยวข้องกับสถานศึกษาเพื่อให้มีการประสานความร่วมมือในการทำกิจกรรมภายในสถาน ศึกษา ร่วมกัน รวมทั้งการกำหนดบทบาทในการบริหารจัดการภาระงานทั้งระบบของโรงเรียนให้ดำเนินไปได้ อย่างเป็นระบบและมีความชัดเจนในการดำเนินงานตามเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้นั้นคือการพัฒนาการ เรียนรู้ของผู้เรียนทั้งโรงเรียน^๖ ซึ่งการจะทำให้ได้ผลเช่นนั้นจำเป็นต้องทำอย่างหนึ่งที่ผู้นำสถานศึกษาต้องมี แนวทางหลักทฤษฎี และหลักธรรมเพื่อนำมาใช้เป็นกลไกสำคัญเพื่อที่จะนำไปสู่การขับเคลื่อนการ พัฒนาการบริหารสถานศึกษาทั้งระบบ

การบริหารงาน การเรียน การสอน และส่งเสริมจริยธรรมศึกษาในโรงเรียนยังไม่เป็น เอกภาพและขาดความร่วมมือประสานงานอย่างจริงจัง ในด้านการส่งเสริมจริยศึกษาของบุคลากรใน สถานศึกษา ยังเป็นอุปสรรคที่ทำให้การจัดจริยศึกษาไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร

การจัดสภาพแวดล้อมของโรงเรียน การสำรวจปัญหาจริยธรรมที่ต้องการของนักเรียนทั้ง ระยะสั้นและระยะยาว ยังไม่เอื้อต่อการส่งเสริมจริยศึกษา ครูอาจารย์ส่วนใหญ่มีแนวคิดและทัศนคติ ในเรื่องระเบียบต่างๆ ของโรงเรียนไม่ตรงกัน

จากสภาพการณ์ทางสังคมโลกที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วมีผลทำให้การศึกษาต้อง พัฒนาและ เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย รัฐบาลโดยกระทรวงศึกษาธิการจึงได้กำหนดนโยบาย การปฏิรูป การศึกษา ของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งจุดมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อสร้างบุคคลแห่งการเรียนรู้ องค์กรแห่ง การเรียนรู้และสังคมแห่งการเรียนรู้ให้เกิดขึ้น ให้ถึงจุดหมายสูงสุดที่กำหนดไว้ คือ เพื่อให้ ประชาชนมี ศักยภาพในการพัฒนาตนเอง ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และพัฒนาประเทศให้สามารถอยู่ใน สังคมโลก

^๔ ทิศนา ขัมมณี, **ปฏิรูปการเรียนรู้ทั้งโรงเรียน เรื่องยากที่ทำได้จริง**, (กรุงเทพมหานคร : อัลฟ่า มิ เล็นเนียม, ๒๕๔๙), หน้า ๑๒.

^๕ คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒**, (กรุงเทพมหานคร : พรักหวานกราฟฟิค, ๒๕๔๕), หน้า ๒๔.

^๖ ทิศนา ขัมมณี และภัสิต ประมวลศิลป์ชัย, **ประสบการณ์และกลยุทธ์ของผู้บริหารในการปฏิรูป การเรียนรู้ทั้งโรงเรียน**, (กรุงเทพมหานคร : ปกรณ์ศิลป์ พรินต์ติ้ง, ๒๕๔๗), หน้า ๒๗.

ได้อย่างมีความสุข แนวคิดข้างต้นได้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของผู้นำได้อย่างดียิ่งผู้นำในองค์กรทางการศึกษาในระดับสถานศึกษา คือ ผู้บริหารโรงเรียนจำเป็นต้องมีคุณลักษณะของผู้นำ ที่เอื้อต่อการบริหารจัดการศึกษาให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ นอกจากนี้คุณลักษณะของผู้นำ ตามที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว สิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ผู้บริหารโรงเรียนจะต้องมี และนำออกมาใช้อยู่ในตัวตนของแต่ละท่านนั้นคือ คุณธรรมหรือการมีหลักธรรมที่จำเป็นสำหรับการบริหารจัดการศึกษา ซึ่งได้แก่ หลักธรรมในการครองตน หลักธรรมในการครองคน และหลักธรรมในการครองงาน ซึ่งหลักธรรมบางประการตามแนวคำสอนของพุทธศาสนาจะรวมหลักธรรมที่กล่าวมาแล้วไว้อย่างครบถ้วน ซึ่งหลักธรรมที่จำเป็นสำหรับการบริหารจัดการศึกษาที่ผู้บริหารโรงเรียนควรนำมาใช้ คือหลักอริยบท ๔ เป็นหลักธรรมที่จะนำพาบุคคลไปสู่ความสำเร็จได้อย่างมีประสิทธิภาพ องค์ประกอบของอริยบท ๔ คือ ฉันทะ หมายถึง ความพึงพอใจ วิริยะ หมายถึง ความเพียรพยายาม จิตตะ หมายถึง ความมุ่งมั่นเอาใจใส่ และวิมังสา หมายถึง ความใคร่ครวญในงานที่ทำซึ่ง

อริยบท ๔ เป็นหลักธรรมที่นำมาปฏิบัติเพื่อให้เกิดมีแรงจูงใจที่เกิดจากตนเอง คือ ความพึงพอใจในงานที่ทำโดยไม่เลือกว่าจะเป็นงานที่ยากหรือง่ายแม้จะมีเครื่องล่อใจหรือไม่ก็ตาม มีแต่มุ่งที่จะทำงานให้สำเร็จบรรลุตามเป้าหมาย เพราะมีความพอใจที่จะทำงาน ซึ่งจะช่วยให้การทำงานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี จึงเป็นหลักธรรมที่ผู้บริหารจะต้องใช้ในการครองงาน เพราะประเทศต้องการคนทำงาน คนทำงานท่านนั้นที่จะเป็นผู้มีประโยชน์ต่อชาติบ้านเมือง ความเจริญก้าวหน้าในส่วนตัวของผู้บริหารที่ดี จะส่งผลต่อความก้าวหน้าขององค์กรหรือหน่วยงานอย่างแท้จริง คุณค่าของผู้บริหารงานคือผลสำเร็จหรือผลงานที่เกิดขึ้น ดังสุภาษิตที่ว่า “ค่าของคน อยู่ที่ผลของงาน” ผู้บริหารใช้อริยบท ๔ เป็นหลักธรรมในการบริหารย่อมจะกลายเป็นศูนย์รวมใจรวมงานและสามารถจัดการให้งานบรรลุผลไปได้ด้วยดี ดังนั้นการบริหารงานของผู้บริหารโรงเรียนจะต้องได้ทั้งงานและได้ทั้งน้ำใจของผู้ร่วมงาน ในการนี้ ผู้บริหารจำเป็นต้องใช้ทั้งพระเดชและพระคุณในการบริหารงานอย่างเหมาะสมกลมกลืน จึงจะทำให้งานบรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ^๗

จากที่กล่าวมาเบื้องต้น จึงทำให้ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการประยุกต์ใช้อริยบท ๔ ในการเรียนการสอนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี ในฐานะผู้วิจัยเป็นพระสอนศีลธรรมประจำที่โรงเรียนดังกล่าว โดยต้องการทราบว่ามีการใดบ้างที่ส่งเสริมการเรียนการสอน และผู้บริหารของโรงเรียนจำเป็นต้องนำเอาหลักธรรมที่จะทำให้การบริหารจัดการศึกษาประสบผลสำเร็จมาประยุกต์ใช้ในการบริหารงาน และหลักอริยบท ๔ คือหลักธรรมหนึ่งที่จะช่วยให้การบริหารงานบรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ

๑.๒ คำถามวิจัย

- ๑.๒.๑ ผู้บริหารสถานศึกษาควรใช้อริยบท ๔ ในการบริหารสถานศึกษาอย่างไร
- ๑.๒.๒ ครูผู้สอนควรนำหลักอริยบท ๔ มาใช้ในการจัดการเรียนการสอนอย่างไร
- ๑.๒.๓ นักเรียนจะนำหลักอริยบท ๔ มาประยุกต์ใช้ในการเรียนรู้ได้อย่างไร

^๗ พระราชวรมนี, พุทธศาสนากับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจริญวิทยการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๒๙๔-๒๙๖.

๑.๓ วัตถุประสงค์ในการวิจัย

- ๑.๓.๑ เพื่อศึกษาหลักอิทธิบาท ๔ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
- ๑.๓.๒ เพื่อศึกษาสภาพปัญหาทั่วไปในการจัดการเรียนการสอนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี
- ๑.๓.๓ เพื่อศึกษาผลการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการจัดการเรียนการสอนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

ก. เอกสาร ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และเอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ในการจัดการเรียนการสอนตามแนวทางพระพุทธศาสนา คือ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม รวมทั้งกระบวนการจัดการเรียนการสอนโดยใช้หลักอิทธิบาท ๔ คือ ๑.) ฉันทะ ๒.) วิริยะ ๓.) จิตตะ ๔.) วิมังสา ของโรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี

ข. พื้นที่/ประชากร นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ ของโรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี จำนวน ๑๔ คน รวมทั้งผู้บริหารโรงเรียนและข้าราชการครู จำนวน ๑๑ คน

๑.๕ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๕.๑ เพื่อศึกษาการนำหลักอิทธิบาท ๔ มาใช้ในการจัดการเรียนการสอนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีว่าเป็นอย่างไร
- ๑.๕.๒ เพื่อศึกษาสภาพปัญหาทั่วไปในการจัดการเรียนการสอนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีว่าเป็นอย่างไร
- ๑.๕.๓ เพื่อศึกษาผลการประยุกต์ใช้อิทธิบาท ๔ ในการจัดการเรียนการสอนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีว่าเป็นอย่างไร

๑.๖ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

การประยุกต์ หมายถึง นำความรู้ในหลักอิทธิบาท ๔ มาปรับใช้ให้เป็นประโยชน์ในการจัดการเรียนการสอน

อิทธิบาท ๔ หมายถึง หลักธรรมที่เป็นเหตุให้ประสบความสำเร็จ ที่มีปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มีอยู่ ๔ ข้อ คือ ๑.ฉันทะ พอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น ๒. วิริยะ เพียรพยายามในสิ่งนั้น ๓. จิตตะ เอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้น ๔. วิมังสา หมั่นตรองใคร่ครวญในสิ่งนั้น

การจัดการเรียนการสอน หมายถึง การดำเนินการเรียนการสอนในรายวิชาพระพุทธศาสนา ที่จะทำให้นักเรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๘.๑ ได้แนวทางในการศึกษาการนำหลักอิทธิบาท ๔ มาใช้ในการจัดการเรียนการสอนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี

๑.๘.๒ ได้ข้อมูลสภาพปัญหาทั่วไปในการจัดการเรียนการสอนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี

๑.๘.๓ ได้องค์ความรู้จากผลการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการจัดการเรียนการสอนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี และนำไปเป็นฐานข้อมูลในการจัดการศึกษาสืบต่อไป

บทที่ ๒

หลักอิทธิบาท ๔ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงหลักอิทธิบาท ๔ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีประเด็นที่ต้องศึกษา ได้แก่

๑. แนวคิดเกี่ยวกับหลักอิทธิบาท ๔
 ๒. อิทธิบาทธรรมที่ปรากฏในพระสูตร
 ๓. ความหมายของอิทธิบาท ๔
 ๔. ความสำคัญของหลักอิทธิบาท ๔
 ๕. องค์ประกอบของหลักอิทธิบาท ๔
 ๖. ลักษณะของหลักอิทธิบาท ๔
 ๗. ประโยชน์ของอิทธิบาท ๔
 ๘. บทสรุป
 ๙. การวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 ๑๐. กรอบแนวคิดในการวิจัย
- ดังต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับหลักอิทธิบาท ๔

ในพระพุทธศาสนานั้น องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาถึงอิทธิบาท ๔ ประการ คือ เจริญอิทธิบาท ประกอบด้วย ฉันทสมาธิปธานสังขาร^๑ ฉันทสมาธิปธานสังขาร หมายถึง สมาธิที่เกิดจากฉันทะและความเพียรที่มุ่งมั่น เจริญอิทธิบาทประกอบด้วย วิริยสมาธิปธานสังขาร หมายถึง สมาธิที่เกิดจากวิริยะและความเพียรสร้างสรรค์ เจริญอิทธิบาทประกอบด้วย จิตตะสมาธิปธานสังขาร หมายถึง สมาธิที่เกิดจากจิตตะและความเพียรสร้างสรรค์ เจริญอิทธิบาทประกอบด้วย วิมังสาสมาธิปธานสังขาร หมายถึงสมาธิที่เกิดจากวิมังสาและความเพียรสร้างสรรค์ เพราะฉะนั้นอิทธิบาท ๔ มีองค์ประกอบ ดังนี้ ฉันทะ^๒ หมายถึง สร้างความพอใจในกุศล คือ ความประสงค์จะทำความดี ความพึงพอใจ ความใคร่เพื่อจะทำ ความฉลาด ความพอใจในธรรม ฉันทสมาธิ^๓ หมายถึง สมาธิที่เกิดจาก ฉันทะ วิริยะ หมายถึง การประคองความเพียรทางใจ สัมมวาายามะ จิตตะ หมายถึง มโน มานัส มโนวิญญูญาณธาตุที่สมกัน และปธานสังขารหมายถึง ความเพียรที่มุ่งมั่น (ปธาน)

^๑ อจ.เอกก. (ไทย) ๑/๓๔๘/๔๔๕.

^๒ ม.ม. (ไทย) ๑๒๑/๑๔๗/๑๗๗.

^๓ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๔๗/๒๙๒.

ปรารถนาความเพียร ประคองจิต ความขะมักเขม้น^๔ ความบากบั่น ความตั้งหน้า ความพยายาม ความอุตสาหะ ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความก้าวไปอย่างไม่ท้อถอย ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความประคับประคองธุระไว้ด้วยดี วิริยะ วิริยีนทรีย์ วิริยะผละ สัมมาวายามะ วิมังสา หมายถึง ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฏฐิสมามีหมายถึง ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่แห่งจิต ความไม่ส่ายไปแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบ สัมมาสมาธิ (สภาวะที่จิตมีอารมณ์เดียว) นอกจากนี้ องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสถึง อิทธิบาท ซึ่งได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาที่ ปรากฏในพระอภิธรรมปิฎก ดังนี้

อิทธิบาท ๔ ได้แก่ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทะสมาธิและปธานสังขาร

๒) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิริยะสมาธิและปธานสังขาร

๓) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยจิตสมาธิและปธานสังขาร

๔) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิและปธานสังขาร^๕

พุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายว่า อิทธิบาท แยกเป็น “อิทธิ” แปลว่า ความสำเร็จ “บาท” แปลว่า ฐาน เจริญรอง ดังนั้น อิทธิบาท จึงแปลว่า รากฐานแห่งความสำเร็จ ซึ่งมี ๔ อย่าง คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา^๖

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้เขียนเกี่ยวกับอิทธิบาท ๔ สรุปได้ว่า หลักธรรมที่ไม่เคยล้าสมัย หรือหลักธรรมอันเป็นหลักแห่งความสำเร็จ หรือทางแห่งความสำเร็จ ๔ ประการ ที่ในปัจจุบันแม้เราจะหลงลืมกันไปบ้างว่า คืออะไร แต่ถ้าหากได้ย้อนรำลึกกันบ้างว่า มีอะไร และคืออะไร จะเห็นได้ว่าหลักธรรมอายุ ๒ พันกว่าปีนี้ ไม่มีคราวใดที่จะเรียกว่าล้าสมัย

๑) ฉันทะ เพราะเหตุว่าทรงรักสิ่งที่ทรงทำ จึงได้ทำสิ่งที่ทำอยู่ในขณะนี้

๒) วิริยะ คือความพากเพียร ความพยายามไม่ย่อท้อ

๓) จิตตะ คือความเอาพระทัยจดจ่อในสิ่งที่ทรงทำ เพราะฉะนั้นท่านจึงทำได้

๔) วิมังสา ทำงานแล้วไม่ทิ้ง คอยตรวจสอบ ทบทวน ไตรตรอง พิจารณา

ดังนั้น หลักความสำเร็จ ปฏิบัติตามหลักธรรม ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จแห่งกิจการ ที่เรียกว่า อิทธิบาท (ทำให้ถึงความสำเร็จ) ซึ่งมี ๔ ข้อ คือ^๗

๑. ฉันทะ (การเห็นคุณค่า ความรัก ความพอใจ) คือ มีใจรัก พอใจจะทำสิ่งนั้น และทำด้วยใจรัก ต้องการทำให้เป็นผลสำเร็จอย่างดีแห่งกิจการหรืองานที่ทำ มิใช่สักว่าทำพอให้เสร็จ ๆ หรือเพียงเพราะอยากได้รางวัลหรือผลกำไร

^๔ อย.ปญจก. (ไทย) ๓/๖๗-๗๐/๓๓.

^๕ อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๓๑ - ๔๖๕/๓๔๒ - ๓๕๗

^๖ พุทธทาสภิกขุ, **ขรवासธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๓๗), หน้า ๙๐.

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **ธรรมานุญชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมศาสนา, ๒๕๕๕), หน้า ๔๐.

๒. วิริยะ สู้งาน (ความเพียร เห็นเป็นความท้าทาย ใจสู้ ขยัน) คือ พากเพียรทำ ขยัน มั่น ประกอบ มั่นกระทำสิ่งนั้นด้วยความพยายามเข้มแข็งอดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง ไม่ท้อถอย ก้าวไปข้างหน้าจนกว่าจะสำเร็จ

๓. จิตตะ ใส่ใจงาน (ความ อุทิศตัวต่องาน ใจจดจ่อ จริงจัง) คือ เอาจิตฝึกฝน ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิดไม่ปล่อยจิตใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย ใช้ความคิดในเรื่องนั้นบ่อยๆ เสมอๆ ทำกิจหรืองานนั้นอย่างอุทิศตัวอุทิศใจ

๔. วิมังสา ทำงานด้วยปัญญา (ไตร่ตรอง พิสูจน์ ทดสอบ ตรวจสอบ ปรับปรุงแก้ไข) ท้ายปัญญาสอบสวน คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจสอบหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนเกินเลยบกพร่องขัดข้องในสิ่งที่ทำนั้น โดยรู้จักทดลอง วางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น เพื่อจัดการและดำเนินงานนั้นให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป

พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) ได้อธิบายว่า อิทธิบาท คือ ทางที่จะไปสู่ความสำเร็จ ๔ ประการ คือ ๑) ฉันทะ ความพอใจ ๒) วิริยะ ความเพียร ๓) จิตตะ ความเอาใจใส่ และ ๔) วิมังสา ไตร่ตรองค้นคว้าในสิ่งนั้นๆ ถ้าเรารักสิ่งนั้น เอาใจใส่สิ่งนั้น มันก็ก้าวหน้า การคิดการ ทำ ก็ก้าวหน้าต่อไป เพราะเรารักสิ่งนั้น ถ้าไม่รักมันก็ไปไม่ได้^๘

สรุปได้ว่า อิทธิบาท ๔ หมายถึง หลักธรรมที่ปฏิบัติเพื่อเอาชนะปัญหาและอุปสรรคต่างๆ เป็นหนทางนำไปสู่ความสำเร็จในหน้าที่การงานต่างๆตามที่มุ่งหวังไว้ ซึ่งประกอบด้วยฉันทะ (ความพอใจ) วิริยะ (ความเพียร) จิตตะ (ความคิด) และวิมังสา (ความไตร่ตรอง)

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวถึงองค์ประกอบของอิทธิบาท ๔ ไว้ดังนี้^๙

๑) ฉันทะ แปลว่า ความพอใจ ได้แก่ ความมีใจรักในสิ่งที่ทำ และพอใจใฝ่รักในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้น อยากทำสิ่งนั้นๆ ให้สำเร็จ อยากให้งานนั้นหรือสิ่งนั้นบรรลุ พุดง่ายๆ ว่ารักงานและรักจุดหมายของงาน พุดให้ลึกลงไปทางธรรมว่า ความรักความใฝ่ใจปรารถนาต่อภาวะดีงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ ซึ่งเป็นจุดหมายของสิ่งที่กระทำหรือซึ่งจะเข้าถึงได้ด้วยการกระทำนั้น อยากให้สิ่งนั้นๆ เข้าถึงหรือดำรงอยู่ในภาวะที่ดีที่งดงามที่ประณีต ที่สมบูรณ์ที่สุดของมันหรืออยากให้ภาวะดีงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ของสิ่งนั้นๆ ของงานนั้น อยากทำให้สำเร็จผลตามจุดหมายที่ดีงามนั้น เมื่อเห็นสิ่งนั้นหรืองานนั้นกำลังเดินนำไปสู่จุดหมาย ก็เกิดปีติความเอิบอิ่มใจ ครึ่งหนึ่งหรืองานที่ทำบรรลุจุดหมายก็ได้รับโสมนัสความฉ่ำชื่นใจที่พร้อมด้วยความรู้สึกโปร่งโล่งผ่องใสเบิกบานแผ่ออกไปเป็นอิสระไร้ขอบเขตถ้าสามารถปลุกเร้าฉันทะให้เกิดอย่างแรงกล้า เกิดความรักในคุณค่าความดีงามความสมบูรณ์ของสิ่งนั้นหรือจุดหมายนั้นอย่างเต็มที่แล้ว คนก็จะทุ่มเทชีวิตจิตใจอุทิศให้แก่สิ่งนั้น เมื่อรักแท้ก็มอบใจให้อาจถึงขนาดยอมสละชีวิตเพื่อสิ่งนั้นได้ เมื่อมีฉันทะนำแล้วก็ต้องการทำสิ่งนั้นให้ดีที่สุดให้สำเร็จผลอย่างดีที่สุดของสิ่งนั้นของงานนั้น ไม่หวังพะวงกับสิ่งล่อเร้าหรือผลตอบแทนทั้งหลาย จิตใจก็มุ่งมั่นแน่วแน่มั่นคง

^๘ พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ), **พจนานุกรมธรรมปัญญาชนะ**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๑๕๐.

^๙ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๘๔๒ – ๘๔๔.

ในการดำเนินสู่จุดหมาย เดินเรียบสม่ำเสมอ ไม่ชันไม่ส่าย ฉันทสมาธิ จึงเกิดขึ้นโดยนัยนี้ และพร้อมนั้นประธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์ก็ย่อมเกิดควบคู่มาด้วย

๒) วิริยะ แปลว่า ความอาจหาญ แก้วกล้า บากบั่น ก้าวไป ใจสู้ ไม่ย่อท้อไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรคและความยากลำบาก เมื่อคนรู้ว่าสิ่งใดมีคุณค่าควรแก่การบรรลุถึง ถ้าวิริยะเกิดขึ้นแก่เขาแล้ว แม้ได้ยินว่าจุดหมายนั้นจะลุล่วงได้ยากนัก มีอุปสรรคมาก หรืออาจใช้เวลายาวนานเท่านี้ปีเท่านี้เดือน เขาก็ไม่ท้อถอย กลับเห็นเป็นสิ่งที่ท้าทายที่เขาจะเอาชนะให้ได้ทำให้สำเร็จ คนที่มีความเพียรเท่ากับมีแรงหนุน เวลาทำงานหรือปฏิบัติธรรมก็ตาม จิตใจจะแน่วแน่มั่นคง พุ่งตรงต่อจุดหมาย สมาธิก็เกิดขึ้นได้ เรียกว่าเป็นวิริยะสมาธิ พร้อมทั้งมีประธานสังขาร คือความเพียรสร้างสรรค์เข้าประกอบคู่ไปด้วยกัน

๓) จิตตะ แปลว่า ความคิดจดจ่อ หรือเอาใจฝักใฝ่ ได้แก่ ความมีจิตผูกพัน ตรวจสอบเฝ้าคิดเรื่องนั้นอยู่กับงานนั้น ไม่ปล่อย ไม่ห่างไปไหน ถ้าติดดับเป็นไปอย่างแรงกล้าในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรืองานอย่างใดอย่างหนึ่ง คนผู้นั้นจะไม่สนใจไม่รับรู้เรื่องอื่นๆ ใครพูดอะไรเรื่องอื่นๆ ไม่สนใจ แต่ถ้าพูดเรื่องงานนั้นจะสนใจเป็นพิเศษทันที มากที่จะทำเรื่องนั้น งานนั้น ชลุกลงนอนอยู่ได้ทั้งวันทั้งคืน ไม่เอาใจใส่ร่างกายแต่งเนื้อแต่งตัว อะไรเกิดขึ้นก็ไม่สนใจ เรื่องอื่นเกิดขึ้นใกล้ไกล บางทีก็ไม่วางใจลงลิ้น ลิ้นกินลิ้นนอน ความมีใจฝักใฝ่เช่นนี้ ย่อมนำไปสู่สมาธิเกิดขึ้น จิตจะแน่วแน่ แนบสนิทในกิจที่ทำ มีกำลังมากเฉพาะสำหรับกิจนั้น เรียกว่าเป็นจิตตสมาธิพร้อมนั้นก็เกิดเป็นประธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์ร่วมสนับสนุนไปด้วย

๔) วิมังสา แปลว่า ความสอบสวนไตร่ตรอง ได้แก่ การใช้ปัญญาพิจารณามันใคร่ครวญ ตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อจริงหย่อน เกินเลย บกพร่องหรือขัดข้อง เป็นต้น ในจิตที่ทำรู้จักทดลองและคิดค้นหาทางแก้ไขและปรับปรุง ข้อนี้เป็นการใช้ปัญญาชักนำสมาธิซึ่งจะเห็นได้ไม่ยาก คนมีวิมังสาเป็นพวกชอบคิด ค้นหาเหตุผล ชอบสอบสวนทดลอง เมื่อทำอะไร ก็คิดพิจารณาทดสอบไป เช่นคิดว่าผลนี้เกิดจากเหตุผลอะไร ทำไมจึงเป็นอย่างนี้ ผลคราวนี้เกิดจากปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบเหล่านี้เท่านี้ ถ้าองค์ประกอบนี้ออกเสียจะเป็นอย่างไร ถ้าเพิ่มองค์ประกอบนี้เข้าไปแทน จะเกิดผลอย่างนี้ ลองเปลี่ยนองค์ประกอบนั้นแล้ว ไม่เกิดผลอย่างที่คาดหมาย เป็นเพราะอะไร จะแก้ที่จุดไหน ฯลฯ เป็นเหตุให้จิตใจแน่วแน่แล่นดังไปกับเรื่องที่จะพิจารณา ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวก และมีกำลังเรียกว่าเป็นวิมังสาสมาธิ ซึ่งก็จะมีประธานสังขาร คือความเพียรสร้างสรรค์เกิดมาด้วยเช่นเดียวกับสมาธิข้ออื่นๆ

อิทธิบาท ๔ นี้ เกื้อหนุนกัน และมักมาด้วยกัน เช่น เกิดฉันทะ มีใจรักแล้วก็ทำให้พากเพียร เมื่อพากเพียร ก็เอาใจจดจ่อใส่ใจอยู่เสมอ และเปิดช่องให้ใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองแต่ที่แยกพิจารณาแต่ละข้ออย่างนี้ ก็ด้วยถือเอาภาวะที่เด่นเป็นใหญ่ เป็นตัวหนา เป็นตัวชักจูงข้ออื่นๆ

สรุปได้ว่า อิทธิบาท ๔ หมายถึง ทางไปสู่ความสำเร็จหรือคุณธรรมที่ให้ถึงความสำเร็จในการทำงาน ช่วยให้การปฏิบัติหน้าที่ของบุคคลได้ผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย ซึ่งทางแห่งความสำเร็จนั้น ประกอบไปด้วย

๑) ฉันทะ คือ ความพอใจ ความมีใจรักในสิ่งที่ทำ และพอใจไพรักในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้น อยากทำสิ่งนั้นๆ ให้สำเร็จ อยากให้งานนั้น หรือสิ่งนั้นบรรลุถึงจุดหมาย และปรารถนาจะทำให้

ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป ซึ่งจะแสดงออกมาด้วยการกระทำด้วยความพอใจ เต็มใจ และสนใจในสิ่งที่ตนกำลังกระทำอยู่ หรืองานที่ได้รับมอบหมายให้กระทำ ทำงานด้วยใจรัก

๒) วิริยะ คือ ความเพียร ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทนเอาธุระ ไม่ท้อถอย ซึ่งแสดงออกมาด้วยความเพียร พยายามในการปฏิบัติหน้าที่ด้วยความรู้สึกล้มเหลวไม่ได้ และมีความกล้าที่จะทำงานนั้นๆ ถ้าเห็นอะไรเป็นอุปสรรคหรืองานที่มาอยู่ข้างหน้าแล้วจะต้องเอาชนะทำให้สำเร็จ ทำงานให้เป็นเรื่องที่ทำหายจะสู้จะพยายามเพื่อให้สำเร็จ

๓) จิตตะ คือ ความตั้งใจ หรือเอาใจฝักใฝ่ ได้แก่ ความมีจิตผูกพัน จดจ่อ ฝ่าคิดเรื่องนั้นใจอยู่กับงานนั้น ไม่ปล่อย ไม่ห่างไปไหน ไม่สนใจไม่รับรู้เรื่องอื่นๆ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาใจฝักใฝ่ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ ซึ่งแสดงออกมาด้วยการเอาใจใส่ จดจ่อ ตั้งใจในการทำงานอย่างจริงจังไม่ควรให้ความคิดฟุ้งซ่าน

๔) วิมังสา คือ ความไตร่ตรอง มันใช้พิจารณาใคร่ครวญตรวจหาเหตุผลและตรวจสอบก็ยังหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น ขอบคิด ค้นหาเหตุผล ขอบสอบสวนทดลอง มีการวางแผน วัดผลคิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง ซึ่งแสดงออกด้วยการใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองหาเหตุผลในสิ่งที่กระทำด้วยความพินิจพิเคราะห์ มีการวางแผน และวัดผลงานที่กระทำเสมอ

๒.๒ อิทธิบาทธรรมที่ปรากฏในพระสูตร

ผู้วิจัยได้รวบรวมพระสูตรที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงอิทธิบาทธรรมเอาไว้ เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษา ดังต่อไปนี้

๑) มหาปรินิพพานสูตร ในมหาปรินิพพานสูตรมีเนื้อหาเกี่ยวกับอิทธิบาทธรรมว่า “ครั้นในเวลาเช้าพระผู้มีพระภาคทรงครองอันตรวาสกถือบาตรและจีวรเสด็จเข้าไปยังกรุงเวสาลีเพื่อบิณฑบาต เมื่อเสด็จกลับจากบิณฑบาต ภายหลังเสวยพระกระยาหารเสร็จแล้ว รับสั่งเรียกท่านพระอานนท์มาตรัสว่า “อานนท์ เธอจงถือผ้าสีทันตระ(ผ้ารองนั่ง) เราจะเข้าไปพักกลางวันที่บ้านวาเลียมเจติย์” ท่านพระอานนท์ทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว ถือผ้าสีทันตระตามเสด็จพระผู้มีพระภาคไปทางเบื้องพระปฤษฎางค์ ครั้นพระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปยังบ้านวาเลียมเจติย์ ประทับนั่งบนพุทธบาทที่ท่านพระอานนท์ปูลาดถวาย ท่านพระอานนท์ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคแล้วนั่ง ณ ที่สมควร พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกับท่านพระอานนท์ดังนี้ว่า “อานนท์ กรุงเวสาลีน้ำร้อนรมย์ อุเทนเจติย์น้ำร้อนรมย์ โคตมเจติย์น้ำร้อนรมย์ สัตตมเจติย์น้ำร้อนรมย์ พุทฺธเจติย์น้ำร้อนรมย์ สารันทเจติย์น้ำร้อนรมย์ ปาวาลเจติย์น้ำร้อนรมย์ อิทธิบาท ๔ ผู้ใดผู้หนึ่งเจริญ ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยานแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สัมสมแล้ว ปรารภดีแล้ว ผู้นั้นเมื่อมุ่งหวัง พึงดำรงอยู่ได้ ๑ กัป ๒ กัป หรือเกินกว่า ๑ กัป อิทธิบาท ๔ ตถาคตเจริญทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยานแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สัมสมแล้ว ปรารภดีแล้ว ตถาคตเมื่อมุ่งหวัง พึงดำรงอยู่ได้ ๑ กัป หรือเกินกว่า ๑ กัป” เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงทำนิมิตที่ชัดแจ้ง ทรงธรรมโอภาสที่ชัดเจนแม้อย่างนี้ ท่านพระอานนท์ก็ไม่อาจจะรู้ทันจึงไม่กราบทูลวิงวอนพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดดำรงพระชนม์ชีพอยู่ตลอดกัป ขอพระสุคตโปรดดำรงพระชนม์ชีพอยู่ตลอดกัป เพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อ

ความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย” ทั้งนี้เป็นเพราะท่านพระอานนทฤกมารดลใจ^{๑๐}

๒) จักกวัตติสูตร ในจักรกวัตติสูตรมีเนื้อหาเกี่ยวกับอิทธิบาทธรรมว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงประพฤติธรรมอันเป็นโคจร ซึ่งเป็นวิสัยอันสืบเนื่องมาจากบิดาของตน เมื่อเธอทั้งหลายประพฤติธรรมอันเป็นโคจร ซึ่งเป็นวิสัยอันสืบเนื่องมาจากบิดาของตน จักเจริญด้วยอายุบ้าง จะเจริญด้วยวรรณะบ้าง จักเจริญด้วยสุขะบ้าง พระเจริญด้วยโภคะบ้าง เจริญด้วยพละบ้าง ในเรื่องอายุของภิกษุ มีคำอธิบาย อย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ๑) เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยฉันทสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากจับพระและความเพียรสร้างสรรค์) ๒) เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิริยสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิริยะและความเพียรสร้างสรรค์) ๓) เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยจิตตสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากจิตตะและความเพียรสร้างสรรค์) ๔) เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิมังสาและความสัมพันธ์สร้างสรรค์) เพราะเจริญธรรมอิทธิบาท ๔ ประการนี้ให้มาก เมื่อมุ่งหวัง เธอจะพึงดำรงอยู่ได้ ๑ กัป หรือเกินกว่า ๑ กัป ภิกษุทั้งหลาย นี่แหละเป็นคำอธิบายในเรื่องอายุของภิกษุ^{๑๑}

๓) ปาสาทิกสูตร ในปาสาทิกสูตรมีเนื้อหาเกี่ยวกับอิทธิบาทธรรมว่า “จุนทะ เพราะเหตุนี้ธรรมทั้งหลายที่เราแสดงไว้แล้วเพื่อความรู้ยิ่ง บริษัททั้งหมดนั้นแหละพึงพร้อมเพียงกันประชุม สอบทานอรรถกับอรรถ พยายามกับพยายามในธรรมนั้น แล้วพึงสังคายนา ไม่พึงวิวาทกัน เพื่อให้พรหมจรรย์นี้ตั้งอยู่ได้นาน ดำรงอยู่ได้นาน ชื่อนั้นพึงเป็นไปเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายที่เราแสดงไว้เพื่อความรู้ยิ่ง บริษัททั้งหมดนั้นแหละพึงพร้อมเพียงกัน ประชุม สอบทานอรรถกับอรรถ พยายามกับพยายามแล้วพึงสังคายนา กันไม่พึงวิวาทกัน เพื่อให้พรหมจรรย์นี้ตั้งอยู่ได้นาน ดำรงอยู่ได้นาน ชื่อนั้นพึงเป็นไปเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย คืออะไร คือ (๑) สติปัฏฐาน ๔ (๒) สัมมปธาน ๔ (๓) อิทธิบาท ๔ (๔) อินทรีย์ ๕ (๕) พละ ๕ (๖) โพชฌงค์ ๗ (๗) อริยมรรคมีองค์ ๘ จุนทะ ธรรมทั้งหลายนี้แล เราแสดงไว้แล้วเพื่อความรู้ยิ่ง บริษัททั้งหมดนั้นแหละพึงพร้อมเพียงกัน ประชุม สอบทานอรรถกับอรรถ พยายามกับพยายาม พึงสังคายนา กัน ไม่พบวิวาทกัน เพื่อให้พรหมจรรย์นี้ตั้งอยู่ได้นาน ดำรงอยู่ได้นาน ชื่อนั้นเป็นไปเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย^{๑๒}

๔) สังคิตติสูตร ในสังคิตติสูตร มีเนื้อหาเกี่ยวกับอิทธิบาท ๔ ว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ธรรมหมวดละ ๔ ประการ ที่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์นั้น ตรัสไว้โดยชอบแล้วมีอยู่ พวกเราทั้งหมดนี้แหละพึงสังคายนา ไม่พึงวิวาทกันในธรรมนั้น ฯลฯ เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ธรรมหมวดละ ๔ ประการ คือ อะไร คือ....อิทธิบาท(คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ) ๔ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ๑) เจริญอิทธิบาทที่

^{๑๐} ที.มหา (ไทย) ๑๐/๑๖๖/๑๒๒.

^{๑๑} ที.มหา (ไทย) ๑๐/๘๐-๘๑/๑๑๐

^{๑๒} ที.ปา (ไทย) ๑๑/๑๓๗/๑๓๘.

ประกอบด้วยฉันทสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากสภาพและความเพียรสร้างสรรค์) ๒) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิริยะสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิริยะและความเพียรสร้างสรรค์) ๓) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยจิตตสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากจิตตะและความเพียรสร้างสรรค์) ๔) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิมังสาและความเพียรสร้างสรรค์)

๖) เจโตศีลสูตร ในเจโตศีลสูตรมีเนื้อหาเกี่ยวกับอิทธิบาทธรรมว่า “(อุปมาด้วยแม่ไก่ฟักไข่) ภิกษุนั้นเจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิปานสังขาร เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิริยะสมาธิปานสังขาร เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยจิตตสมาธิปานสังขาร เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปานสังขาร มีความเพียรยิ่งเป็นที่ ๕ ภิกษุผู้มีองค์ ๑๕ รวมทั้งความเพียรอันยิ่งอย่างนี้นั้นย่อมเป็นผู้ควรแก่ความเบื่อหน่ายยิ่ง ควรแก่การตรัสรู้ และควรแก่การบรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม ไข่ ๘ ฟอง หรือ ๑๒ ฟอง ที่แม่ไก่นอนกกไว้อย่างดีให้ความอบอุ่นอย่างสม่ำเสมอ ฟักแล้วอย่างดีแม้ว่าแม่นั้นจะไม่เกิดความปรารถนาอย่างนี้ว่า “ถ้าอย่างไร ขอลูกไก่เหล่านี้พึงใช้ปลายเล็บหรือจะงอยปาก เจาะทำลายเปลือกไข่ออกมาโดยสวัสดิภาพ” ก็ตามถึงอย่างนั้นลูกไก่เรานั้นก็ต้องเจาะทำลายเปลือกไข่ด้วยปลายเล็บหรือจะงอยปากออกมาโดยสวัสดิภาพได้ แม้ฉันใดภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีองค์ ๑๕ รวมทั้งความเพียรอันยิ่งอย่างนี้ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมเป็นผู้ควรแก่ความเบื่อหน่ายยิ่ง ควรแก่การตรัสรู้ และควรแก่การบรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม “พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล”^{๑๓}

๗) มหาสกุลทายสูตร ในมหาสกุลทายสูตร มีเนื้อหาเกี่ยวกับอิทธิบาทธรรมว่า “อีกประการหนึ่ง เราได้บอกข้อปฏิบัติแก่สาวกทั้งหลาย สาวกทั้งหลายของเรา ผู้ปฏิบัติตามเจริญอิทธิบาท ๔ ประการ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ๑) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิปานสังขาร(สมาธิที่เกิดจากฉันทะและความเพียรสร้างสรรค์) ๒) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิริยะสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิริยะและความเพียรสร้างสรรค์) ๓) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยจิตตสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากจิตตะและความเพียรสร้างสรรค์) ๔) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปานสังขาร(สมาธิที่เกิดจากวิมังสาและความเพียรสร้างสรรค์) เพราะเจริญอิทธิบาท ๔ ประการนั้นแล สาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลุที่สุดแห่งอภิญญาและอภิญญาบารมีอยู่”^{๑๔}

๘) สหายตนวิภังคสูตร มีเนื้อหาเกี่ยวกับอิทธิบาทธรรมว่า “ทีฆุฏฐิของบุคคลผู้มีธรรมอย่างนั้น ย่อมเป็นสัมมาทีฆุฏฐิ ความดำริของบุคคลผู้มีธรรมอย่างนั้น ย่อมเป็นสัมมาสังกัปปะ ความพยายามของบุคคลผู้มีธรรมอย่างนั้น ย่อมเป็นสัมมาวายามะ สติของบุคคลผู้มีธรรมอย่างนั้น ย่อมเป็นสัมมาสติ สมาธิของบุคคลผู้มีธรรมอย่างนั้น ย่อมเป็นสัมมาสมาธิ ส่วนกายกรรม วจีกรรม อาชีวะของเขาจัดว่าบริสุทธิ์ในเบื้องต้นทีเดียว เมื่อเป็นเช่นนี้ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ของเขาย่อมถึงความเจริญเต็มที่ เมื่อ

^{๑๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๘๙/๒๐๓.

^{๑๔} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๔๗/๒๙๑.

บุคคลนั้นเจริญวัยมรรคมืองค์ ๘ อย่างนี้อยู่ สติปัฏฐาน ๔ กัตติ สัมมปปธาน ๔ กัตติ อธิธิบาท ๔ กัตติ อินทริย์ ๕ กัตติ พลละ ๕ กัตติ โพชนงค์ ๗ กัตติ ย่อมถึงความเจริญเต็มที่^{๑๕}

๙) **ปณทปาดปาริสุทธิสูตร** มีเนื้อหาเกี่ยวกับอธิธิบาท ๔ ว่า “สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาค ประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน สถานที่ให้เหยื่อกระแตเขตกรุงราชคฤห์ ครั้นเวลาเย็น ท่านพระสารีบุตรออกจากที่หลีกเร้นเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามว่า “สารีบุตร เธอมีอินทริย์ผ่องใส มีผิวพรรณบริสุทธิผุดผ่อง เพื่อยู่ด้วยวิหารธรรมอะไรเป็นส่วนมากในบัดนี้”ท่านพระสารีบุตรทูลตอบว่า “ข้าพระองค์อยู่ด้วยสุญญตาวินัยธรรมเป็นส่วนมากในบัดนี้ พระพุทธเจ้าข้า” อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ‘เราเจริญอธิธิบาท ๔ ได้แล้วหรือหนอ’ ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า ‘เราเจริญอธิธิบาท ๔ ได้แล้ว’ ภิกษุนั้นพึงตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยปิติและปราโมทย์นั้นแล^{๑๖}

๑๐) **รัชชสูตร** ในรัชชสูตรมีเนื้อหาเกี่ยวกับอธิธิบาท ๔ ว่า “สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาค ประทับอยู่ ณ กระโจมกลางป่าในหิมวันตประเทศ แคว้นโกศล ครั้นนั้น พระผู้มีพระภาคทรงหลีกเร้นอยู่ในที่สงัด เกิดความรำพึงอย่างนี้ว่า “เราจะสามารถเสวยราชสมบัติโดยธรรม โดยที่ไม่เบียดเบียนเอง ไม่ใช่ให้ผู้อื่นเบียดเบียน ไม่ทำให้เขาเสื่อมเอง ไม่ใช่ผู้อื่นทำให้เสื่อม ไม่ทำให้เขาให้เศร้าโศกเอง ไม่ใช่ผู้อื่นทำให้เศร้าโศก หรือไม่หนอ” ครั้นนั้น มารผู้มีบาปทราบความรำพึงของพระผู้มีพระภาคด้วยใจแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ขอพระผู้มีพระภาคจงเสวยราชสมบัติเกิด พระพุทธเจ้าข้า ขอพระสุคตทรงเสวยราชสมบัติโดยธรรม โดยที่ไม่เบียดเบียนเอง ไม่ใช่ผู้อื่นให้เบียดเบียน ไม่ทำให้เขาให้เสื่อมเอง ไม่ใช่ผู้อื่นทำให้เสื่อม ไม่ทำให้เขาให้เศร้าโศกเอง ไม่ใช่ผู้อื่นทำให้เศร้าโศก” พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “มารผู้มีบาป ท่านเห็นอะไรของเรา ทำไมจึงพูดกับเราอย่างนี้ว่า ‘ขอพระผู้มีพระภาคจงเสวยราชสมบัติเกิด พระพุทธเจ้าข้า ขอพระสุคตทรงเสวยราชสมบัติโดยธรรม โดยไม่เบียดเบียนเอง ไม่ใช่ให้ผู้อื่นเบียดเบียน ไม่ทำให้เขาให้เสื่อมเอง ไม่ใช่ผู้อื่นทำให้เสื่อม ไม่ทำให้เขาให้เศร้าโศกเอง ไม่ใช่ผู้อื่นทำให้เศร้าโศก’” มารกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อธิธิบาท ๔ ประการ พระองค์ทรงเจริญ ทำให้มากทำให้เป็นดุจยาน ทำให้เป็นที่ตั้ง ตั้งไว้เนืองๆ สังสมแล้วปรารถนาเสมอดีแล้ว ก็เมื่อพระองค์ทรงพระประสงค์เพลงอริชฐานภูเขาลวงชื่อว่าหิมพานต์ ให้เป็นทองคำล้วน ภูเขานั้นก็เป็นทองคำล้วนได้จริง” พระผู้มีพระภาคตรัสกับมารด้วยพระคาถาว่า

ภูเขาทองคำล้วนทั้งลูกถึงสองเท่า
ก็ยังไม่จุใจสำหรับบุคคลคนหนึ่ง
บุคคลทราบดังนี้แล้ว พึงประพาสพิศ
ผู้ใดเห็นทุกขมีกามเป็นต้นเหตุแล้ว
ผู้นั้นจะพึงน้อมไปในกามได้อย่างไร
บุคคลทราบอุปธิว่าเป็นเครื่องข้องในโลกแล้ว

^{๑๕} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๓๓/๔๒๙.

^{๑๖} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๔๕/๕๐๑.

เพื่งศึกษาเพื่อกำจัดอุปนิสัย

ลำดับนั้น มารผู้มีบาปเป็นทุกข์เสียใจว่า “ผู้มีพระภาคทรงรู้จักเรา พระสุคตทรงรู้จักเรา” จึงหายตัวไป ณ ที่นั่นเอง

๑๑) ปาติเลยยสูตร มีเนื้อหาเกี่ยวกับอิทธิบาทธรรมว่า “พระผู้มีพระภาคทรงทราบความคิดคำนึงของภิกษุเหล่านั้นด้วยพระทัย จึงรับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราได้แสดงธรรมโดยการวิจย (การเลือกเฟ้น) แสดงสติปัฏฐาน ๔ ประการ โดยการวิจย แสดงสัมมปธาน ๔ ประการ โดยการวิจยแสดงอิทธิบาท ๔ ประการ โดยการวิจย แสดงอินทรีย์ ๕ ประการ โดยการวิจย แสดงพละ ๕ ประการ โดยการวิจย แสดงโพชฌงค์ ๗ ประการ โดยการวิจย แสดงอริยมรรคมีองค์ ๘ โดยการวิจย ภิกษุทั้งหลายเราได้แสดงธรรมโดยการวิจยเช่นนี้ ธรรมอันเราแสดงแล้วโดยการวิจยเช่นนี้ แต่ก็มีภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ยังเกิดความคิดคำนึงว่า ‘เมื่อบุคคลรู้ เห็นอย่างไร อาสวะทั้งหลายจึงสิ้นไปโดยลำดับ’^{๑๗}

๒.๓ ความหมายของอิทธิบาท ๔

คำว่า อิทธิบาท มีความหมายว่า อิทธิ แปลว่า “ความสำเร็จ” บาท แปลว่า “ทางหรือสิ่ง ที่ช่วยนำทาง” เมื่อนำมารวมกันเป็นอิทธิบาท แปลว่า ทางแห่งความสำเร็จ วิธีการที่คนจะพึงใช้ในการ สร้างความสำเร็จให้ชีวิตนั้น ในทางพระพุทธศาสนามีคุณธรรมอยู่ข้อหนึ่งเรียกว่า อิทธิบาท ๔ ซึ่งมี องค์ประกอบอยู่ ๔ ประการ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา

คำว่า อิทธิบาท แปลว่า บาทฐานแห่งความสำเร็จ หมายถึง สิ่งซึ่งมีคุณธรรม ให้ลุถึง ความสำเร็จตามที่ตนประสงค์ ผู้หวังความสำเร็จในสิ่งใด ต้องทำตนให้สมบูรณ์ ด้วยสิ่งที่เรียกว่า อิทธิ บาท ซึ่งจำแนกไว้เป็น ๔ คือ

๑) ฉันทะ แปลว่า ความพอใจ ในการทำงานเราต้องสร้างความพอใจ สนใจในงาน จะทำ ให้งานนั้นสำเร็จลุล่วงไปได้โดยง่าย

๒) วิริยะ แปลว่า ความเพียร ในการทำงานทุกอย่างต้องมีความลำบากและอุปสรรคบ้าง ไม่มากก็น้อย

๓) จิตตะ แปลว่า ความเอาใจใส่ การตั้งใจแน่วแน่ในสิ่งที่ทำ ย่อมทำให้งานนั้นสำเร็จลุล่วง ไปในเวลารวดเร็ว

๔) วิมังสา แปลว่า การพิจารณาสอบสวน เป็นการใช้เหตุผลพิจารณาตรวจสอบสิ่งที่ทำให้ ละเอียดถี่ถ้วน

ความหมายของอิทธิบาท ๔ นั้นมีผู้ให้ความหมายไว้มาก ผู้วิจยได้รวบรวมและนำเสนอ รายละเอียดดังต่อไปนี้

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวว่า^{๑๘} อิทธิบาท แปลว่า ธรรมเครื่องให้ถึงอิทธิ (ฤทธิ์ หรือความสำเร็จ) หรือธรรมที่เป็นเหตุให้ประสบความสำเร็จหรือแปลง่ายๆว่า ทางแห่งความสำเร็จ มี

^{๑๗} ส.ช. (ไทย) ๑๗/๘๑/๑๓๐.

^{๑๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๘๔๒-๘๔๖.

๔ อย่างคือ ฉันทะ (ความพอใจ) วิริยะ (ความเพียร) จิตตะ (ความคิดจดจ่อ) และวิมังสา (ความสอบสวน ไตร่ตรอง) แปลให้จำง่ายตามลำดับว่า มีใจรัก พากเพียรทำ เอาจิตฝึกฝน ใช้ปัญญาสอบสวน

อิทธิบาท มาจากคำ ๒ คำ คือ อิทธิ หมายถึง ความสำเร็จ ความสัมฤทธิ์ การบรรลุผล และ บาท หมายถึง วิถีทาง เป็นรากฐานที่นำไปสู่ความสำเร็จ ดังนั้น อิทธิบาท หมายถึง วิถีทางที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ เป็นหลักในการสร้างความสำเร็จให้แก่ตนเอง เป็นหลักธรรมที่นำมาใช้ในการประกอบกิจ ซึ่งจะนำไปสู่ความสำเร็จ โดยความหมายของความสำเร็จนั้น ควรเป็นความสำเร็จในทางที่ดี ทางสร้างสรรค์ มากกว่าความชั่วทางทำลาย หลักธรรมนี้เรียกอีกอย่างว่า ธรรมสามัคคี เป็นหลักธรรมที่การปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกัน ผู้กระทำให้ต้องร่วมกันกระทำทั้ง ๔ ข้อ ถึงจะไปถึงความสำเร็จที่หวังไว้จะทำเพียงข้อใดข้อหนึ่งไม่ได้

อิทธิ แปลว่า ความยิ่งใหญ่ บาท แปลว่า ทางเดิน อิทธิบาท จึงแปลว่า ทางเดินที่จะนำไปสู่ความยิ่งใหญ่นั่นเอง ถ้าเราปรารถนาจะประสบความสำเร็จในชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการงานที่ดี การศึกษาก็ดี หรือ กิจการงานใดๆ ก็ตาม เราต้องใช้อิทธิบาท ๔

จากความหมายของอิทธิบาท ๔ ที่กล่าวมาข้างต้น อาจสรุปได้ว่า อิทธิบาท ๔ หมายถึง คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จในการทำงาน เป็นคุณธรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำงานในชีวิตประจำวัน เป็นหลักในการปฏิบัติเพื่อเอาชนะอุปสรรคและปัญหาต่างๆ ซึ่งจะนำไปสู่ความสำเร็จและความก้าวหน้าในหน้าที่การงานตามที่มุ่งหวังไว้ ซึ่งประกอบด้วย ฉันทะ (ความพอใจ) วิริยะ (ความเพียร) จิตตะ (ความเอาใจจดจ่อ) และวิมังสา (การใช้ปัญญาไตร่ตรอง)

๒.๒.๑ ฉันทะ(Aspiration)

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้ให้ความหมายของฉันทะว่า หมายถึง^{๑๙} ความพอใจ ใฝ่รักใฝ่หาความรู้ ใฝ่สร้างสรรค์ ความชอบใจ ความยินดี มีความพอใจในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้น อยากทำสิ่งนั้นให้สำเร็จ หรือให้บรรลุเป้าหมาย กล่าวว่า รักงานและรักจุดหมายของงานด้วย เป็นความอยากและความต้องการอย่างหนึ่ง ซึ่งความอยากของฉันทะ จะทำให้เกิดความสุข ความชื่นชมเมื่อเห็นสิ่งหรืองานนั้นบรรลุความสำเร็จ ดังนั้นหากการทำงานมีจุดเริ่มต้นของการทำงานเกิดขึ้นที่ใจ เมื่อใจรักงานก็อยากจะทำเต็มที่ที่จะทำงานนั้น ก็จะมีความต้องการทำสิ่งนั้นให้ดีที่สุด ให้สำเร็จผลที่ดีที่สุดในเรื่องนั้น โดยจะไม่พะวงกับสิ่งล่อใจหรือผลตอบแทนอื่นๆ จิตใจจะแน่วแน่ในการทำงาน ฉันทะจึงไม่เพียงแค่ว่ารักในงานที่ทำเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงการอยากทำให้ดีด้วย นั่นคือ เมื่อจะทำอะไรแล้วจะต้องทำให้ดีที่สุด ให้เรียบร้อยสมบูรณ์ ฉันทะจะเกิดการทำงานอย่างสม่ำเสมอจนกระทั่งสำเร็จได้ดี ด้วยและมีความสมบูรณ์ในงาน

ฉันทะ คือความพอใจ ความเต็มใจในการทำงานซึ่งเป็น จุดเริ่มต้นของการทำงาน เมื่อใจรักแล้วก็อยากจะทำเต็มที่ที่จะทำงานนั้น งานก็ย่อมสำเร็จ ฉันทะ พอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น ถ้าไม่มีฉันทะแล้วก็ไม่ไปไม่รอด ไม่ว่าจะทำอะไร คนเจริญก้าวหน้าก็ต้องมีใจรักทุ่มเทศึกษาค้นคว้าเรื่องนั้นโดยเฉพาะทุ่มเทความรัก ทุ่มเทความสามารถลงไปในเรื่องนั้น ก็ก้าวหน้าเป็นไปด้วยดี ฉันทะ คือ ความรัก จะ

^{๑๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), ธรรมะกับการทำงาน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘๓.

เกิดขึ้นได้ต่อเมื่อเราสังเกตเห็นผลของงานว่าถ้าทำงานนี้แล้วจะได้อะไร ฉันทะ คือ ความพึงพอใจหรือต้องการที่จะทำ หรือใส่ใจในสิ่งที่ทำนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆขึ้นไป

จากที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น อาจสรุปได้ว่า ฉันทะ คือ ความพอใจ รักใคร่ชอบบ่มใจใส่ใจในการทำงานอยู่เสมอ และทุ่มเทความสามารถ ทุ่มเทชีวิตจิตใจ เพื่อทำงานนั้นให้สำเร็จและให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป มีความปรารถนาที่จะทำงานนั้นให้ดีที่สุดโดยไม่พะวงกับสิ่งล่อเร้าหรือผลตอบแทนทั้งหลาย

๒.๒.๒. วิริยะ (Exertion)

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า^{๒๐} หมายถึง ความเพียร ความบากบั่น ความพยายามทำหน้าที่อย่างไม่ท้อถอย มีใจสู้โดยไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรคและความยากลำบาก ในการทำงานแม้ว่างานจะถูกใจ แต่ถ้าไม่ขยันฝึกฝนจนชำนาญหรือมีความเพียรพยายาม งานย่อมไม่เกิดผลสำเร็จขึ้นได้ต้องมีความกล้าที่จะทำงานนั้น ต้องมีจิตใจที่แน่วแน่ มั่นคง มุ่งตรงต่อจุดหมาย ในการสร้างเสริมวิริยะจะต้องสร้างที่ฐานรากของจิตใจ คือ ต้องจุดจิตสำนึกในการฝึกฝน โดยมองเห็นว่างานเป็นสิ่งที่ท้าทายใจสู้เมื่อทำแล้วก็จะไม่ท้อถอย วิริยะจึงมีความจำเป็นยิ่งสำหรับงานทุกอย่างรวมทั้งงานบริหาร การศึกษา

ความเพียร ได้แก่ความอาจหาญ แกล้วกล้า บากบั่นก้าวไป ใจสู้ ไม่ย่อท้อ ไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรคและความยากลำบาก เมื่อคนรู้ว่าสิ่งใดมีคุณค่าควรแก่การบรรลุถึง ถ้าวิริยะเกิดแก่เขาแล้ว แม้ได้ยินว่าจุดหมายนั้นจะบรรลุถึงได้ยากนักมีอุปสรรคมากมาย หรืออาจใช้เวลายาวนาน ก็ไม่ท้อถอยกลับเห็นเป็นสิ่งที่ท้าทายที่จะเอาชนะให้ได้ทำให้สำเร็จ คนที่มีความเพียรเท่ากับมีแรงหนุนเวลาทำงานหรือปฏิบัติธรรมก็ตาม จิตใจจะแน่วแน่ มั่นคง มุ่งตรงต่อจุดหมาย สมาธิเกิดขึ้นได้ เรียกว่าเป็นวิริยะสมาธิ วิริยะ คือ ความเพียร หรือขยันหมั่นเพียรประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็งอดทน เอาธุระ ไม่ท้อถอย

๒.๒.๓ จิตตะ (Thoughtfulness)

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) จิตตะ หมายถึง^{๒๑} จิตใจที่จดจ่อ เอาใจใส่ ตั้งใจ แน่วแน่ในการทำงาน เอาใจฝึกฝนในสิ่งนั้น ไม่วางธุระ และเป็นความคิดไม่ฝึกฝนไม่ปล่อยใจฟุ้งซ่านเลื่อนลอย ในการทำงานจะต้องเอาใจใส่กับงานไม่ปล่อยปะละเลยงานของตน คอยตรวจตรางานอยู่เสมอ เป็นการอุทิศตนกับงานที่ทำการสร้างเสริมจิตตะให้เกิดในตัวบุคคลนั้น จะต้องชี้ให้เห็นความสำคัญของงานที่ทำว่า งานนั้นมีความสำคัญต่อชีวิต ต่อสังคม ต่อประเทศชาติ ต่อโลก จิตตะจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะทำงานนั้นสำเร็จลงได้อย่างสมบูรณ์ด้วยการมุ่งมั่นในงานที่ทำนั้น

จิตตะ ความคิดจดจ่อ หรือเอาใจฝึกฝน ได้แก่ ความมีจิตผูกพัน จดจ่อ ฝึกรู้เรื่องนั้น ใจ อยู่กับงานนั้น ไม่ปล่อยไม่ห่างไปไหน ถ้าจิตตะเป็นไปอย่างแรงกล้าในเรื่องใด เรื่องหนึ่ง หรืองานใด งานหนึ่ง คนผู้นั้นจะไม่สนใจรับรู้เรื่องอื่นๆ ใครพูดอะไรในเรื่องอื่นๆไม่สนใจ แต่ถ้าพูดเรื่องงานนั้นจะ สนใจเป็นพิเศษทันที บางทีจัดทำเรื่องนั้นงานนั้น ขลุกขม่นอยู่ได้ทั้งวันทั้งคืน ไม่เอาใจใส่ร่างกายการ แต่งเนื้อ

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมะกับการทำงาน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๑๘๗.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๗.

แต่ตัว อะไรจะเกิดขึ้นก็ไม่สนใจ เรื่องอื่นเกิดขึ้นใกล้ๆ บางทีไม่รู้ ทำจนลืมนวันลืมนคืน ลืมกินลืม นอน ความมีใจจดจ่อฝักใฝ่เช่นนี้ย่อมทำให้สมาธิเกิดขึ้น จิตจะแน่วแน่ แนบสนิทในกิจที่ทำมีกำลังมาก เฉพาะสำหรับกิจนั้น เรียกว่า จิตตสมาธิ จิตตะ คือ ความคิดหรือตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด ไม่ปล่อยให้จิตใจฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไปจากที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น อาจสรุปได้ว่า จิตตะ คือ ความคิดจดจ่อ เอาใจใส่ ผูกใจจดจ่ออยู่กับหน้าที่และงานที่ทำ มีความตั้งมั่น มีสมาธิมั่นคงอยู่กับงานที่ทำงานด้วยความไม่ประมาท ไม่ทอดธุระ ไม่ปล่อยปะละเลยในงานที่ทำ ไม่ปล่อยให้ฟุ้งซ่าน เลื่อนลอยไปจากงาน บางที่อาจทำงานขลุกข่วนอยู่ได้ทั้งวันทั้งคืนจนไม่เอาใจใส่หรือไม่สนใจสิ่งอื่น สนใจที่จะรับรู้แค่เพียงเรื่องเกี่ยวกับงานที่กำลังทำเท่านั้น

๒.๒.๔ วิมังสา (Investigation)

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า^{๒๒} วิมังสาการสอบสวนไตร่ตรอง ได้แก่ การใช้ปัญญาพิจารณาตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบหาข้อยิ่งหย่อนเกินเลยบกพร่องหรือขัดข้องในกิจที่ทำเป็นต้น รู้จักทดลองคิดค้นหาทางแก้ไขปรับปรุง คนที่มีวิมังสาชอบคิดค้นหาเหตุผล ชอบสอบสวนทดลองการคิดหาเหตุผลและชอบทดลองอย่างนี้ย่อมช่วยรวมจิตให้ค่อยกำหนดและติดตามเรื่องที่พิจารณาอย่างติดเจดตลอดเวลา เป็นเหตุให้จิตแน่วแน่แล่นดังไปกับเรื่องที่พิจารณา ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวก และมีกำลัง เรียกว่าเป็นวิมังสาสมาธิ วิมังสาคือความไตร่ตรองหรือทดลอง ได้แก่หมั่นใช้ปัญญาพิจารณา ใคร่ครวญตรวจหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำ มีการวางแผนวัดผล คิดค้น วิธีแก้ไขปรับปรุงงาน

วิมังสา หมายความว่า การหาเหตุผลในเรื่องนั้นว่ามีอุปสรรคขัดข้องเราก็ต้องค้นหาเหตุผล จะปรับปรุงงานอย่างไรให้งานก้าวหน้าไปกว่านี้ ให้ผลผลิตเพิ่มขึ้นไปกว่านี้ให้รวดเร็วกว่านี้ การค้นคว้าเป็นเหตุให้เกิดปัญญา เกิดความก้าวหน้าในหลักวิชาที่จะใช้บริหารงานต่อไป การค้นคว้าจะได้ความรู้และทำให้งานก้าวหน้า สูดยอดของวิธีทำงานให้สำเร็จอยู่ในอิทธิบาทข้อสุดท้ายนี้ คือ วิมังสา แปลว่า การพินิจพิเคราะห์หมายความว่า การทำงานด้วยปัญญา ด้วยสมอง ไม่ใช่สักแต่ว่าทำ คนเราแม้รักงานแค่ไหน บากบั่นปานใด หรือเอาใจจดจ่ออยู่ตลอดเวลาแต่ถ้าขาดการใช้ปัญญาพิจารณางานด้วยแล้ว ผลที่สุดงานก็ค้างคั่งจนได้ ต้องทำกันใหม่รำไป คนที่ทำงานด้วยปัญญานั้นต้องทำให้ถูกกาล ไม่ทำก่อนหรือหลังเวลา ทำให้ถูกลักษณะของงาน

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) วิมังสา หมายถึง^{๒๓} การไตร่ตรอง การสอบสวน เป็นการหมั่น ใช้ปัญญาและสติในการไตร่ตรองพิจารณาและเหตุผลในสิ่งนั้นๆ ริเริ่มใช้วิธีการใหม่ๆ ตรวจสอบความ บกพร่องของงาน หาวิธีการแก้ไขปรับปรุงเพื่อช่วยให้งานนั้นง่ายขึ้น การใช้ปัญญาจะเป็นกุญแจสำคัญ ที่จะนำความสำเร็จมาสู่งาน

การใช้อิทธิบาท ๔ ที่เป็นฐาน ในส่วนที่เกี่ยวกับวิมังสาไว้ว่า วิมังสา หมายความว่า ไตร่ตรองค้นคว้าหาเหตุผลในเรื่องนั้น ให้มันรู้ชัดตามสภาพที่เป็นจริง อะไรก็ตามที่มันเกิดขึ้นแล้วต้อง

^{๒๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๘๔๕.

^{๒๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมะกับการทำงาน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๑๘๗.

เอามาพิจารณาแยกแยะวิเคราะห์วิจัยออกไปว่าสิ่งนั้นคืออะไร มันมาจากอะไร เพื่อให้รู้ว่าอะไรเป็น อะไรถูกต้องตามสภาพที่มันเป็นอยู่จริงๆ วิมังสา คือความใคร่ครวญ การใช้เหตุผล ใช้สติ ใช้ปัญญา รู้จักคิด รู้จักอ่าน ว่าสิ่งที่ทำไปนั้นถูกหรือผิดอย่างไร ถ้าสิ่งที่ทำไปได้ผลดีก็ควรจะทำให้มากขึ้น ถ้าสิ่งไหนผิดก็ควรที่จะแก้ไข มันก็จะนำไปสู่ผลหรือความสำเร็จนั่นเอง

การตรึกตรองหาเหตุผลในงานนั้นๆ เป็นลักษณะการใช้ปัญญหาเหตุผล ปัญญา คือความรู้ทั่ว รู้แจ้ง ปัญญาเกิดจากการฟัง การคิด การสั่งสอน อบรม เมื่อมีปัญหาแล้วก็นำมาพิจารณาพิจารณาหาเหตุผล คือ พิจารณาทางก้าวหน้า มิฉะนั้นจะเป็นคนล้าหลังเขา เมื่อบริหารจะต้องหมั่นศึกษาหาความรู้ในด้านการบริหาร อาจจะมาจากการฟัง การศึกษาดูงาน การเข้าอบรมในสถานที่และโอกาสต่างๆ หรืออาจมาจากการสังเกตแล้วนำมาพิจารณาปรับปรุง แก้ไข ประยุกต์ให้เหมาะสมกับองค์การหรือหน่วยงานของตน ผู้บริหารจะต้องเป็นคนหูไว ตาไว ทันสมัย ทันความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ข่าวสารหรือที่เรียกว่า IT (Information technology) นำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้บริหารแทนกำลังคนซึ่งขาดแคลน

จากที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น อาจสรุปได้ว่า วิมังสา คือ^{๒๔} การสอบสวน ไตร่ตรอง พินิจพิเคราะห์ ใช้ปัญญาในการใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อบกพร่องในงานที่ทำอยู่เสมอ รู้จักค้นคว้า ทดลอง คิดค้น หาทางแก้ไขปรับปรุงงานและวิธีการทำงานให้ดียิ่งขึ้น ก้าวหน้ายิ่งขึ้นอยู่เสมอ องค์ประกอบทั้ง ๔ ของอิทธิบาท เป็นสิ่งที่เกื้อหนุนกัน บุคคลที่จะสามารถบรรลุถึงความสำเร็จของงานได้ จะต้องมีการครบในคุณลักษณะทั้ง ๔ ประการ จะขาดในองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งไม่ได้ เป็นหลักธรรมที่มีความเกี่ยวเนื่องต่อกัน หรือกล่าวถึงอิทธิบาท ๔ ได้สั้นๆ ว่า “มีใจรัก พากเพียรทำ เอาจิตฝักใฝ่ และใช้ปัญญาสอบสวน” แต่หากจะให้ความหมายที่ลึกซึ้งของอิทธิบาท ๔ กล่าวเป็นหลักปฏิบัติได้ว่า “อยากทำมันให้ดีที่สุด มีอะไรต้องทำมันให้สำเร็จ ทำงานอย่างอุทิศตัวอุทิศใจ และใช้ปัญญาจัดการ นำงานสู่จุดหมาย”

๒.๔ ความสำคัญของหลักอิทธิบาท ๔

อิทธิบาท ๔ มีความสำคัญเนื่องจากเป็นธรรมที่ปฏิบัติเพื่อเพิ่มพูนความสำเร็จเพื่อให้ชำนาญในเรื่องความสำเร็จ เพื่อพลิกแพลงให้เกิดความสำเร็จ^{๒๕} พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย อิทธิบาท ๔ ประการนี้ที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเบียดเบียนอย่างที่สุด เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน”^{๒๖} อิทธิบาท ๔ จึงมีความสำคัญยิ่งต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์

ในพระสูตรตันตปิฎก ระบุไว้ว่า “เพราะเจริญอิทธิบาท ๔ ประการนั้นแล สาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลุที่สุดแห่งอภิญญาและอภิญญาบารมีอยู่”^{๒๗} อิทธิบาท ๔ ประการนี้แลที่บุคคลเจริญ

^{๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๙๐.

^{๒๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๘๗/๒๑๙.

^{๒๖} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๘๑๖/๓๗๙.

^{๒๗} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๔๗/๒๙๒.

ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อถึงฝั่งโน้นจากฝั่งนี้^{๒๘} ดังนั้น การน้อมนำหลักธรรมไปปฏิบัติก็ได้รับผลจากการปฏิบัตินั้น จึงควรให้ต่อเนื่อง เพราะคำสอนนั้นส่งผลให้กับผู้ปฏิบัติโดยไม่จำกัดบุคคลไม่จำกัดเวลาและสถานที่ ผู้ใดนำไปปฏิบัติก็ได้รับผลของการปฏิบัตินั้นตามสมควร หลักอิทธิบาท ๔ ประการ จึงถือว่าเป็นหลักธรรมที่สำคัญอีกประการหนึ่งในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ไม่ว่าจะเป็นการปฏิบัติ ธรรม การทำงาน การศึกษาเล่าเรียนเหล่านี้ เป็นต้น จะสำเร็จประโยชน์ได้นั้นล้วนแล้วแต่นำหลักธรรม คือ อิทธิบาท ๔ ประการนี้ไปปฏิบัติทั้งสิ้น และมีอธิบายเพิ่มเติมในหลักธรรมที่สำคัญ คือ อิทธิบาท ๔ ประการ ดังนี้

พระธรรมปิฎก ให้ความสำคัญของหลักอิทธิบาท ๔ ว่า^{๒๙} อิทธิบาท ๔ นี้ มีความสำคัญต่อการเรียนรู้และเป็นปัจจัยสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ความพอใจอย่างเดียวยังไม่สามารถสร้างผลแห่งความสำเร็จของการเรียนรู้ ผู้เรียนต้องมีความพอใจแล้วพยายามขวนขวายหาความรู้บ่อยๆ โดยไม่เลิกลางคั่น มีความเพียร พิจารณาหาข้อบกพร่องในการเรียน แล้วปฏิบัติสิ่งที่เกื้อกูลต่อการเรียน ลด ละ เลิก สิ่งที่ไม่เกื้อกูลต่อการเรียน เพื่อให้ประสบความสำเร็จในการศึกษาเล่าเรียนของตน

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต) กล่าวว่า^{๓๐} อิทธิบาท ๔ นอกจากจะเป็นคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จในงานที่ทำแล้ว อิทธิบาทยังเป็นอายุวัฒนธรรมคือ ธรรมเป็นเหตุให้คนมีอายุยืนยาวอีกด้วย ดังที่มีพุทธดำรัสรับรองไว้ในมหาปริณิพพานสูตรว่า “ยสส กสสจ อานนท จตตารอ อิทธิบาทา” เป็นต้น แปลความว่า “อานนท อิทธิบาท ๔ บุคคลใดเจริญ ทำให้มาก ทำให้เป็นดุจยาน ทำให้เป็นพื้นฐานตั้งไว้ อบรม เริ่มไว้ดีแล้ว บุคคลนั้นเมื่อปรารถนาก็พึงดำรงชีวิตอยู่ตลอดกัปหรือเกินกว่ากัป” พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า การเจริญอิทธิบาททำให้คนมีชีวิตอยู่ตลอดอายุกัป หมายถึงมีชีวิตอยู่ได้จนครบเกณฑ์อายุขัยประมาณได้ ๑๐๐ ปีหรือมากกว่านั้น

จากที่กล่าวมาจึงสรุปได้ว่าความสำคัญของอิทธิบาท ๔ ว่ามีความสำคัญต่อการเรียน การศึกษา และการทำงานเป็นอย่างมาก เพราะถ้าขาดอิทธิบาท ๔ จะทำให้บุคคลที่นำไปปฏิบัตินั้น เกิดสร้างความพอใจในหน้าที่การงานของตน พร้อมทั้งมีความขยันหมั่นเพียรเอาใจใส่ในหน้าที่ของตน และกลับมาทบทวนไตร่ตรองหาข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้น แล้วจึงนำข้อผิดพลาดนั้นไปแก้ไขให้ดียิ่งขึ้นไป

๒.๕ องค์ประกอบของหลักอิทธิบาท ๔

ในความหมายทางพระพุทธศาสนานั้นได้กล่าวถึงรายละเอียดเกี่ยวกับองค์ประกอบและหลักการของอิทธิบาทที่เป็นแก่นแท้ในการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงความสำเร็จไว้ ๔ ประการ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ไว้ดังนี้

^{๒๘} ส. ม. (ไทย) ๑๙/๘๑๓/๓๗๗.

^{๒๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, ฉบับปรับปรุงและขยายความ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๔๓.

^{๓๐} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), **“อิทธิบาทกถา” พุทธจักร**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๐.

ฉันทะ หมายถึง สร้างความพอใจในกุศล^{๓๑} คือ ความประสงค์จะทำยิ่งขึ้น ความพึงพอใจ ความใคร่เพื่อจะทำ ความฉลาด ความพอใจในธรรม ฉันทสมาธิ หมายถึง สมาธิที่เกิดจากฉันทะ^{๓๒}

วิริยะ หมายถึง การปรารภความเพียรทางใจ สัมมาวายามะ

จิตตะ หมายถึง มโน มานัส มโนวิญญูณธาตุที่สมกัน และปธานสังขาร หมายถึง ความเพียรที่มุ่งมั่น (ปธาน) ปรารภความเพียร ประคองจิต ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความตั้งหน้า ความพยายาม ความอดุสหาหะ ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความก้าวไปอย่างไม่ท้อถอย ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความประคับประคองธุระไว้ด้วยดี วิริยะ วิริยินทรีย์ วิริยะพละสัมมาวายามะ

วิมังสา หมายถึง ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิสมาธิ หมายถึง ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่แห่งจิต ความไม่ส่ายไปแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบ สัมมาสมาธิ (สภาวะที่จิตมีอารมณ์เดียว) นอกจากนี้ องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสถึงอิทธิบาท ซึ่งได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาที่ปรากฏในพระอภิธรรมปิฎกว่า^{๓๓}

๑. ภิกษุในธรรมวินัยนี้เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทะสมาธิและปธานสังขาร
๒. ภิกษุในธรรมวินัยนี้เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิริยะสมาธิและปธานสังขาร
๓. ภิกษุในธรรมวินัยนี้เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยจิตตสมาธิและปธานสังขาร
๔. ภิกษุในธรรมวินัยนี้เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิและปธานสังขาร

บรรดาธรรมเหล่านั้น ฉันทสมาธิและปธานสังขาร เป็นไฉน

ในคัมภีร์อภิธรรมปิฎก กล่าวถึง การเจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิและปธานสังขารไว้ ดังนี้

“ภิกษุเจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิปธานสังขารเป็นอย่างไร กล่าวคือ ภิกษุทำฉันทะให้เป็นอธิบดีแล้วได้สมาธิ ได้เอกัคคตาจิตนี้ เรียกว่า ฉันทสมาธิ

ภิกษุนั้นสร้างฉันทะ พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้น แล้วมุ่งมั่นเพื่อทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น มุ่งมั่นเพื่อความดำรงอยู่ไม่เลือนหาย ภิญโญภาพ ใพบูลย์ เจริญเต็มทีแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว^{๓๔}

บรรดาธรรมเหล่านั้น ฉันทะ เป็นไฉน

ความพอใจ การทำความพอใจ ความเป็นผู้ประสงค์จะทำ ความฉลาด ความพอใจในธรรมนี้เรียกว่า ฉันทะ

ภิกษุผู้เข้าถึงแล้ว เข้าไปถึงแล้วด้วยดี เข้ามาถึงแล้ว เข้ามาถึงแล้วด้วยดี ประกอบด้วยฉันทสมาธิและปธานสังขารนี้ด้วยประการฉะนี้ เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า ประกอบด้วยฉันทสมาธิและปธานสังขาร”^{๓๕}

^{๓๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๘๙/๒๐๓.

^{๓๒} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๔๗/๒๙๒.

^{๓๓} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๓๑-๔๔๓/๓๔๒-๓๔๗.

^{๓๔} อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๓๙๔-๓๙๗/๔๗

^{๓๕} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๓๓/๓๔๓.

ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบายเกี่ยวกับ ฉันทะว่า^{๓๖} ฉันทะ มีใจรัก คือ พอใจจะทำสิ่งนั้น และทำด้วยใจรักต้องการทำให้เป็นผลสำเร็จอย่างดีแห่งกิจการงานที่ทำ มิใช่สักว่า ทำพอ ให้เสร็จๆ หรือเพียงเพราะอยากได้รางวัลหรือผลกำไร

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบายเกี่ยวกับ ฉันทะไว้ดังนี้

ฉันทะ ได้แก่^{๓๗} ความพอใจรักในสิ่งที่ทำและพอใจฝักใฝ่ในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้น อยากทำสิ่งนั้นๆ ให้สำเร็จ อยากให้งานนั้นบรรลุถึงจุดหมาย พุดง่าย ๆ ว่ารักงานและจุดหมายของงาน พุดให้ลึกกลงไปในทางธรรมว่าความรัก ความใฝ่ใจปรารถนาต่อภาวะที่พึงงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ ซึ่งเป็นจุดหมายของสิ่งที่กระทำ หรือซึ่งจะเข้าถึงด้วยการกระทำนั้น อยากให้สิ่งนั้นเข้าถึงหรือดำรงอยู่ในภาวะที่ดีทั้งดงาม ที่ประณีต ที่สมบูรณ์ที่สุดของมัน หรืออยากให้ภาวะที่พึงงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ของสิ่งนั้นๆ ของงานนั้นๆ เกิดมีจริงขึ้น อยากทำให้สำเร็จผลตามจุดหมายที่พึงงามนั้น ความอยากที่เป็นฉันทะนี้เป็นคนละอย่างกันกับความอยากได้ในสิ่งนั้นๆ มาเสพเสวยหรือเอามาเพื่อตัวตนในรูปใดรูปหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าตัณหา ความอยากของฉันทะนั้นให้เกิดความสุขความชื่นชมเมื่อเห็นสิ่งนั้นๆ งานนั้นๆ บรรลุความสำเร็จเข้าถึงความสมบูรณ์อยู่ในภาวะอันดีงามของมันหรือพุดแยกออกไปว่า ขณะเมื่อสิ่งนั้นกำลังเดินทางไปสู่จุดหมายที่เกิดปิติเป็นความอิ่มเอิบใจครั้ง สิ่งหรืองานที่ทำบรรลุจุดหมายก็ได้รับโสมนัสเป็นความฉ่ำชื่นใจ ที่พร้อมไปด้วยความรู้สึกโปร่งโล่งผ่องใสเบิกบานแผ่ออกไปเป็นอิสระไร้ขอบเขต ส่วนความอยากของตัณหาให้เกิดความสุขความชื่นชมเมื่อได้สิ่งนั้นมาเสพเสวยรสอร่อย หรือปรนเปรอความยิ่งใหญ่พองขยายของตัวตน เป็นความฉ่ำชื่นใจที่เศร้าหมองหมกหมักตัวกักกันกักตนไว้ในความคับแคบ และมักติดตามมาด้วยความหวงแหนห่วงกังวลเศร้าเสียตายและหวั่นกลัวหวาดระแวง

ฉันทะ ได้แก่ ความมีใจรักในสิ่งที่ทำและพอใจฝักใฝ่ในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้น อยากทำสิ่งนั้น ๆ ให้สำเร็จอยากให้งานนั้นบรรลุถึงจุดหมาย พุดง่าย ๆ ว่ารักงานและจุดหมายของงาน พุดให้ลึกกลงไปในทางธรรมว่า ความรัก ความใฝ่ใจปรารถนาต่อภาวะดีงามเปี่ยมสมบูรณ์ซึ่งเป็นจุดหมายของสิ่งที่กระทำหรือซึ่งจะเข้าถึงด้วยการกระทำนั้น อยากให้สิ่งนั้น ๆ เข้าถึงหรือดำรงในภาวะที่พึงงาม ทั้งที่ประณีตที่สมบูรณ์ที่สุดของมัน หรืออยากให้ภาวะที่พึงงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ของสิ่งนั้นๆ ของงานนั้นๆ เกิดมีเป็นจริงขึ้น อยากทำให้สำเร็จผลตามจุดหมายที่พึงงามนั้น ความอยากที่เป็นฉันทะนี้เป็นคนละอย่างกันกับความอยากได้ในสิ่งนั้นๆ ให้เกิดความสุขความชื่นชมเมื่อเห็นสิ่งนั้นๆ งานนั้นๆ บรรลุความสำเร็จเข้าถึงความสมบูรณ์ อยู่ในภาวะอันดีงามของมัน หรือพุดแยกออกไปว่า ขณะเมื่อทำสิ่งนั้นหรืองานนั้นกำลังเดินทางไปสู่จุดหมาย ก็เกิดปิติความอิ่มเอิบใจ ครั้นสิ่งหรืองานที่ทำบรรลุเป้าหมาย ก็ได้รับความสุขนั้นเป็นความฉ่ำชื่นใจ ที่พร้อมด้วยความรู้สึกโปร่งโล่งผ่องใสเบิกบานแผ่ออกไปเป็นอิสระไร้ขอบเขต ส่วนความอยากของตัณหาให้เกิดความสุขความชื่นชม เมื่อได้สิ่งนั้นมาให้ตนเสพเสวยรสอร่อย หรือพล

^{๓๖} พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ.ปยุตฺโต) **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์รวม เล่ม ๓ ภาค ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จันทน์เพ็ญ, ๒๕๕๐), หน้า ๓๕.

^{๓๗} พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หน้า ๒๕๔๒).

เรือความยิ่งใหญ่พวยพุ่งของตัวตน เป็นความฉ่ำชื่นใจที่เศร้าหมองมาก มักตัวกีดกันกักตุนไว้ในความคับแคบ และมักติดตามมาด้วยความหวงแหน ห่วง กังวล เศร้า เสียหายและหวั่นกลัวหวาดระแวง ถ้าสามารถปลุกเร้าฉันทะให้เกิดขึ้นอย่างแรงกล้า เกิดความรักในคุณค่าความดีงาม ความสมบูรณ์ของสิ่งนั้นหรือจุดหมายนั้นอย่างเต็มที่แล้ว บุคคลก็จะทุ่มเทชีวิตจิตใจอุทิศให้แก่สิ่งนั้น เมื่อรักแท้ก็มอบใจให้อาจถึงขนาดยอมสละชีวิตเพื่อสิ่งนั้นได้ ซึ่งเจ้า ขุนนาง เศรษฐี พราหมณ์ คนหนุ่มสาวมากมายในสมัยพุทธกาลยอมสละวัง ทรัพย์สมบัติ และโลกามีสมากมายออกบวชได้ ก็เพราะเกิดฉันทะในธรรม เมื่อได้สดับซาบซึ้งในคำสอนของพระพุทธเจ้า แม้คนทั้งหลายที่ทำงานด้วยใจรักก็เช่นเดียวกัน เมื่อมีฉันทะนำแล้วก็ต้องทำสิ่งนั้นให้ดีที่สุด ให้สำเร็จผลอย่างดีที่สุดของสิ่งนั้น ของงานนั้น ไม่หวั่นพะวงสิ่งล่อเร้าหรือผลตอบแทนทั้งหลาย จิตใจก็มุ่งมั่นแน่วแน่นคงในการดำเนินจดหมาย เติบเรียบสม่ำเสมอไม่ซำไม่ส่าย ฉันทสมาธิจึงเกิดขึ้นโดยนัยนี้ และพร้อมนั้นปธานสังขารคือความเพียรสร้างสรรค์ก็ย่อมเกิดควบคู่มาด้วย^{๓๘}

สรุปได้ว่า ฉันทะ ความพอใจ รักใคร่ เต็มใจ ใฝ่ใจในการทำงานอยู่เสมอ บุคคลเมื่อมีความพอใจในการทำงานจะเกิดความตั้งใจในการทำงานและเต็มใจที่จะอุทิศเวลาร่างกายและความคิดของตนเพื่อสนองความต้องการของหน่วยงาน นอกจากนี้ยังช่วยลดแนวโน้มปรากฏการณ์อันเกิดจากการเป็นปฏิปักษ์ต่องานด้วย ซึ่งถ้าหากปฏิบัติงานสามารถปลุกเร้าฉันทะให้เกิดขึ้นอย่างแรงกล้า เกิดความรักในคุณค่าความดีงามสมบูรณ์ของสิ่งนั้นหรือจุดหมายนั้นอย่างเต็มที่แล้ว บุคคลก็จะทุ่มเทชีวิตจิตใจให้แก่สิ่งนั้นต้องการทำสิ่งนั้นให้ดีที่สุด เกิดความกระตือรือร้นมีความมุ่งมั่นที่จะทำงานให้สำเร็จผลอย่างดีที่สุดของสิ่งนั้นของงานนั้นไม่หวั่นพะวงกับสิ่งล่อเร้าหรือผลตอบแทนทั้งหลาย จิตใจก็มุ่งมั่นแน่วแน่นคงในการดำเนินสู่จุดหมาย สม่ำเสมอไม่ซำไม่ส่ายไป ฉันทสมาธิจึงเกิดขึ้นโดยนัยนี้ และพร้อมนั้นปธานสังขารความเพียรสร้างสรรค์ก็ย่อมเกิดควบคู่มาด้วย สิ่งเหล่านี้จะมีผลต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการทำงาน รวมทั้งการส่งผลต่อความสำเร็จและเป็นไปตามเป้าหมาย

บรรดาธรรมเหล่านั้น วิริยสมาธิและปธานสังขาร เป็นไฉน

ในคัมภีร์อภิธรรมกล่าวถึง การเจริญอุทเทิบาทที่ประกอบด้วยวิริยสมาธิและปธานสังขารไว้ดังนี้

“ภิกษุเจริญอุทเทิบาทที่ประกอบด้วยวิริยสมาธิปธานสังขารเป็นอย่างไร กล่าวคือ ภิกษุทำวิริยะให้เป็นอธิบดีแล้ว ได้สมาธิ ได้เอกัคคตาจิต นี้เรียกว่า วิริยสมาธิ

ภิกษุนั้นสร้างฉันทะ พยายาม ปรรณความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิด มุ่งมั่นเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว มุ่งมั่นเพื่อยังกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิด มุ่งมั่นเพื่อความดำรงอยู่ไม่เลือนลาง ภิกษุญาณภาพ ไพบูลย์ เจริญเต็มที่แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ธรรมเหล่านั้น เรียกว่า ปธานสังขาร ประมวลย่อ วิริยสมาธิและปธานสังขารเข้าเป็นอย่างเดียวกัน จึงนับได้ว่าวิริยสมาธิและปธานสังขาร ด้วยประการฉะนี้

บรรดาธรรมเหล่านั้น วิริยะเป็นไฉน

^{๓๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๘๔๒-๘๔๓.

การปรารภความเพียรทางใจ การทำความเพียร ความเป็นผู้ประสงค์จะทำความฉลาด ความมีสัมมาวายามะนี้ เรียกว่า วิริยะ

ภิกษุผู้เข้าถึงแล้ว เข้าไปถึงแล้วด้วยดี เข้ามาถึงแล้ว เข้ามาถึงแล้วด้วยดี ประกอบด้วย วิริยะสมาธิและปธานสังขารนี้ ด้วยประการฉะนี้ เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า ประกอบด้วยวิริยะสมาธิและปธานสังขาร”^{๓๙}

วิริยะ เพียรเพื่อรักษาสัจจนได้

พุทธทาสภิกขุ และปัญญานันทภิกขุ ได้อธิบายว่า^{๔๐} วิริยะต้องมีความเพียรมั่น คือ เมื่อมีกำลังใจเป็นสิ่งสำคัญแล้ว ต่อไปก็มีความมั่น ในความเพียร ภาษาบาลีเรียกว่า วิริยะ พระพุทธภาษิตที่ว่า วิริเย ทุกขมจเจติ คนที่จะพ้นทุกข์ได้เพราะความเพียร หรือว่าคำที่พระมหาชนก กล่าวว่า วายเมเถว ปุริโส ยาว อตถสส นิปปทา เกิดเป็นคนต้องทำเรื่อยไป จนกว่าจะถึงจุดหมายปลายทาง

บุคคลผู้ที่มีความเพียรนั้นย่อมไม่กลัวต่ออุปสรรค ไม่กลัวต่อความลำบาก ไม่กลัวต่ออะไรทั้งสิ้น เมื่อเราจะไปแล้วก็ไปให้ตามจุดที่เราตั้งไว้ แต่ขอให้ตั้งจุดหมายในทางที่ดีงามไม่ตั้งจุดหมายที่เกิดความเดือดร้อนแก่ใคร และความเพียรนั้นต้องเพียรสม่ำเสมอ ไม่ใช่เพียรชั่วคราว ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตักเตือนว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อเธอยังไม่ถึงจุดหมายที่เธอต้องการ อย่าละความเพียรเป็นอันขาด”

วิริยะต้องมีความเพียรมั่น คือ เมื่อมีกำลังใจเป็นสิ่งสำคัญแล้ว ต่อไปก็มีความมั่นในความเพียร ภาษาบาลีเรียกว่า วิริยะ พระพุทธภาษิตที่ว่า วิริเย ทุกขมจเจติ คนที่จะพ้นทุกข์ได้เพราะความเพียร หรือว่าคำที่พระมหาชนก กล่าวว่า วายเมเถว ปุริโส ยาว อตถสส นิปปทา เกิดเป็นคนต้องทำเรื่อยไป จนกว่าจะถึงจุดหมายปลายทาง บุคคลผู้มีความเพียรนั้นย่อมไม่กลัวต่ออุปสรรค ไม่กลัวต่อความลำบาก ไม่กลัวต่ออะไรทั้งสิ้น เมื่อเราจะไปแล้วก็ไปให้ถึงจุดที่เราตั้งไว้ แต่ขอให้ตั้งจุดหมายในทางที่ดีงาม ไม่ตั้งจุดหมายที่เกิดความเดือดร้อนแก่ใคร และความเพียรนั้นต้องเพียรสม่ำเสมอไม่เพียรชั่วคราวชั่วคราวดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตักเตือนว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อเธอยังไม่ถึงจุดหมายที่เธอต้องการอย่าละความเพียรเป็นอันขาด”^{๔๑}

ในหนังสือทศบารมีทศพิธราชธรรมได้อธิบายคำว่า วิริยะ ในความหมายว่า ความเพียรที่เรียกว่า วิริยะ แปลว่า ความเพียร อันจัดเป็นพระบารมี ข้อหนึ่งของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ได้ทรงบำเพ็ญเป็นลำดับ คำว่า วิริยะ หรือความเพียรตามศัพท์ แปลว่า ความเป็นวิริยะ คือ คนกล้าหมายความว่า กล้าทั้งในทางไม่ทำ ทั้งทางที่ทำ จึงยังเป็นคำกลางๆ ซึ่งพุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า วิริยะ คือความเพียรที่กล้าบากบั่น มีความหมายเป็นความกล้าหาญ ความเข้มแข็ง ความพยายาม ความไม่ยอมหยุด ความไม่ถอยหลัง และความก้าวไปข้างหน้า ความหมายมากมายเหล่านี้ล้วนเป็นชื่อของความเพียร ซึ่งสามารถใช้แทนกันได้ รวมไปถึงคำว่า พระราชา หรือกษัตริย์ ก็มี ความหมายเดียวกัน

^{๓๙} อภิ.วิ.(ไทย)๓๕/๔๓๕/๓๔๔.

^{๔๐} พุทธทาสภิกขุ และปัญญานันทภิกขุ, **คุณธรรมของชีวิตที่ดีงาม**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๔), หน้า ๑๗๘-๑๘๒.

^{๔๑} พุทธทาสภิกขุ, **สุญญตา**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๘), หน้า ๙๐.

ดังประโยคที่ว่า เกิดเป็นบุรุษต้องเพียรไปจนกว่าจะพบความสำเร็จ การทำงานด้วยวิริยะ เป็นธรรมอย่างหนึ่ง วิริยะ ชนิดที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “วิริเยน ทุกขมจเจติ” (คนล่วงทุกข์เสียได้ด้วย ความเพียร หรือ วิริยะ) ส่วนที่เป็นข้อคิดหรือเป็นปฏิบัติของความเพียร คือ ความเกียจคร้านตามคำว่า โกสขข ความนอนจม เมื่อกำจัดความเกียจคร้านได้แล้วจึงจะมีความเพียรขึ้นได้ ความเพียรจะหายไปเมื่อ ความเกียจคร้านเกิดขึ้นมาก ลักษณะของความทรงตัวอยู่อย่างเข้มแข็งของความเพียร เรียกว่า ธาตุ กำหนดเป็น ๓ วาระ คือ เริ่มต้น (อารมณธาตุ) ดำเนิน (นิกมณธาตุ) ก้าวไปข้างหน้า (ปริกมณธาตุ) ส่วนเหตุของความเกียจคร้านที่ควรมีหลายอย่าง เช่น ความติดสุข ความสุขสบาย ความกลัว ลำบากตรากตรำ ความมั่งง่าย ความผัดวันประกันพรุ่ง เป็นต้น^{๔๒}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบายเกี่ยวกับ วิริยะ ว่า วิริยะ ความพากเพียร คือขยันหมั่นประกอบ หมั่นกระทำสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทนเอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง ไม่ท้อถอย ก้าวไปข้างหน้าจนกว่าจะสำเร็จ^{๔๓}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบายเกี่ยวกับ วิริยะไว้ ดังนี้ วิริยะ ความเพียร ได้แก่^{๔๔} ความอาจหาญแกลักล้ำบากบั้น ก้าวไปใจสู้ไม่ย่อท้อไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรคและความยากลำบาก เมื่อคนรู้ว่าสิ่งใดมีคุณค่าควรแก่การบรรลุถึง ถ้าวิริยะเกิดขึ้นแก่เขาแล้วแม้ได้ยินว่า จุดหมายนั้นจะลุล่วง ได้ยากนัก มีอุปสรรคมาก หรืออาจให้เวลายาวเท่านั้นปี เท่านั้นเดือน เขาก็ไม่ท้อถอย กับเห็นเป็นสิ่งที่ ทำหายที่เขาจะเอาชนะให้ได้ทำให้สำเร็จส่วนผู้ที่ขาดความเพียรอยากบรรลุ ความสำเร็จเหมือนกัน แต่พอได้ยินว่าต้องใช้เวลาเป็นปีก็หมดแรงถอยหลัง คนที่มีความเพียรเท่ากับมีแรงหนุน เวลาทำงานหรือ ปฏิบัติธรรมก็ตาม จิตใจจะแน่วแน่มั่นคง พุ่งตรงต่อจุดหมาย สมาธิก็เกิดขึ้นได้เรียกว่าวิริยสมาธิ พร้อมทั้งมีปธานสังขาร คือความเพียรสร้างสรรค์เข้าประกอบคู่ไปด้วยกัน

วิริยะ คือ ความเพียร ได้แก่ ความอาจหาญแกลักล้ำบากบั้น ก้าวไป ใจสู้ไม่ย่อท้อ ไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรคและความยากลำบาก เมื่อคนรู้ว่าสิ่งใดมีคุณค่าควรแก่การบรรลุถึง ถ้าวิริยะเกิดขึ้นแก่เขาแล้ว แม้ได้ยินว่าจุดหมายนั้นจะรู้ถึงได้ยากนัก มีอุปสรรคมาก หรืออาจให้เวลายาวนาน เท่านั้นปีเท่านั้นเดือน เขาก็ไม่ย่อท้อ ถอยกลับ เห็นเป็นสิ่งที่ทำหายเขาจะเอาชนะให้ได้ทำให้สำเร็จ ส่วนผู้ขาดความเพียร อยากบรรลุความสำเร็จเหมือนกัน แต่พอได้ยินว่าต้องใช้เวลาเป็นปีก็หมดแรงถอย ถ้าอยู่ระหว่างปฏิบัติก็ฟุ้งซ่านจิตใจวุ่นวาย ปฏิบัติได้ผลยาก คนที่มีความเพียรเท่ากับมีแรงหนุน เวลาทำงานหรือปฏิบัติธรรมก็ตามจิตใจจะแน่วแน่มั่นคงพุ่งตรงต่อจุดหมาย สมาธิก็เกิดขึ้นได้ เรียกว่า วิริยสมาธิ พร้อมทั้งมีปธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์เข้าประกอบคู่ไปด้วยกัน^{๔๕}

^{๔๒} สมเด็จพระญาณสังวร, ทศปารมี **ทศพิธราชธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๕๗.

^{๔๓} พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์รวมเล่ม ๓ ภาค ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๐), หน้า ๓๕.

^{๔๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๘๔๓.

^{๔๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม** พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๘๔๔.

จากที่กล่าวแล้ว วิธีะ ความเพียร ขยัน อุตสาหะ บากบั่น เอาธุระ มีความเข้มแข็งอดทน มุมานะที่จะทำงานให้บรรลุผลสำเร็จ ไม่ย่อท้อ ไม่เลิกละ มีกำลังใจในการทำงาน ทำงานได้อย่างสม่ำเสมอต่อเนื่อง จนกว่างานนั้นจะประสบความสำเร็จ มีความอาจหาญ แก้วกล้า ใจสู้ ไม่หวั่นไหว ไม่ย่อท้อ ต่ออุปสรรคและความยากลำบากต่างๆในการทำงานและพัฒนางานให้ดีขึ้นและเจริญขึ้นมอง ความยากลำบากและอุปสรรคในการทำงาน เป็นสิ่งท้าทายความสามารถของตนเสมอเพื่อเอาชนะ และเพื่อให้งานสำเร็จให้ได้

บรรดาธรรมเหล่านั้น จิตสมาธิและปธานสังขาร เป็นไฉน

ในคัมภีร์อภิธรรมปิฎกกล่าวถึงการเจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยจิตตสมาธิและปธานสังขารไว้ ดังนี้

“ภิกษุเจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยจิตตสมาธิและปธานสังขารเป็นอย่างไร กล่าวคือ ถ้าภิกษุทำจิตให้เป็นอธิบดีแล้วได้สมาธิ ได้เอกัคคตาจิต นี้เรียกว่าจิตตสมาธิ

ภิกษุนั้นสร้างฉันทะ พยายาม ปราศจากความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อป้องกันบาป อกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิด มุ่งมั่นเพื่อรับบาปอกุศลธรรมอันเกิดแล้ว มุ่งมั่นเพื่อทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิด มุ่งมั่นเพื่อความดำรงอยู่ไม่เลือนหาย ภิกษุญาณ ไพบุลย์ เจริญเต็มทีแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วทำเหล่านี้เรียกว่า ปธานสังขาร ประมวลย่อจิตตสมาธิและปธานสังขารเข้าเป็นอย่างเดียวกัน จึงนับได้ว่าจิตตสมาธิและปธานสังขาร^{๔๖}

บรรดาธรรมเหล่านั้น จิต เป็นไฉน

จิต มโน มนัส มโนวิญญาณธาตุที่เหมาะสมกัน นี้เรียกว่า จิต ภิกษุเป็นผู้เข้าไป เข้าไปถึง แล้วด้วยดี เข้ามาถึง เข้ามาถึงแล้วด้วยดี ประกอบแล้วด้วยจิตตสมาธิ ปธานสังขารนี้ ด้วยประการฉะนี้ เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า ประกอบด้วยจิตตสมาธิปธานสังขาร^{๔๗}

จิตตะ การเอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้น

พุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายว่า จิตตะ หมายถึง^{๔๘} กำลังจิต กำลังสมาธิหรือคุณภาพของจิต คุณภาพส่วนที่พึงปรารถนาของจิตเรียกว่ากำลังจิต หรือกำลังสมาธิ ซึ่งเลยเพ่งเล็งไปแก่ส่วนที่وبرมดี แล้ว คือจิตที่وبرมดีแล้ว เดินมาถูกทางแล้วจึงจะมีคุณสมบัติแล้วมีกำลังมหาศาลของมัน

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบายเกี่ยวกับ จิตตะ ว่า^{๔๙} จิตตะ เอาจิตฝักใฝ่ คือ ตั้งสติรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด ไม่ปล่อยจิตใจให้ฟุ้งซ่านเลือนลอย ใช้ความคิดในเรื่องนั้นบ่อยๆ เสมอๆ ทำกิจหรืองานนั้นอย่างอุทิศตัวอุทิศใจ

ความคิดจดจ่อหรือเอาใจใส่ฝักใฝ่ ได้แก่ ความมีจิตผูกพันจดจ่อเฝ้าเรื่องนั้น ใจอยู่กับงานนั้นไม่ปล่อยให้ห่างไปไหน ถ้าจิตจะเป็นอย่างแรงกล้าในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรืองานอย่างใดอย่างหนึ่งผู้นั้นจะไม่สนใจไม่รับรู้เรื่องอื่น ๆ ใครจะพูดอะไรเรื่องอื่นๆไม่สนใจ แต่ถ้าพูดเรื่องนั้นงานนั้นจะสนใจ

^{๔๖} อภ.วิ.(ไทย) ๓๕/๔๓๘/๓๔๕.

^{๔๗} อภ.วิ.(ไทย) ๓๕/๔๓๙/๓๔๖.

^{๔๘} พุทธทาสภิกขุ, โพธิปักขิยธรรม, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๓๖.

^{๔๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์รวมเล่ม ๓ ภาค ครั้งที่ ๑๕, หน้า ๓๖.

เป็นพิเศษทันที บางทีจะทำเรื่องนั้นงานนั้น ชลุกง่วนอยู่ได้ทั้งวันทั้งคืน ไม่เอาใจใส่ร่างกายการแต่งเนื้อแต่งตัว อะไรเกิดขึ้นก็ไม่สนใจ เรื่องอื่นเกิดขึ้นใกล้ ๆ บางทีก็ไม่รู้ ทำจนลืมนวันลืมนคืน ลืมกินลืมนอน ความมีใจจดจ่อเช่นนี้ ย่อมนำไปสู่สมาธิเกิดขึ้น จิตจะแน่วแน่มั่นคงในกิจที่ทำ มีกำลังมากเฉพาะสำหรับกิจนั้น เรียกเป็น จิตตสมาธิ พร้อมนั้นก็เกิดปธานสังขาร คือความเพียรสร้างสรรค์ร่วมสนับสนุนไปด้วย^{๕๐}

สรุปได้ว่า จิตตะ คือความคิดจดจ่อเอาใจใส่ ผูกใจจดจ่ออยู่กับหน้าที่และการทำงานที่ทำ รวมทั้งการศึกษาเล่าเรียน ที่ตนรับผิดชอบ มีความตั้งมั่น มีสมาธิมั่นคงอยู่กับงาน ทำงานด้วยความไม่ประมาท ไม่ทอดธุระ ไม่ปล่อยปละละเลยในงานที่รับผิดชอบ อย่างนี้เป็นลักษณะของบุคคลที่มีความรับผิดชอบ ความรับผิดชอบนี้เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดผลดีต่อระบบการทำงาน ซึ่งเป็นปัจจัยหลักสำคัญประการหนึ่ง กล่าวคือการทำงานต้องมีความรับผิดชอบเพื่อเอาใจใส่ต่องานที่กำลังทำอยู่ พัฒนางานที่ตนเองรับผิดชอบให้มีความก้าวหน้า พร้อมกันนั้นจะต้องมีการปรับปรุงแก้ไขอยู่ตลอดเวลา เพื่อไม่ให้เกิดตกบกพร่องในงานที่ตนรับผิดชอบอยู่

บรรดาธรรมเหล่านั้น วิมังสาสมาธิและปธานสังขาร เป็นไฉน

ในคัมภีร์อรรถธรรมปิฎกกล่าวถึง การเจริญอุททิบาทที่ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิและปธานสังขารไว้ ดังนี้

“ภิกษุเจริญอุททิบาทที่ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขารเป็นอย่างไร กล่าวคือ ถ้าภิกษุทำวิมังสาให้เป็นอธิบดีแล้วได้สมาธิ ได้เอกัคคตาจิต เนื้อเรียกว่า วิมังสาสมาธิ

ภิกษุนั้นสร้างฉันทะ พยายามปรารภความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิด มุ่งมั่นเพื่อรับบาปอกุศลธรรมอันเกิดแล้ว มุ่งมั่นเพื่อทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิด มุ่งมั่นเพื่อความดำรงอยู่ไม่เลือนหาย ภิกษุเฝ้าพิจารณาไฟบุลย์ เจริญเต็มที่แห่งกุศลธรรมที่เกิดแล้ว ธรรมเหล่านั้นเรียกว่าปธานสังขาร ประมวลยอวิมังสาสมาธิและปธานสังขารเข้าเป็นอย่างเดียวกัน จึงนับได้ว่า วิมังสาสมาธิปธานสังขาร^{๕๑}

บรรดาธรรมเหล่านั้น วิมังสา เป็นไฉน

ปัญญา ความรู้ชัด ความรู้แจ้ง ความไม่หลงมกมาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐินี้ เรียกว่า วิมังสา

ภิกษุเป็นผู้เข้าไป เข้าไปถึงแล้วด้วยดี เข้ามาถึงแล้ว เข้ามาถึงแล้วด้วยดี ประกอบแล้วด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขารนี้ ด้วยประการฉะนี้ เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขาร”^{๕๒}

^{๕๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด ๒๕๔๖), หน้า ๘๔๔-๘๔๕.

^{๕๑} อภ.วิ.(ไทย) ๓๕/๔๔๓/๓๔๖-๓๔๗

^{๕๒} อภ.วิ.(ไทย) ๓๕/๔๔๒/๓๔๗.

วิมangsa การพิจารณาไคร่ครวญหาเหตุผลในสิ่งนั้น

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้อธิบายเกี่ยวกับ วิมangsa ว่า^{๕๓} วิมangsa ใช้ปัญญาสอบสวน คือหมั่นใช้ปัญญาพิจารณาไคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนเกินเลยบกพร่องขัดข้อง เป็นต้น ในสิ่งที่ทำนั้น โดยรู้จักทดลอง วางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น เพื่อจัดการและดำเนินงานนั้นให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้อธิบายเกี่ยวกับ วิมangsa ไว้ดังนี้

วิมangsa ได้แก^{๕๔} ความสอบสวนไตร่ตรอง การใช้ปัญญาพิจารณาหมั่นไคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนเกินเลยบกพร่องหรือขัดข้องเป็นต้นในการเรียนและจิตที่ทำ รู้จักทดลองและคิดค้นหาทางแก้ไขปรับปรุง ข้อนี้เป็นการใช้ปัญญาชักนำสมาธิซึ่งจะเห็นได้ไม่ยาก บุคคลที่มีวิมangsa ชอบคิดค้นหาเหตุผล ชอบสอบสวนทดลอง เมื่อทำอะไรก็คิดพิจารณาทดสอบไป เช่น คิดว่าผลนี้เกิดจากเหตุอะไร ทำไมจึงเป็นอย่างนี้ ผลคราวนี้เกิดจากปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบเหล่านี้เท่านี้ ถ้าชักองค์ประกอบนี้ออกเสียจะเป็นอย่างไร ถ้าเพิ่มองค์ประกอบนี้เข้าไปแทน จะเกิดผลอย่างนี้ ลองเปลี่ยนองค์ประกอบนั้นแล้ว ไม่เกิดผลอย่างที่เราคาดหมายเป็นเพราะอะไร จะแก้ไขจุดไหน ฯลฯ จะนำธรรมข้อนี้เข้าไปควรใช้วิธีอย่างไร ควรเน้นความหมายด้านใดเป็นต้น การคิดหาเหตุผลและสอบสวนทดลองอย่างนี้ ย่อมช่วยรวมจิตให้คอยกำหนดและติดตามเรื่องที่พิจารณาอย่างติดตัวตลอดเวลา เป็นเหตุให้จิตแน่วแน่ๆ ติ่งไปกับเรื่องที่พิจารณา ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวกและมีกำลัง เรียกว่าเป็นวิมangsa สมาธิ ซึ่งก็จะมีประธานสังขาร คือความเพียรสร้างสรรค์เกิดมาด้วย

จึงสรุปได้ว่า วิมangsa เป็นการสอบสวนไตร่ตรอง พินิจพิเคราะห์ ใช้ปัญญาในการไคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อบกพร่องในงานที่ทำอยู่เสมอ รู้จักค้นคว้าทดลองคิดค้น หาทางพัฒนาแก้ไขปรับปรุงงานและวิธีการทำงานให้ดียิ่งขึ้น ก้าวหน้ายิ่งขึ้นอยู่เสมอ ทั้งจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสมาชิกในองค์กรที่ทำงานนั้น ความจริงอิทธิบาททั้ง ๔ อย่างนี้ เกื้อหนุนกันและมักมาด้วยกัน เช่น เกิดฉันทะมีแต่รักแล้วก็ทำให้พากเพียร เมื่อพากเพียรก็เอาใจจดจ่ออยู่เสมอ และเปิดช่องให้ใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองแต่ที่ยกพิจารณาแต่ละข้ออย่างนี้ ก็ถือเอาภาวะที่เด่นเป็นใหญ่เป็นตัวนำ เป็นตัวชักจูงข้ออื่น ๆ ในแต่ละกรณี^{๕๕} อาทิ เมื่อผู้ปฏิบัติงานในองค์กร มีความรัก ความชอบและความพึงพอใจในภาระหน้าที่ที่รับผิดชอบผู้ปฏิบัติงานก็จะปฏิบัติงานที่รับมอบหมายด้วยความรักความพอใจในงานนั้นอยากจะทำให้นั้นให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นไป

ด้วยเหตุนี้ผู้ปฏิบัติงานจึงปฏิบัติงานด้วยจิตใจที่แน่วแน่อยู่กับงานนั้น ประกอบกับมีความรู้สึกลึกซึ้งเมื่อพบปัญหาหรืออุปสรรคในการปฏิบัติงานจะต้องพยายามขวนขวายดำเนินการให้สำเร็จลุล่วง ฝ่าฟันอุปสรรคปัญหาที่พบให้ได้ จึงมีความรู้สึกลึกซึ้งว่า การปฏิบัติงานนั้นเป็นการท้าทายต่อศักยภาพของตนเอง มีวิริยะเป็นแรงเร้านำไปสู่การเอาใจใส่จดจ่อต่อภาระหน้าที่ที่รับผิดชอบเพื่อเกิด

^{๕๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์รวมเล่ม ๓ ภาค ครั้งที่ ๑๕, หน้า ๓๖.

^{๕๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด ๒๕๔๖), หน้า ๘๔๕.

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๔๕.

สมาธิในการปฏิบัติงานอันเป็นการมีจิตตะ คือการเอาใจฝักใฝ่ต่อการปฏิบัติงาน ตลอดทั้งเมื่อปฏิบัติงานไปได้ระยะหนึ่ง จึงมีการตรวจสอบใคร่ครวญด้วยปัญญาหาเหตุผลของการปฏิบัติงานนั้น เพื่อหาข้อบกพร่องหรือจุดเด่นจุดด้อย อันจะนำไปสู่การปรับปรุง พัฒนาเสริมสร้างศักยภาพในการปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

การนำหลักอิทธิบาททั้ง ๔ ประการไปประยุกต์ใช้ เพื่อเพิ่มพูนประสิทธิภาพในการศึกษาเล่าเรียน การปฏิบัติงานและพัฒนางานนั้นให้ดียิ่งขึ้น นั้นย่อมมีการชักนำหลักธรรมเด่นๆในแต่ละข้อ ให้มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับอันจะนำไปสู่การปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพของผู้ปฏิบัติงาน ตลอดทั้งเป็นประโยชน์ที่ยิ่งใหญ่ต่อองค์กรในการพัฒนาบุคลากรในองค์กรด้านขีดความสามารถในการปฏิบัติงาน ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอแนะของพระธรรมปิฎกในการสร้างสมาธิตามหลักอิทธิบาทเพื่อทำจุดหมายที่ต้องการให้เป็นอารมณ์ของจิต แล้วปลูกเร้าระดมฉันท์ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา เข้านำหนุนสมาธิก็เกิดขึ้นและมีกำลังแข็งแกร่ง ช่วยให้ทำงานอย่างมีความสุขและบรรลุผลสำเร็จด้วยดี ดังนั้นเมื่อผู้ปฏิบัติงานต้องการสมาธิเพื่อให้การปฏิบัติงานนั้นดำเนินไปได้ผลดี จึงต้องมีการปลูกเร้าและชักจูงอิทธิบาททั้ง ๔ ประการให้เกิดเป็นองค์ธรรมเด่นขึ้นมา อันจะนำไปสู่การสร้างความสุขกายสบายใจ และการปฏิบัติงานให้ได้ผลดีตามวัตถุประสงค์ของการปฏิบัติงาน

การทำงานไม่ว่าจะเป็นงานแบบใด คนที่จะทำงานนั้นต้องประกอบอยู่ด้วยธรรม มีฉันท์ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ซึ่งธรรมเหล่านั้นมันจะต้องมีและมีได้แม้ไม่รู้สีกตัว คนที่เขาทำงานด้วยความพอใจ ความขยันขันแข็ง ความเอาใจใส่ใคร่ครวญอยู่เสมอ นี่เขาเรียกว่ามีอิทธิบาท ๔ ประการนั้นโดยไม่รู้สีกตัว ซึ่งคุณธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ ถ้าผู้ปฏิบัติงานปฏิบัติได้ครบถ้วนสมบูรณ์แล้ว ผู้นั้นจะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ก็ตาม ย่อมที่จะประสบผลสำเร็จดังประสงค์ทุกประการในการปฏิบัติงานรวมทั้งการศึกษาเล่าเรียน ตลอดทั้งสร้างการพัฒนาให้เกิดผลสำเร็จให้กับองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๒.๖ ลักษณะของหลักอิทธิบาท ๔

การศึกษาเกี่ยวกับหลักธรรม คือ อิทธิบาท ๔ นี้ หากจะให้ได้เนื้อหาสาระที่สมบูรณ์ครบถ้วนแล้ว นอกจากจะศึกษาในแง่ของแนวคิด ความหมาย ความสำคัญ และองค์ประกอบของอิทธิบาท ๔ ก็เป็นสิ่งที่ผู้ศึกษาต้องคำนึงถึงเช่นเดียวกัน เพราะหากทราบแต่เพียงความหมาย องค์ประกอบ ความสำคัญ และประโยชน์แล้ว แต่ถ้ายังไม่ทราบถึงลักษณะของอิทธิบาท ๔ นี้ ก็ยังถือว่า ไม่ครบถ้วนกระบวนการความ จำต้องชี้แจงให้เห็นถึงลักษณะของอิทธิบาท ๔ ด้วย เพื่อจะให้เห็นถึงความโดดเด่นในแง่การนำเอาไปปรับประยุกต์ใช้ได้จริง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้นำเสนอลักษณะของอิทธิบาท ๔ ดังนี้

ในคัมภีร์พระไตรปิฎกบันทึกไว้ว่า ลักษณะของอิทธิบาท ๔ นั้นพระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ใน พระอภิธรรมปิฎก ธาตุกถา ความว่า ฉันท์ มีลักษณะ คือ ความพอใจ การทำความพอใจ ความเป็นผู้ประสงค์จะทำความฉลาด ความพอใจในธรรม เรียกว่า ฉันท์^{๕๖}

^{๕๖} อภิ.ธ. (ไทย) ๓๕/๔๓๔/๓๔๓.

วิริยะ มีลักษณะ คือการปรารถนาความเพียรทางใจ การทำความเพียร ความเป็นผู้ประสงค์ จะทำความฉลาด ความมีสัมมาวายามะ เรียกว่า วิริยะ^{๕๗}

จิตตะ มีลักษณะ คือ จิต มโน มนัส มโนวิญญูญาณธาตุที่เหมาะสมกัน นี้เรียกว่า จิตตะ^{๕๘}

วิมังสา มีลักษณะ คือปัญญา ความรู้ชัด ความรู้แจ้ง ความไม่หลงมกมาย ความเลือกเฟ้น ธรรม สัมมาทิฐินี้ เรียกว่า วิมังสา^{๕๙}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวว่า^{๖๐} อธิธิบาท ๔ มีลักษณะที่เกี่ยวพันกัน และ มักมาด้วยกัน เช่น เกิดฉันทะ มีใจรักแล้วก็ทำให้พากเพียร เมื่อพากเพียร ก็เอาใจใส่อยู่เสมอ และเปิด ช่องให้ใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรอง แต่ที่แยกพิจารณาแต่ละข้อ ก็ด้วยถือเอาภาวะที่เห็นเป็นใหญ่ เป็น ตัวนำ เป็นตัวชักจูงข้ออื่น ๆ ในแต่ละกรณี เช่น เมื่อฟังธรรมด้วยกัน คนหนึ่งชอบศึกษาธรรม ฟังด้วยความรักความพอใจในธรรม อยากรู้ อยากเข้าใจในธรรมให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปจึงฟังด้วยจิตแน่วแน่ ก็มีฉันทะ เป็นตัวเด่นชักนำสมาธิและกุศลธรรมข้ออื่น ๆ อีกคนหนึ่งมีนิสัยหรือความรู้สึกเกิดขึ้นในขณะนั้นว่า เมื่อพบอะไรที่ฟังทำก็ต้องสู้ต้องเอาชนะ ต้องเข้าเผชิญและทำให้สำเร็จ จึงฟังด้วยความรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ ทำหาย จะต้องพยายามเข้าใจให้ได้ ก็มีวิริยะ เป็นธรรมเด่น อีกคนหนึ่งมีนิสัยเอาใจใส่รับผิดชอบ ไม่ว่า อะไรที่เป็นเกี่ยวข้องก็จะต้องใส่ใจเอาจิตจดจ่อติดตาม จึงตั้งใจฟัง เอาจุดๆตามเนื้อความไป ก็มีจิตตะ เป็นใหญ่ อีกคนหนึ่งคิดจะตรวจสอบว่าทำที่แสดงนั้นเป็นจริงหรือไม่ ดีหรือไม่ หรือจะค้นหาเหตุผลใน ธรรมที่ฟัง ฟังไปก็คิดใคร่ครวญพิจารณาสอบสวนไป ใจจึงแน่วแน่อยู่ว่าสิ่งที่ฟัง ก็มีวิมังสาเป็นใหญ่ ด้วยเหตุนี้บางแห่งบางท่านจึงเรียกอธิธิบาท ๔ นี้ว่า เป็นอธิปัตติ หรืออธิปัตติ ๔ โดยกำหนดเอา ภาวะที่เป็นใหญ่ เป็นหัวหน้า ในกรณีนั้น ๆ ด้วยเหตุนี้ลักษณะคุณธรรมอธิธิบาท ๔ ของแต่ละบุคคล จึงมีลักษณะเด่นหรือสูงในแต่ละด้านแตกต่างกันได้ และอาจมีคุณธรรมเป็นลักษณะเด่นหรือสูง มากกว่าหนึ่งด้านก็ได้

จากที่กล่าวมาจึงเห็นได้ว่า อธิธิบาทประกอบด้วยคุณธรรม ๔ ประการ ซึ่งเป็นคุณธรรมที่ มีความสำคัญและมีผลต่อกัน หมายความว่า ผู้ที่ปฏิบัติงานหรือหน้าที่โดยที่มีคุณธรรมด้านใดด้านหนึ่ง เด่นหรือสูงมากจะส่งผลให้ความด้านอื่น ๆ สูงตามไปด้วย หมายความว่า คุณธรรมของอธิธิบาททั้ง ๔ ประการ อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น คุณธรรมเหล่านี้ก็เกิดขึ้นสูงตามไปด้วย เช่น เมื่อมี ฉันทะ คือ ความพอใจอย่างแรงกล้าแล้ว วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ก็เจริญขึ้นตามด้วย

๒.๗ ประโยชน์ของอธิธิบาท ๔

หลักธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาในข้อนี้ เป็นสูตรสำเร็จสูตรหนึ่งที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตรัสไว้เป็นบาทฐานของความสำเร็จทุกอย่าง ทั้งยังเป็นประโยชน์สำหรับ บุคคลที่น้อมนำไปประพฤติปฏิบัติอย่างจริงจัง ไม่ว่าจะเป็นการทำงาน การศึกษาเล่าเรียน การปฏิบัติ

^{๕๗} อภิ.ธ. (ไทย) ๓๕/๔๓๖/๓๔๔.

^{๕๘} อภิ.ธ. (ไทย) ๓๕/๔๓๗/๓๔๕.

^{๕๙} อภิ.ธ. (ไทย) ๓๕/๔๔๒/๓๔๗.

^{๖๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม, ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๘๔๕-๘๔๖.

ธรรม เป็นต้น ซึ่งประโยชน์ของหลักอิทธิบาท ๔ ประการนี้จะได้อธิบายให้เป็นข้อๆ ให้พอได้ใจความ ดังนี้

๑.ประโยชน์ของฉันทะ คือ เป็นข้าศึกต่อความเบื่อหน่าย ทำให้เกิดความไม่ท้อแท้ มีกำลังใจ ป้องกันสร้างสรรค์สิ่งที่ตนรัก ทำให้งานหนักกลายเป็นงานเบา ที่ยากเป็นง่าย ในทางตรงกันข้าม ถ้าไม่มีฉันทะ ก็จะทำให้เกิดความเบื่อหน่าย ท้อแท้ ไม่มีกำลังใจ ทอดทิ้งวางธุระ สิ่งที่ทำอยู่ไม่ก้าวหน้า

๒.ประโยชน์ของวิริยะ คือ กำจัดความเกียจคร้าน ทำให้งานที่ทำอยู่นั้นต่อเนื่อง ถ้าขาดวิริยะก็จะทำให้เกิดความอ่อนแอ ท้อถอย สิ่งที่ทำอยู่นั้นไม่ต่อเนื่อง งานที่ทำอยู่ก็ค้างค้ำ

๓.ประโยชน์ของจิตตะ คือทำให้ทราบความเป็นไปของงานอยู่เสมอ เมื่อเกิดปัญหาย่อมสามารถที่จะแก้ไขได้ทันทั่วทั้ง เพราะมีความเอาใจฝักใฝ่อยู่นั่นเอง แต่หากขาดจิตตะเสียแล้ว งานที่ทำอยู่นั้นอาจเกิดความเสียหายได้

๔.ประโยชน์ของวิมังสา คือช่วยทำให้งานไม่ผิดพลาด ทำให้มองเห็นลู่ทางที่จะทำงานได้ดี ถ้าขาดวิมังสาจะทำงานผิด ๆ ถูก ๆ ทำให้เกิดความสูญเสียทั้งทางด้านทุนทรัพย์และเวลา

ในพระสูตรต้นตปิฎกได้กล่าวถึง อิทธิบาท ๔ ว่า “เป็นคุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ”^{๖๑} ทำให้เห็นได้ว่า ฉันทะกับวิริยะ เป็นหลักปฏิบัติที่ช่วยให้บุคคลมีความสามารถในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคในการทำงานได้เป็นอย่างดี โดยมีจิตตะและวิมังสา เป็นหลักปฏิบัติที่ช่วยให้การเอาชนะปัญหาและอุปสรรคในการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ซึ่งในที่สุดแล้วก็จะช่วยเสริมให้บุคคลมีความสามารถในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคมากขึ้น

จึงกล่าวโดยสรุปได้ว่า อิทธิบาท ๔ หมายถึง ข้อปฏิบัติที่ให้บรรลุถึงความสำเร็จหรือทางแห่งความสำเร็จ มีอยู่ ๔ อย่างคือ

๑. ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น
๒. วิริยะ ความเพียรพยายามทำในสิ่งนั้น
๓. จิตตะ ความเอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้น

๔. วิมังสา การพิจารณาใคร่ครวญหาเหตุผลในสิ่งนั้น แปลให้จำง่ายตามลำดับว่า มีใจรัก พากเพียรทำ เอาจิตฝักใฝ่ ใช้ปัญญาสอบสวน อิทธิบาททั้งสี่ข้อนี้ เป็นทฤษฎีที่สมบูรณ์ พระพุทธเจ้าทรงวางแนวทางป้องกันอันตรายไว้ให้ด้วยแล้ว ข้อสำคัญผู้ปฏิบัติจงพยายามปฏิบัติให้ครบ และให้เหมาะสมจะได้ผลดีแน่

อิทธิบาท ๔ ประการนี้ ท่านกำหนดเป็นหัวใจของผู้ที่ต้องการความสำเร็จที่ต้องมีความเข้าใจ ตั้งใจ เต็มใจ และสนใจในสิ่งที่ทำนั้น ๆ โดยใช้คำย่อว่า “ฉ ว จิ ว” และสรุปเป็นคำคล้องจองเพื่อให้จำง่ายว่า “มีใจรัก พากเพียรทำ เอาจิตฝักใฝ่ ใช้ปัญญาสอบสวน” ในอิทธิบาท ๔ ประการนี้ ฉันทะ นับว่าสำคัญที่สุดเพราะเมื่อฉันทะเกิดขึ้นแล้ว อิทธิบาทอีก ๓ ข้อย่อมเกิดขึ้นตาม ดังนั้น ฉันทะจึงนับเป็นพื้นฐานนำไปสู่ความสำเร็จที่สำคัญ

^{๖๑} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๗๗.

๒.๘ สรุป

อิทธิบาท ๔ หมายถึง หลักธรรมนำไปสู่ ความสำเร็จ คือ ฉันทะ ความพอใจ มีใจรักในงานที่ทำ ด้วยใจรัก วิริยะ ความพากเพียร อดทน ต่อความลำบากยากเย็น ไม่ว่าจะเป็นอย่างใด ๆ ก็ตาม ขอให้ทำอย่างสุจริต จิตตะ เอาจิต ผักไฟ ฝายใจรัก ด้วยความพยายาม ด้วยเอาจิตพยายามอย่างนั้น ๆ ให้บรรลุผลสำเร็จ วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวนในงานที่ทำ ดิตรอง หาเหตุผลและปรับปรุงแก้ไข เพื่อให้ประสบผลสำเร็จให้ดียิ่งๆ ขึ้นไปจากผลการศึกษาหลักการและแนวคิดในการทำงาน ให้ประสบผลสำเร็จตามหลักอิทธิบาท ทุกๆ คน ถ้านำหลักอิทธิบาทไปใช้ จะประสบผลสำเร็จในหน้าที่การงานทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการทำงานราชการ การทำงานค้าขาย การทำงานอุตสาหกรรม การทำงานเกษตร และการประกอบอาชีพอื่นๆ ถ้ามีความตั้งใจทำ ก็มีความสุข ในการทำงาน ยินดีในสิ่งที่ตนได้กระทำในงานนั้นด้วยความเต็มใจทำ ตั้งใจทำ พอใจในการทำงาน ให้ประสบผลสำเร็จยิ่งๆ ขึ้นไป

๒.๙ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ก. เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวว่าไว้ว่า **อิทธิบาท ๔** คือ ทางแห่งความสำเร็จจุดเริ่มต้นที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ ถ้าเราพัฒนาคนถูกต้องอย่างที่ว่า มนุษย์ไม่แปลกแยก จากความจริงของธรรมชาติตั้งแต่ขั้นพื้นฐาน ทุกอย่างก็สอดคล้องไปกันได้หมด ไม่มีอะไรเสียหาย เมื่อเราวางฐานได้ดีแล้ว เราก็ใช้หลักการต่างๆ ในการทำงาน บนพื้นฐานที่ถูกต้องนั้น เราเอาธรรมะอะไรมาใช้ตอนนี้ ก็เดินหน้าไปด้วยดี เช่น เอาหลักอิทธิบาทมาใช้แทบทุกท่านรู้จัก “อิทธิบาท คือ หลักแห่งความสำเร็จ”^{๒๒}

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) กล่าวว่าไว้ว่า “อิทธิบาท ๔” คือ ใช้คุณธรรม นำทาง สู่ความสำเร็จที่ตนประสงค์ ต้องมีความพอใจ มีความเพียร มีสมาธิ จึงทำให้เกิดปัญญา และหัวใจของการบริการเชิงพุทธ ที่สำคัญที่สุด คือ “พรหมวิหาร ๔” ต้องมีทั้ง เมตตา กรุณา ให้ความช่วยเหลือสั่งสอนผู้น้อย ให้เรียนรู้ที่จะอยู่ได้ด้วยตนเอง มีมุทิตา ปลอ่ยให้เขาเติบโตได้ ไม่เข้าการแทรกแซง และอุเบกขา รู้จักความพอดี ปลอ่ยวาง ฝึกจิตให้พอเพียงในสิ่งที่มันเป็น นี่คือ หลักธรรมประจำใจ ที่จะช่วยให้เราดำรงชีวิต และบริหารงานได้อย่างที่ประเสริฐและบริสุทธิ์^{๒๓}

พระเทพดิลก (ระบแบบ ฐิตญาโณ) กล่าวว่าไว้ว่าอิทธิบาท ๔ คือ คุณธรรมที่จะนำผู้ ประพฤติปฏิบัติให้ประสบความสำเร็จในสิ่งที่ตนประสงค์ ซึ่งต้องไม่เหลือวิสัย คือสิ่งที่ตนประสงค์นั้นต้องอยู่ในวิสัย ที่อาจใช้ความเพียรพยายาม ทำให้เกิดขึ้นได้ มิใช่เป็นความเพ้อฝันที่ไม่มีโอกาสจะ ประสบความสำเร็จได้ คุณธรรมกลุ่มนี้ทรงเรียกว่า อิทธิบาท ๔^{๒๔}

^{๒๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **ธรรมะกับการทำงาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๗๙.

^{๒๓} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ธรรมในใจของนักบริหารไฮโซ**, ไทยรัฐ, (๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๑)

^{๒๔} พระเทพดิลก (ระบแบบ ฐิตญาโณ), **ความสำเร็จ หลักธรรมสู่ความสำเร็จและสันติสุข**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๙.

พระราชญาณวิสสุ (เสริมชัย ชยมงคล) กล่าวไว้ว่าอิทธิบาท ๔ คือ หลักธรรมที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ ในการกระทำการกิจการงานหรือการอาชีพ ประการแรก คือ อิทธิบาท แผลความว่าทางแห่งความสำเร็จ กล่าวคือ ข้อปฏิบัติ ให้บรรลุความสำเร็จได้ด้วยดี มีประสิทธิภาพ นั่นเอง^{๖๕}

พระมหาณรงค์ศักดิ์ ฐิติญาโณ กล่าวไว้ว่าอิทธิบาท ๔ คือ ความสำเร็จความสำเร็จด้วยการสำเร็จ ความกระทำให้แจ้ง ความเข้าถึงซึ่งธรรมเหล่านั้น อิทธิบาท คือ เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ ของบุคคล ผู้บรรลุเหล่าธรรมนั้น เจริญอิทธิบาท คือ ย่อมเสพเจริญ ทำให้มากซึ่งธรรมเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า เจริญอิทธิบาท^{๖๖}

สุชีพ ปุญญานุภาพ กล่าวไว้ว่าอิทธิบาท ๔ คือ คุณเครื่องให้บรรลุความสำเร็จ ๔ อย่างด้วยกัน ได้แก่ ๑. ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น ๒. วิริยะ ความเพียร ๓. จิตตะ เอาใจ ฝักใฝ่ ๔. วิมังสา ใช้ปัญญาพิจารณาสอบสวน แล้วแสดงความต่างกัน เพียงฝ่ายพระอภิธรรม เจริญโลกุตตรมานประกอบด้วยอิทธิบาท^{๖๗}

ข. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาพรหมเชษฐ์ เขมโก (พิมพ์ปัด) ได้วิจัยเรื่อง การบริหารบุคลากรตามหลักอิทธิบาท ๔ โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ผลการศึกษาวิจัยพบว่า การบริหารงานบุคคลของผู้บริหารสถานศึกษาและครูตามหลักอิทธิบาท ๔ โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทั้ง ๔ ด้าน เรียงลำดับจากด้านที่มีค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อย คือ ด้านวิริยะ ด้านฉันทะ ด้านจิตตะ ด้านวิมังสา ตามลำดับ จากการเปรียบเทียบการบริหารงานบุคลากรของผู้บริหารสถานศึกษาและครูตามหลักอิทธิบาท ๔ โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี จำแนกตามปัจจัยพื้นฐานของผู้บริหารสถานศึกษาและครู พบว่า การบริหารงานบุคลากรตามหลักอิทธิบาท ๔ ของผู้บริหารสถานศึกษาและครูมีความคิดเห็นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ส่วนการบริหารงานบุคลากรตามหลักอิทธิบาท ๔ ของผู้บริหารสถานศึกษาและครูจำแนกตามเพศ อายุ ประสบการณ์ในการปฏิบัติงาน และตำแหน่งในการปฏิบัติงาน มีความคิดเห็นที่ไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ วิธีการประยุกต์อิทธิบาท ๔ ในการจัดการเรียนรู้ของนักเรียน ผู้บริหาร ครู จัดกิจกรรมแทรกเพื่อให้ให้นักเรียนเห็นประโยชน์และคุณค่าของหลักอิทธิบาท ๔ ในรูปแบบต่างๆ เช่น การอบรมคุณธรรม จริยธรรม ทุกวันหน้าเสาธง แทรกเรื่องของคุณครูหรือนักเรียน ผู้ประสบผลสำเร็จในการเรียนได้คะแนนระดับดีเยี่ยม ได้รับรางวัลการแข่งขันต่างๆ ก็เพราะใช้

^{๖๕} พระราชญาณวิสสุ (เสริมชัย ชยมงคล), ความสำเร็จ หลักธรรมสู่ความสำเร็จและสันติสุข, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๙.

^{๖๖} พระมหาณรงค์ศักดิ์ ฐิติญาโณ, พระอภิธรรมปิฎก ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๒๐-๒๒๑.

^{๖๗} สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๖๗๖.

อิทธิบาท ๔ นอกจากนี้ในการสอนครู ก็นำเรื่องอิทธิบาท ๔ มาใช้ในโอกาสต่างๆ เช่น ค่ายอบรมคุณธรรม จริยธรรม วิทยาการเน้นการสอนแทรกคุณธรรม คือ อิทธิบาท ๔ เป็นหลัก^{๖๘}

นิชาภัทร เงินจตุรัส ได้วิจัยเรื่อง การประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ ใช้ในการจัดการเรียนรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔-๖ โรงเรียนวรรณรัตน์ศึกษา อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ผลการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการประกอบอาชีพ คือ หลักธรรมที่ช่วยให้ทำงานสำเร็จ ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในการเรียนการสอน คือ เป็นอาชีพหลัก ถ้าทำแล้วต้องมีความรับผิดชอบในบริหารการเรียนรู้ ต้องดูแลการเรียนรู้ให้ดี วิริยะ ความเพียรพยายามในการเรียน คือ ตั้งใจทำ ต้องมีความรับผิดชอบสูง การเรียนรู้ที่ได้ออกมาดีและมีคุณภาพ จิตตะ การเอาใจฝักใฝ่ คือความคิดเอาใจจดจ่อในการเรียนและทำงาน ทำแล้วอยากให้ของได้หลายๆ ตามรูปแบบที่ต้องการ มากี่ทำได้หมด วิมังสา การพิจารณาใคร่ครวญ คือ ต้องปรับปรุงอยู่เสมอในทุกๆ วัน เพราะว่า จะต้องมีการเรียนการสอนให้ดี และประสบผลสำเร็จได้ต้องแสวงหาความรู้ หรือมองงานให้ออก ในขณะที่กำลังศึกษาเรียนรู้ให้เกิดประสบการณ์เกิดผลงานที่สำเร็จได้ตามที่พึงประสงค์^{๖๙}

พระมหาบรรจง ตีสโรธ (ศรีสุข) ได้วิจัยเรื่อง ศึกษาการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาทธรรม ๔ ในการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนปริยัติคุณสรวิทยา อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ การศึกษาวิจัยพบว่า หลักอิทธิบาทธรรม ๔ ประการ เป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้า สรรเสริญว่า เป็นหลักธรรมที่ทำให้ประสบความสำเร็จ ถ้าพระอริยสาวกทำให้แจ้งด้วยอิทธิบาทธรรม ทำให้เกิดความเข้าใจในอิทธิบาทธรรมแล้ว ก็สามารถทำให้อายุยืนยาวได้ถึงหนึ่งกัปได้ อิทธิบาทธรรมนี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต ในการทำงานได้ หลักอิทธิบาทที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท มี ๔ ประการ คือ ฉันทะ ความพอใจ มีใจรักในงานที่ทำด้วยใจรัก วิริยะ ความพากเพียรอดทนต่อความลำบากไม่ว่าจะเป็นอาชีพใด ๆ ก็ตาม ขอให้ทำอย่างสุจริต จิตตะ เอาใจจดจ่อ ฝักใฝ่ มีใจรักด้วยความพยายาม ด้วยเอาจิตพยายามทำในอาชีพนั้นๆ ให้บรรลุผลสำเร็จ วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวนในงานที่ทำ ตรិตรองหาเหตุผลและปรับปรุงแก้ไข เพื่อจะให้ประสบผลสำเร็จให้ดียิ่งๆ ขึ้นไป จากผลการศึกษาหลักการและแนวคิดในการทำงาน ให้ประสบผลสำเร็จตามหลักอิทธิบาท ทุกคนถ้านำหลักอิทธิบาทไปใช้ จะประสบผลสำเร็จในหน้าที่การงานทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการทำงานราชการ การทำงานค้าขาย การทำงานอุตสาหกรรม การทำงานเกษตร และการประกอบอาชีพ ถ้ามีความตั้งใจทำ

^{๖๘} พระมหาพรรณเชษฐ์ เขมโก (พิมพ์ปัด), “การบริหารบุคลากรตามหลักอิทธิบาท ๔ โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๙๕.

^{๖๙} นิชาภัทร เงินจตุรัส, “การประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ ใช้ในการจัดการเรียนรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔-๖ โรงเรียนวรรณรัตน์ศึกษา อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๗๕.

ยินดีในสิ่งที่ตนได้กระทำในงานนั้นด้วยความเต็มใจถ้า ตั้งใจทำ พอใจในการทำงาน ให้ประสบผลสำเร็จยิ่งๆ ขึ้นไป^{๗๐}

พระมหาฉัตรชัย ธมฺมวรมณี (ทันบาล) ได้วิจัยเรื่อง ศึกษาการจัดการเรียนการสอนตามหลักอิทธิบาท ๔ สำหรับนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย เขตตอนเมือง กรุงเทพมหานคร การศึกษาวิจัยพบว่า อยู่ในระดับมากที่สุด ๑ ด้าน คือ ด้านจิตตะ รองลงมา คือ ด้านฉันทะ และด้านวิริยะ ส่วนข้อที่นักเรียนมีความคิดเห็นน้อยที่สุด คือด้านวิมังสา เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมอยู่ในระดับมากทุกด้าน

ผลการวิเคราะห์ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับ การศึกษาการจัดการเรียนการสอนตามหลักอิทธิบาท ๔ สำหรับนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย เขตตอนเมือง กรุงเทพมหานคร ด้านฉันทะ โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่าอยู่ในระดับมาก ๙ ข้อ ได้แก่ นักเรียนมีความรักในโรงเรียนที่ตนเรียน และนักเรียนสามารถทำงานกลุ่มและพอใจที่จะทำงานกลุ่มร่วมกับผู้อื่นได้เป็นอย่างดี และนักเรียนประพฤติตนถูกต้องตามระเบียบด้วยความพึงพอใจรักและศรัทธาในสถาบัน และนักเรียนช่วยเหลืองานของโรงเรียนด้วยความพึงพอใจ และนักเรียนพึงพอใจในความรู้ของคุณครูประจำวิชา และนักเรียนพอใจในการปฏิบัติหน้าที่ของคุณครูผู้สอน มีความเพียรในการศึกษา มีความคิดที่ฉลาดใช้ปัญญาในการรอบรู้ และนักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมที่ทางโรงเรียนจัดให้ด้วยความพึงพอใจและเต็มใจ นักเรียนเอาใจใส่ในการเรียนอยู่เสมอ ส่วนข้อที่นักเรียนมีความคิดเห็นน้อยที่สุด คือ นักเรียนพอใจในการเรียนทุกวิชาเมื่อพิจารณาโดยภาพรวมอยู่ในระดับมากทุกด้าน ด้านวิริยะ โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมาก ๙ ข้อ ได้แก่ เมื่อนักเรียนรู้สึกท้อแท้ในเวลาเรียน หรือเหนื่อยกับการเรียน จะเตือนตนด้วยการสร้างแรงกระตุ้นให้กับตนเอง รองลงมาคือ นักเรียนมีความอดทนต่อการเรียนการสอน และนักเรียนมีความขยันบากบั่นอาจหาญ เข้มแข็ง อดทน ในการทำงานจนงานสำเร็จ และนักเรียนมีความพากเพียรไม่ย่อท้อต่อการเรียนรู้ และนักเรียนสนใจกิจกรรมการเรียนรู้ทั้งภายในภายนอกห้องเรียนด้วยความกระตือรือร้น พากเพียรในการเรียน พยายามตั้งใจเรียนในทุกรายวิชาอย่างสม่ำเสมอ พยายามศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ นักเรียนมีความพยายามในการเรียนถึงแม้วิชาที่เรียนอยู่จะยากเพียงใดก็ตาม ส่วนข้อที่นักเรียนมีความคิดเห็นน้อยที่สุด คือ นักเรียนไม่พูดคุยเรื่องอื่นใดที่นอกเหนือจากครูสอน เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมอยู่ในระดับมากทุกด้าน ด้านจิตตะ โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทั้ง ๑๐ ข้อ ได้แก่ นักเรียนมีสมาธิระะ กตัญญูรู้คุณด้วยจิตเคารพรักใคร่ในครูอาจารย์ รองลงมาคือ นักเรียนช่วยเหลือครูในการทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียรและเต็มใจ นักเรียนคิดตอบแทนคุณของโรงเรียนที่ตนเรียนเสมอ นักเรียนมีความคิดที่จะปฏิบัติต่อระเบียบโรงเรียนอย่างถูกต้อง นักเรียนช่วยดูแลรักษาความสะอาดภายในโรงเรียนด้วยจิตสำนึก มีความคิดสร้างสรรค์ในรายวิชานั้นๆ แก่ในงานที่บกพร่องให้ดียิ่งขึ้นด้วยการคิดไตร่ตรองประเมินค่า คิดค้นหาแนวทางพัฒนาให้ดีขึ้นเอาใจใส่ต่องานที่ได้รับมอบหมายด้วยการอุทิศตัวอุทิศใจให้งานจนบรรลุ

^{๗๐} พระมหาบรรจง ดิสรโณ (ศรีสุข), “ศึกษาการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาทธรรม ๔ ในการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนปริยัติคุณรสวิทยา อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์”, **วิทยานพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิตสาขาวิชาพระพุทธศาสนา** (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐), หน้า ๗๓.

เป้าหมาย มีจิตใจตั้งมั่นกับเรื่องที่กำลังเรียนมากกว่าที่จะทำเรื่องอื่น ส่วนข้อที่นักเรียนมีความคิดเห็นน้อยที่สุด คือ นักเรียนตั้งใจเรียนในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ด้วยการอุทิศตัวและอุทิศใจใฝ่เรียนรู้ เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมอยู่ในระดับมากทุกด้าน ด้านวิมังสา โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมาก จำนวน ๗ ประเด็น ได้แก่ นักเรียนเข้าห้องเรียนตรงเวลาในการใคร่ครวญแสวงหาความรู้ พัฒนาตนเอง รองลงมา นักเรียนใช้ทรัพย์สินต่างๆ อย่างประหยัดและรู้คุณค่าด้วยการไตร่ตรองไม่ควรประเมินค่า มีความฝึกฝนในการเรียนมาก และเมื่อนักเรียนเรียนวิชาใดๆ ก็ตาม จะคิดพิจารณาไตร่ตรองหาเหตุผลที่ถูกต้องพร้อมกับการแก้ไขปัญหาต่างๆ ด้วยเหตุผลที่เหมาะสมเสมอ นักเรียนมีการตรวจตราหาเหตุผลเพิ่มมากขึ้น ใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ ก่อนทำงานทุกครั้ง ตรวจสอบงานที่ทำก่อนส่ง ส่งงานสม่ำเสมอ และอยู่ในระดับปานกลาง จำนวน ๓ ข้อ ได้แก่ นักเรียนมีความพยายามศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ และนักเรียนมีความพยายามและฝึกฝนในการอ่านหนังสือเพิ่มมากขึ้น ส่วนข้อที่นักเรียนมีความคิดเห็นน้อยที่สุด คือ นักเรียนเข้าห้องสมุดสม่ำเสมออย่างน้อยสัปดาห์ละครั้ง ด้วยจิตตระหนักคั่นคว้าแสวงหาความรู้เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมอยู่ในระดับมากทุกด้าน^{๗๑}

บุญมี วิทยาสิทธิ์ ได้วิจัยเรื่อง การประยุกต์หลักอริยบท ๔ ในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๒๕ การศึกษาวิจัยพบว่า การประยุกต์หลักอริยบท ๔ ในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๒๕ โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก และเมื่อจำแนกเป็นรายด้าน พบว่าด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านการประยุกต์หลักอริยบท ๔ ในการบริหารงานทั่วไป รองลงมา คือ ด้านการประยุกต์หลักอริยบท ๔ ในการบริหารงานงบประมาณ และด้านการประยุกต์หลักอริยบท ๔ ในการบริหารงานวิชาการตามลำดับ ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำ คือ ด้านการประยุกต์หลักอริยบท ๔ ในการบริหารงานบุคคล^{๗๒}

ผลจากการทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า หลักพุทธธรรมอริยบท ๔ ในการดำเนินชีวิตและนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ในการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นอาชีพการงาน ที่แต่ละคนทำนั้น ต้องเป็นงานที่บริสุทธิ์ สัมมาอาชีพ ต้องไม่เป็นเยาวชนที่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อน ให้กับสังคม ต้องเป็นเยาวชนที่ดีสามารถแก้ปัญหาและสร้างสรรค์ชีวิตที่ดีให้กับสังคม นอกจากนั้นจะต้องเปิดโอกาสให้การพัฒนาชีวิตทุกด้านเพื่อนำไปสู่การพัฒนาตนเองและพัฒนาประเทศโดยอาศัยหลักธรรม หลักอริยบท ๔ ในการทำงานด้วยหัวใจและทุ่มเทให้กับงาน ย่อมจะพบกับความสำเร็จของงานและมีความสุขกับการทำงาน ส่วนหลักธรรมนำไปสู่ความเจริญ และสันติสุขในบ้านเมืองที่มีแต่เยาวชนที่ดีมีความประพฤติดี ปฏิบัติชอบ เป็นนักเรียนที่ดีของสังคมต่อไป

^{๗๑} พระมหาฉัตรชัย ธมมวรเมธี (ทันบาล), “ศึกษาการจัดการเรียนการสอนตามหลักอริยบท ๔ สำหรับนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย เขตตอนเมือง กรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา** (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐), หน้า ๑๐๔.

^{๗๒} บุญมี วิทยาสิทธิ์, “การประยุกต์หลักอริยบท ๔ ในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๒๕”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา** (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐), หน้า ๙๖.

บทที่ ๓

วิธีการดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัย เรื่อง การประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ ใช้ในการเรียนการสอนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี มีรูปแบบ และลำดับขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย ดังนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีการศึกษาเบื้องต้น (Primary Research) จากการศึกษาค้นคว้าจากคัมภีร์พระไตรปิฎก และรวบรวมเอกสารทางวิชาการ ตำรา บทความจากวารสารต่างๆ ที่เป็นหลักการ แนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ เช่น หลักการบริหารบุคลากรตามหลักอิทธิบาท ๔ หลักการจัดการเรียนการสอนตามหลักอิทธิบาท ๔ หลักการประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ ใช้ในการจัดการเรียนรู้ ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดกรอบแนวคิด และแนวทางในการศึกษา

การศึกษภาคสนาม (Field Study) ผู้วิจัยได้มุ่งเน้นให้เกิดศักยภาพในการบริหารในสถานศึกษา การจัดการเรียนการสอน การเรียนรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องในการจัดการเรียนการสอน การศึกษา ในครั้งนี้มีผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) ในประเด็นหลักของการศึกษาวเคราะห์ คือ ผู้บริหารโรงเรียนบ้านตูม ครูสอนกลุ่มวิชาสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ นอกจากนั้นผู้วิจัยได้ทำการศึกษาจากเอกสาร ตำราต่าง ๆ และงานวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาประกอบการศึกษาวเคราะห์ การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการจัดการเรียนการสอนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี ๒. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

๓.๒ กลุ่มเป้าหมาย/ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant)

กลุ่มเป้าหมายที่ทำการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ได้แก่ ผู้บริหารโรงเรียนบ้านตูม ครูสอนกลุ่มวิชาสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) สำหรับกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง ได้แบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ดังต่อไปนี้

๑.กลุ่มผู้บริหารโรงเรียน (Key Informant) เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก เพื่อให้ได้ข้อมูลในด้านการบริหารงานในสถานศึกษาในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านบุคลากร ด้านงบประมาณ ด้านบุคลากร

ด้านวิชาการ และการอำนวยความสะดวกต่าง ๆ แก่บุคลากร และบุคคลผู้ให้บริการทางการศึกษา ประกอบด้วย

ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านตุม	จำนวน ๑ คน
ผู้บริหารฝ่ายบุคลากรโรงเรียนบ้านตุม	จำนวน ๑ คน
ผู้บริหารฝ่ายวิชาการโรงเรียนบ้านตุม	จำนวน ๑ คน

๒. กลุ่มครูสอนวิชาสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม (Key Informant) เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเชิงลึกในการจัดการเรียนการสอนให้แก่แก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ ของโรงเรียนบ้านตุม เพื่อให้ได้ข้อมูลในด้านสภาพปัญหาในการจัดการเรียนการสอน เช่น สภาพปัญหาในด้านงบประมาณ สภาพปัญหาในด้านวัสดุอุปกรณ์ สภาพปัญหาในด้านบุคลากร ประกอบด้วย

ครูสอนวิชาสังคม ศาสนาและวัฒนธรรมโรงเรียนบ้านตุม	จำนวน ๘ คน
---	------------

๓. กลุ่มนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ (Key Informant) เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเชิงลึกในการเรียนรู้ในระดับประถมศึกษาปีที่ ๕ ของโรงเรียนบ้านตุม เพื่อให้ได้ข้อมูลในด้านสภาพปัญหาในการเรียนรู้ เช่น สภาพปัญหาในด้านบุคลากรในการเรียนรู้ สภาพปัญหาในด้านวัสดุอุปกรณ์ในการเรียนรู้ สภาพปัญหาในด้านงบประมาณในการเรียนรู้ ประกอบด้วย

นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตุม	จำนวน ๑๔ คน
---	-------------

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย (Research Tools) ผู้วิจัยกำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย

๓.๓.๑ การสร้างแบบสัมภาษณ์ ใช้สัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้ได้ทราบถึงสภาพปัญหาและผลการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการจัดการเรียนการสอนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตุม ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี โดยใช้แบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้างที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น โดยให้ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษา เนื้อหาและโครงสร้างจำนวน ๓ ท่าน คือ (๑) ผ.ศ.ดร.สมเดช นามเกตุ (๒) ดร.จิตติวรรณ สิ้นธุ์นอก (๓) ดร.ธวัชยุทธ สิ้นธุ์นอก ตรวจสอบความถูกต้อง เทียบตรง ก่อนนำไปสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายที่เจาะจงไว้

๓.๓.๒ แนวคำถามในการสัมภาษณ์ เป็นการตั้งคำถามแบบเชิงลึก (In-depth Interview) สำหรับผู้บริหารสถานศึกษาเพื่อให้ทราบถึงแนวความคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับหลักอิทธิบาท ๔ ในพระพุทธศาสนา เพื่อให้ทราบถึงสภาพปัญหาในการบริหารในสถานการศึกษาในสถานศึกษา เพื่อให้ทราบถึงการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการจัดการเรียนการสอนในสถานศึกษา สำหรับครูผู้สอนใช้สัมภาษณ์เพื่อให้ทราบถึงแนวความคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับหลักอิทธิบาท ๔ ในพระพุทธศาสนา เพื่อให้ทราบถึงสภาพปัญหาในการจัดการเรียนการสอน เพื่อให้ทราบถึงการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการจัดการเรียนการสอน สำหรับนักเรียนเพื่อให้ทราบถึงแนวความคิดเกี่ยวกับหลักอิทธิบาท ๔ ในพระพุทธศาสนา เพื่อให้ทราบถึงสภาพปัญหาในการเรียนรู้ในสถานการศึกษา เพื่อให้ทราบถึงการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการจัดการเรียนรู้ แนวคำถามเป็นลักษณะปลายเปิด (Open ended questions)

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการประยุกต์ใช้หลักอภิปิพาท ๔ ในการจัดการเรียนการสอน และข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมอภิปิพาท ๔ ในพระไตรปิฎก เอกสาร งานวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์บุคคลที่เจาะจงไว้ โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

๓.๔.๑ การสำรวจ เป็นการสำรวจพื้นที่ก่อนการลงพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นการกำหนดพื้นที่เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องและเป็นจริง

๓.๔.๒ การสังเกต (Observation) ประกอบด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม (Participant And Non Participant Observation) ดังนี้

๑) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ผู้เข้าได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรม พร้อมสังเกต ซักถามข้อมูลที่ยังสงสัยและจดบันทึกอย่างเป็นระบบ

๒) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non Participant Observation) ผู้วิจัยจะทำการสังเกตสภาพทั่วไปของการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนบ้านตูม และสังเกตการณ์ตั้งแต่การเตรียมในการจัดการเรียนการสอนแก่นักเรียน การดำเนินการสอนแก่นักเรียน การเรียนรู้ของนักเรียน

๓.๔.๓ การสัมภาษณ์ (Interview Guide) ประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interviews) และแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (No Structured Interviews) ดังนี้

๑) การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interviews) เป็นการสัมภาษณ์ตามแนวทางประเด็นตามที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์ข้อมูลอย่างกว้างๆ และสามารถที่จะเจาะลึกได้ทันที เพื่อหาคำตอบ ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

๒) การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (No Structured Interviews) เป็นการสัมภาษณ์ตามแนวทางประเด็นตามที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์ข้อมูลอย่างกว้างๆ และสามารถที่จะเจาะลึกได้ทันที และมีแนวคำถามที่สามารถล้วงข้อมูลเชิงลึกได้ ไม่ได้เป็นคำถามที่ตายตัว

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๕.๑ การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร ข้อมูลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและข้อมูลจากการบันทึกรวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม โดยจำแนกข้อมูลแยกออกเป็นประเด็นตามความมุ่งหมายของการวิจัยที่ตั้งไว้ และตรวจสอบความสมบูรณ์ ความถูกต้องอีกครั้งหนึ่งว่าข้อมูลที่ได้มาครบถ้วนเพียงพอเหมาะสมพร้อมแก่การนำไปวิเคราะห์ สรุปผลแล้วหรือไม่ ในกรณีที่ข้อมูลที่ได้มามีความไม่สอดคล้องกัน ผู้วิจัยจะใช้การตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) คือ หากมีข้อมูลส่วนใดที่ยังไม่สมบูรณ์ผู้วิจัยก็จะทำการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนที่ขาดหายไป จากนั้นผู้วิจัยก็จะนำมาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ประเด็นที่กำหนดไว้ โดยใช้แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูล และอธิบายผลตามจุดมุ่งหมายของการวิจัยและตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล

โดยนำข้อมูลกลับไปให้ผู้ให้ข้อมูลอ่านหรือกลับไปสอบถามผู้ให้ข้อมูลซ้ำอีกเพื่อให้ได้ข้อมูลตรงกับความเป็นจริง เพื่อสะท้อนให้เห็นว่าข้อมูลหลักฐาน และผลการวิจัยที่อาศัยการตีความหมายของข้อมูลหลักฐานที่เก็บรวบรวมมาได้ มีความไว้วางใจได้ มีความถูกต้อง ตรงตามความเป็นจริงที่น่าเสนอ ในทางปฏิบัติจะกระทำโดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากหลายแหล่ง (Data Triangulation) หลากหลายวิธี และโดยนักวิจัยหลายคน (Investigator Triangulation) เพื่อเป็นการตรวจสอบความวางใจและสามารถเข้าถึงข้อเท็จจริงที่เกี่ยวกับการวิจัย ที่ผู้วิจัยสืบค้นหาคำตอบได้อย่างละเอียดครบถ้วน

๓.๕.๒ การนำเสนอข้อมูล

ขั้นตอนการนำเสนอผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล เป็นกลุ่มตามความมุ่งหมายการวิจัย แล้วจะนำเสนอข้อมูลที่ได้นำสรุปอภิปรายผลในเชิงพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

๓.๕.๓ การจัดทำรูปเล่ม

เมื่อผู้วิจัยเรียบเรียงเรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยได้จัดทำเป็นรูปแบบไฟล์เวิร์ด (File Word) และรูปแบบไฟล์พีดีเอฟ (File PDF) โดยไฟล์ที่ ๑ จัดทำเป็นหน้าปกนอก หน้าปกใน หน้าอิงลิชไต่เติล (English Title) และหน้าอนุมัติ ไฟล์ที่ ๒ จัดทำเป็นหน้าบทคัดย่อ หน้าบทคัดย่อเป็นภาษาอังกฤษ และหน้ากิตติกรรมประกาศ ไฟล์ที่ ๓ จัดทำเป็นหน้าสารบัญ หน้าคำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ ไฟล์ที่ ๔ จัดทำเป็นหน้าบทที่ ๑ โดยบทที่ ๑ มี ๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา ๒ คำถามวิจัย ๓ วัตถุประสงค์ในการวิจัย ๔ ขอบเขตของการวิจัย ๕ ปัญหาที่ต้องการทราบ ๖ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย ๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย ไฟล์ที่ ๕ จัดทำเป็นบทที่ ๒ แนวคิดและทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และกรอบแนวคิดในการวิจัย ไฟล์ที่ ๖ จัดทำเป็นบทที่ ๓ วิธีการดำเนินการวิจัย ไฟล์ที่ ๗ จัดทำเป็นบทที่ ๔ สภาพปัญหาทั่วไปและผลการประยุกต์ ไฟล์ที่ ๘ จัดทำเป็นบทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ ไฟล์ที่ ๙ จัดทำเป็นบรรณานุกรม และกลุ่มบุคคลผู้ให้ข้อมูล และไฟล์ที่ไม่ได้จัดลำดับ คือ ไฟล์ภาคผนวก ก รายนามผู้เชี่ยวชาญและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ภาคผนวก ข หนังสือขอความอนุเคราะห์ในการสัมภาษณ์ ภาคผนวก ค แบบสัมภาษณ์ หรือแนวคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ ภาคผนวก ง ประมวลภาพจากการศึกษาภาคสนาม/การสัมภาษณ์ และไฟล์ประวัติผู้วิจัย เมื่อเรียบเรียงครบถ้วนสมบูรณ์แล้ว จึงนำเข้าร้านรับจัดทำหนังสือวิทยานิพนธ์ เพื่อจัดทำเป็นรูปเล่มดำ หน้าปกแข็ง ตัวหนังสือสีทอง ทั้งด้านหน้าและสันหนังสือ

บทที่ ๔

สภาพปัญหาทั่วไปและผลการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการจัดการ เรียนการสอนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี

ในบทนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นในการศึกษาไว้เป็น ๒ ด้าน คือ ศึกษาสภาพปัญหาทั่วไปของโรงเรียนบ้านตูม และ ศึกษาผลการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการจัดการเรียนการสอนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี โดยในแต่ละด้านยังมีหัวข้อแยกออกเป็นรายละเอียด ดังต่อไปนี้

- ๑ ศึกษาสภาพทั่วไปของโรงเรียนบ้านตูม
- ๒ ศึกษาสภาพปัญหาทั่วไปของผู้บริหาร
- ๓ ศึกษาสภาพปัญหาทั่วไปของครูผู้สอน
- ๔ ศึกษาสภาพปัญหาทั่วไปของนักเรียน
- ๕ ผลของการประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ สำหรับผู้บริหาร
- ๖ ผลของการประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ สำหรับครูผู้สอน
- ๗ ผลของการประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ สำหรับนักเรียน

๔.๑ สภาพทั่วไปของโรงเรียนบ้านตูม

๔.๑.๑ ประวัติโรงเรียนบ้านตูม โดยสังเขป

โรงเรียนบ้านตูม เป็นโรงเรียนรัฐบาล ประเภทสามัญขยายโอกาส สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๔ ผู้ก่อตั้งคือ นายจวน นันทสมบัติ โดยมีนายจิรพล วีระไวยยะ นายอำเภอบ้านดุง ในสมัยนั้นเป็นประธานทำพิธีเปิดสถานที่ก่อตั้งโรงเรียน ตั้งอยู่เลขที่ ๒๓ หมู่ที่ ๒ บ้านโนนศึกษา ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี และใช้ชื่อในการก่อตั้งว่า “โรงเรียนบ้านตูม” ทำการสอนตั้งแต่ ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑-๔ ผู้ดำรงตำแหน่งคนแรก คือ นายสมศักดิ์ จันทร์งาม ผู้อำนวยการโรงเรียนคนปัจจุบัน คือ นายศิริศักดิ์ โคตรแสวง โรงเรียนมีเนื้อที่ทั้งสิ้น จำนวน ๓๒ ไร่ ๓ งาน-ตารางวา

ปัจจุบัน โรงเรียนบ้านตูมเป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาที่ทำการสอน ๓ ระดับ คือ ระดับก่อนประถมศึกษา ระดับประถมศึกษา และระดับมัธยมศึกษาตอนต้น มีหมู่บ้านในเขตบริการ ๔ หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านโนนศึกษา หมู่ที่ ๒ บ้านตูม หมู่ที่ ๔ บ้านบ่อศิลา หมู่ที่ ๑๐ และ บ้านนาสีทอง หมู่ที่ ๑๖ ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี

มีอาคารเรียน จำนวน ๔ หลัง อาคารเอนกประสงค์ ๒ หลัง จำนวนนักเรียน ๓๙๙ คน^๑ จำนวนบุคลากรสายบริหาร ๑ คน สายผู้สอน ๑๖ คน พนักงานราชการ ๑ คน ครูธุรการ ๑ คน ครูพี่เลี้ยงเด็กพิเศษ ๑ คน ลูกจ้างประจำ ๑ คน และลูกจ้างชั่วคราว ๑ คน รวมทั้งสิ้น ๒๑ คน

๔.๒ สภาพปัญหาทั่วไปของผู้บริหาร

๔.๒.๑ ปัญหาด้านการแนะนำบุคลากรในสถานศึกษา

ในการบริหารงานของผู้อำนวยการโรงเรียน ต้องมีหน้าที่ต่าง ๆ ที่จะต้องคอยดูแลอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ให้กับบุคลากรในสถานศึกษา ในสถานศึกษาย่อมต้องมีบุคลากรหลายตำแหน่ง หลายสถานะ ในโรงเรียนบ้านตุม ผู้อำนวยการถือว่าเป็นหัวหน้างาน รองลงมาก็มีครูชำนาญการพิเศษเป็นฝ่ายวิชาการและครูชำนาญการพิเศษเป็นฝ่ายบุคลากร ลำดับนั้นก็จะเป็นครูสอนตามชั้นเรียน มีทั้งข้าราชการครู ครูอัตราจ้าง นักการภารโรง แม่บ้าน ที่สำคัญที่เป็นเรื่องที่โรงเรียนขาดไม่ได้ คือ นักเรียน นักเรียน คือ ผู้ใช้บริการทางการศึกษา นักเรียนเหล่านี้ย่อมมีสิทธิที่จะเลือกสถานศึกษา เพราะว่า เป็นการศึกษาขั้นพื้นฐาน นักเรียนเหล่านี้ย่อมมีสิทธิอันชอบด้วยกฎหมาย ในการที่จะเข้ารับการศึกษาละเอียด ซึ่งตามมาตรา ๑๗ แห่งพระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒^๒ เด็กที่มีอายุย่างเข้าปีที่ ๗ ต้องเข้าเรียนในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานจนอายุย่างเข้าปีที่ ๑๖ เว้นแต่สอบได้ปีที่ ๙ ของการศึกษาภาคบังคับ ในการบริหารสถานศึกษาย่อมมีปัญหาและอุปสรรคหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านวิชาการ ด้านบุคลากร ด้านงบประมาณ และด้านวัสดุอุปกรณ์การเรียนการสอน ผู้บริหารสถานศึกษา ย่อมต้องมีปัญหาในการแนะนำบุคลากรในองค์กรของตนที่จะให้บุคลากรภายใต้การดูแลของตนเรียนรู้แนวทางในการจัดการเรียนการสอนในสถานศึกษาของตน เช่น บางครั้งก็มีบางครั้งก็ไม่มี ที่จำได้บางคนที่เป็นครู อาจจะไม่ใช่ใจบทบาทของตัวเองว่าจะต้องทำอย่างไร ต้องทำอะไรบ้าง เพราะเราเป็นผู้อำนวยการก็ต้องแนะนำอีกว่าต้องทำอย่างไร เพราะครูมาใหม่จะต้องสอนให้รู้ว่าจะต้องทำอย่างไรในการเรียนการสอน และต้องไปแนะนำต้องสอนก็ชั่วโมงในแต่ละสัปดาห์ และต้องแนะนำให้จัดตารางเรียนตารางสอน^๓ ปัญหาเหล่านี้ ผู้บริหารโรงเรียน หรือ ผู้อำนวยการจะต้องคอยเข้าไปแก้ปัญหาเสมอ เพราะถือว่า ผู้อำนวยการเป็นหัวหน้างานในสถานศึกษา ในการบริหารงานโรงเรียนของผู้อำนวยการ ย่อมต้องมีอุปสรรคและปัญหาในการบริหารโรงเรียนในแต่ละด้าน ปัญหาในด้านการแนะนำบุคลากรในสถานศึกษาก็ย่อมมีอยู่เช่นกัน บุคลากรในสถานศึกษาบางคนรู้งาน แต่ไม่ใส่ใจ บางคนตั้งใจทำงานแต่ยังไม่รู้งานที่ดีเพียงพอ ผู้เป็นหัวหน้างาน หรือผู้อำนวยการสถานศึกษา ย่อมต้องคอยแนะนำเพื่อให้งานในสถานศึกษาดำเนินไปได้อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง หรือที่ขาดตกบกพร่องอยู่แล้ว ก็จะสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป นอกจากนี้ยังมีคำให้สัมภาษณ์ของผู้บริหารฝ่ายบุคลากรของโรงเรียนอีกท่านหนึ่งว่า นักเรียนส่วนหนึ่งก็เรียนเพื่อที่จะสอบเท่านั้น แต่การที่จะนำไปสู่การปฏิบัติเป็นกิจวัตรประจำวันของนักเรียนเองยังไม่ดีเพียงพอ การเรียนหากจะให้เกิดประสิทธิผลกับตัว

^๑ ข้อมูล ๑๐ มิถุนายน ปีการศึกษา ๒๕๖๐

^๒ พระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ, พ.ศ. ๒๕๔๒. แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒), พ.ศ. ๒๕๔๕. และ (ฉบับที่ ๓), พ.ศ. ๒๕๕๓.

^๓ สัมภาษณ์ นายศิริศักดิ์ โคตรแสง, ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านตุม, ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

นักเรียนแล้ว ต้องนำกลับไปปฏิบัติให้เกิดเป็นกิจวัตรประจำวัน ถึงจะสมกับที่ได้เล่าเรียนศึกษามา ปัญหาที่เกิดขึ้นผู้บริหารได้ตระหนักดีทุกประการ แต่จะแก้ไขอย่างไรนั้น ต้องแก้เป็นเรื่องๆ ไป ปัญหาด้านการแนะนำบุคลากรในสถานศึกษาก็เช่นเดียว ก็ต้องค่อยๆ ค่อย ๆ ทำ เพราะปัญหาของบริหารสถานศึกษามีอยู่รอบด้าน มีอยู่หลายประการที่ต้องค่อยแก้ไข ปัญหาบางอย่างคั่งค้างมานาน จนยากที่จะแก้ไขให้แล้วเสร็จโดยเร็วได้ ผู้บริหารถือว่าเป็นหัวเรือใหญ่ในสถานศึกษา เมื่อเรือมีปัญหาขัดข้องหรือเรือเดินทางผิดทิศทาง ผู้อำนวยการจะต้องแก้ไขปัญหาของเรือนั้น หรือจะต้องคอยผลักดันให้ไปในทิศทางที่ถูกต้อง แต่เมื่อเรือเดินทางไปอย่างไม่มีปัญหาและถูกทิศทางไปสู่จุดมุ่งหมายได้อย่างปลอดภัย ลูกเรือหรือบุคลากรในสถานศึกษาทุก ๆ ตำแหน่ง ทุก ๆ สถานะก็ย่อมคลายความกังวลในเรื่องต่างได้ โรงเรียนบ้านตุมก็เช่นเดียวกัน เมื่อมีปัญหาในด้านใดด้านหนึ่ง ผู้อำนวยการต้องค่อยๆ แก้ไขเพื่อให้โรงเรียนเดินทางไปสู่ทิศทางที่ดีขึ้นและพัฒนาประสิทธิภาพในการจัดการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพให้ดียิ่งๆ ขึ้นไป ปัญหานั้นไม่ว่าจะเล็กหรือใหญ่ ผู้อำนวยการจะต้องเป็นผู้ค่อยๆ แก้ไขปัญหานั้นให้สำเร็จลุล่วงไป ปัญหาของโรงเรียนประถมศึกษาแบบขยายโอกาสทางการศึกษาเป็นปัญหาที่ซับซ้อนกว่าที่คิด เพราะว่า โรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษานั้น ผู้ใช้บริการทางการศึกษามีทุกรูปแบบ บางทีผู้ใช้บริการทางการศึกษาหรือนักเรียน เป็นเด็กที่ขาดพ่อแม่เพราะปัญหาหย่าร้างกัน ต้องอยู่กับผู้ปกครองที่เป็นตาหรือยาย หรือปู่ย่า ซึ่งผู้ปกครองที่สูงวัยย่อมไม่สามารถดูแลลูกหลานของตนได้อย่างทั่วถึง เพราะผู้ใช้บริการทางการศึกษาหรืออยู่ในวัยที่กำลังอยากรู้อยากเห็น เมื่อนักเรียนอยู่ใกล้ผู้ใหญ่ตาผู้ปกครองที่เป็นผู้สูงวัยแล้ว ย่อมทำในสิ่งที่ไม่ถูกต้องได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น ผู้ใช้บริการทางการศึกษาหรือนักเรียนเมื่อเข้ามาสู่รั้วโรงเรียน ย่อมมีพฤติกรรมในการศึกษาเล่าเรียนต่างกันไปแล้วแต่ครอบครัวว่าจะมีพื้นฐานอย่างไร เมื่อเป็นเช่นนั้นเมื่อนักเรียนมาใช้บริการทางการศึกษาของโรงเรียน ย่อมมีปัญหาบ่อยใหญ่บ้างแล้วแต่บุคคล เมื่อมีปัญหาแล้ว ครูผู้สอนย่อมต้องรับปัญหาจากนักเรียนมาอีกทอดหนึ่ง เพราะว่า ครูผู้สอนโรงเรียนประถมศึกษา เป็นผู้ให้การศึกษาในระดับพื้นฐาน เมื่อครูผู้สอนในระดับชั้นของนักเรียนประสบปัญหาจากผู้ใช้บริการทางการศึกษา ผู้บริหารในสถานศึกษาย่อมเป็นผู้แบกรับปัญหานั้น เพื่อนำมาแก้ไข ดังนั้น ผู้บริหารสถานศึกษาหรือผู้อำนวยการ จึงมีปัญหาให้แก้ไขอยู่ตลอดเวลา ปัญหาแต่ละอย่างมีวิธีแก้ไขไม่เหมือนกัน ผู้บริหารสถานศึกษาหรือผู้อำนวยการ จะต้องมียุทธวิธีที่แตกต่างกันไปในแต่ละปัญหา หลักธรรมในทางพุทธศาสนาที่สามารถแก้ไขปัญหานั้น มีอยู่หลายหัวข้อธรรม ผู้บริหารสถานศึกษาหรือผู้อำนวยการจึงควรนำข้อธรรมในทางพุทธศาสนาไปใช้ให้เกิดประโยชน์ ให้เกิดประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลในสถานศึกษาของตน โรงเรียนบ้านตุมเป็นโรงเรียนวิถิพุทธ ผู้บริหารสถานศึกษาหรือผู้อำนวยการโรงเรียน หัวข้อธรรมและความหมายของหัวข้อธรรมอยู่ไม่มากนักน้อย ผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องคำนึงถึงเหตุและผลของการนำหลักธรรมในทางพุทธศาสนามาใช้ในการแก้ไขปัญหานั้นในโรงเรียนของตน ให้สำเร็จลุล่วงผ่านพ้นไป หลักธรรมในทางพุทธศาสนาจะเกิดประโยชน์แก่ผู้ใช้ก็ต่อเมื่อนำหลักธรรมนั้นมาแก้ไขปัญหายอย่างจริงจัง เพราะพระพุทธรองค์ เมื่อจะทรงตรัสความเป็นเหตุและผลของหลักธรรมย่อมทรงพิจารณาไตร่ตรองถ้วนถี่ดีแล้ว ดังนั้น เมื่อภายในสถานศึกษามีปัญหาที่ต้องแก้ไขข้อควรที่จะนำหลักธรรมทางพุทธศาสนา ที่พระพุทธรองค์ทรงตรัสไว้ดีแล้วนำมาแก้ไขปัญหาให้ได้ อนึ่ง ปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นเป็นปัญหาที่ต้องแก้ไข ควรจะพิจารณาให้ดีว่า ควรจะนำหลักธรรมในทางพุทธศาสนาข้อใด เพื่อมาแก้ไขปัญหานั้นผ่านพ้นไปด้วยดี ปัญหาย่อมเกิดขึ้นได้หลายทาง แต่ปัญหาใน

ด้านนี้ต้องรู้จักเลือกเฟ้นข้อธรรมในทางพุทธศาสนา มาแก้ไขให้ตรงจุดที่เกิดขึ้น คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าสอนให้เรา รู้จักแก้ปัญหาด้วยปัญญา พิจารณาใคร่ครวญไตร่ตรองให้รอบคอบ ก่อนพูด ก่อนทำ ก่อนคิด ปัญหาด้านการแนะนำบุคลากรในสถานศึกษา เป็นปัญหาอย่างหนึ่งที่ผู้บริหารจะต้องแก้ไขให้ถูกจุด อย่างนั้นแล้วการบริหารงานภายในสถานการศึกษาก็จะไม่เกิดประสิทธิภาพขึ้นมาได้ บุคลากรภายในสถานศึกษาเป็นส่วนประกอบที่สำคัญ ที่จะทำให้การบริหารนั้น บริหารไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้อำนวยการโรงเรียนจึงต้องให้ความสำคัญกับบุคลากรทุกส่วน ทุกตำแหน่ง หลักการบริหารภายในสถานศึกษา คือ ต้องอาศัยหลักการบริหารแบบ 4M คือ คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ และ การบริหาร (Man, Money, Materials, Management) บุคลากร หรือ คน คือ จะใช้คนอย่างไรให้เกิดประสิทธิภาพ และประสิทธิผลกับงานให้มากที่สุด เงิน จะจัดสรรเงินอย่างไรให้ใช้จ่ายต้นทุนน้อยที่สุด และให้เกิดประสิทธิภาพ และประสิทธิผล วัสดุอุปกรณ์ จะทำอย่างไรให้สิ้นเปลืองน้อยที่สุด หรือเกิดประโยชน์สูงสุด

การบริหาร หรือ การจัดการ คือกระบวนการจัดการบริหารควบคุมเพื่อให้งานทั้งหมดเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผลอย่างเต็มที่ ปัญหาอาจจะเกิดขึ้นกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือ อาจจะเกิดขึ้นทั้งหมด แต่นั่นการแก้ไขปัญหาต้องรู้จักว่าจะแก้ไขอย่างไร ปัญหาอาจจะไม่มีเหมือนกัน ด้านของคน หรือ บุคลากรก็อาจจะเป็นอย่างหนึ่ง ด้านของเงิน หรือ งบประมาณก็อาจจะเป็นอย่างอื่น ด้านวัสดุอุปกรณ์ก็อาจจะเป็นอย่างอื่น ด้านการบริหารในกระบวนการก็อาจจะเป็นอย่างอื่น บางครั้งต้องประยุกต์ใช้หลักอริยบท ๔ ในการแก้ไขปัญหา การประยุกต์ใช้หลักอริยบท ๔ ต้องใช้อย่างไรนี้อาจจะเป็นคำถาม ผู้วิจัยจะสังเคราะห์การประยุกต์ใช้หลักอริยบท ๔ ในการแก้ไขปัญหา ดังนี้ ในด้านการบริหารด้านบุคลากร ต้องใช้หลัก ฉันทะ สร้างความพอใจในการแก้ไขปัญหา ด้านบุคลากร เมื่อเกิดปัญหาด้านบุคลากร ต้องรู้จักสร้างความพอใจที่จะแก้ปัญหา เพราะปัญหาทุกอย่างย่อมต้องมีหลักแห่งเหตุ และผล ในทางพระพุทธศาสนาให้วิธีคิดในการแก้ไขปัญหาอยู่ ๑๐ วิธี คือ หลักวิธีคิดแก้ปัญหาแบบโยนิโสมนสิการ บุคลากรเมื่อมีปัญหาต้องเรียกคนที่ทำให้เกิดปัญหามา พูดคุย พร้อมทั้งการพูดคุยแก้ไขปัญหามันต้องงดจากอคติ ๔ เพื่อความยุติธรรมกับบุคคลนั้น ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์กับผู้บริหารฝ่ายบุคลากรของโรงเรียนท่านหนึ่งว่า การบริหารจัดการบางครั้งก็มีบ้าง อย่างเช่น การเรียนของนักเรียน นักเรียนส่วนหนึ่งก็เรียนเพื่อที่จะสอบ แต่การนำไปสู่การปฏิบัติ กิจกรรมประจำวันในตัวของตัวเอง ยังไม่สามารถทำได้จริง^๔ นี่ถือว่าเป็นปัญหาในด้านการบริหาร ปัญหาด้านการเงิน หรือ งบประมาณ ก็เช่นกัน ต้องรู้จักประยุกต์ใช้หลักอริยบท ๔ เพื่อให้ปัญหานั้น หุเลาเหวบาง หรือหมดปัญหาไป ปัญหาด้านวัสดุอุปกรณ์ ปัญหาด้านการบริหารจัดการก็เช่นเดียวกัน ต้องประยุกต์ใช้หลักอริยบท ๔ ในการแก้ปัญหา เพื่อให้ปัญหานั้น ๆ หมดไป

ปัญหาด้านการแนะนำบุคลากรในสถานศึกษา โรงเรียนบ้านตูมถือว่ายังมีปัญหาที่ควรแก้ไขอยู่ ผู้บริการทางการศึกษาของโรงเรียนบ้านตูม มาจากหลายครอบครัว ที่มีสถานะแตกต่างกัน อยู่ในระดับหนึ่ง แต่อย่างหนึ่งที่ผู้ใช้บริการทางการศึกษาควรได้รับคือ เมื่อมีอายุครบตามเกณฑ์ ตามพระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ก็ควรจะได้เข้ารับการศึกษิตตามเกณฑ์อายุที่

^๔ สัมภาษณ์ นายสมคิด หากันได้. ข้าราชการครูชำนาญการพิเศษโรงเรียนบ้านตูม (ผู้บริหารฝ่ายบุคลากร), ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

พระราชบัญญัติกำหนดไว้ เมื่อเข้ารับการศึกษา เมื่อมาจากครอบครัวที่แตกต่างกันด้านสถานะก็อาจจะมีปัญหาบ้าง ผู้บริหารจึงต้องประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ให้ปัญหานั้น ๆ หหมดไป

๔.๒.๒ ปัญหาการจذبประมาณในการจัดการเรียนการสอน

ปัญหาการจذبประมาณในการจัดการเรียนการสอนในสถานศึกษา กล่าวได้ว่า ทุกโรงเรียน หรือ ทุกสถานศึกษา ย่อมต้องมีปัญหาการจذبประมาณในการจัดการเรียนการสอนบ้าง ไม่มากก็น้อย เพราะธรรมดาแล้ว งบประมาณย่อมเป็นปัจจัยหลักสำคัญในการดำเนินกิจการต่าง ๆ หรือ อุปกรณ์สิ่งต่าง ๆ ย่อมมีงบประมาณเป็นตัวช่วยหนุนจึงสำเร็จและเกิดขึ้นได้ ถ้าขาดงบประมาณแล้ว กิจการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ในสถานศึกษาย่อมไม่สามารถดำเนินไปได้ ปัญหาการจذبประมาณโรงเรียนบ้านตูม มีหลักในการจัดสรรงบประมาณในการจัดการเรียนการสอนอย่างนี้ ในการจัดสรรงบประมาณ ก็มาเป็นรายหัว การจัดสรร ก็จะมีการจัดสรรในด้านวิชาการ ๗๐ เปอร์เซ็นต์ อีก ๓๐ เปอร์เซ็นต์ ก็เอาไปช่วยในการพัฒนาโรงเรียนในด้านอาคารกับสถานที่ ซึ่งแบ่งออกเป็นส่วนย่อย อาจซื้ออุปกรณ์การเรียนการสอนแต่จะเน้นด้านวิชาการเป็นส่วนมาก^๕ ปัญหาในการจذبประมาณในการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนบ้านตูม เป็นปัญหาที่ต้องมีการแก้ไขเฉพาะด้านอยู่ตลอดเวลา เพราะความที่โรงเรียนต้องการพัฒนาให้เป็นโรงเรียนที่มีการจัดการเรียนการสอนอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ดังนั้น การจัดการในด้านงบประมาณจึงเป็นปัญหาที่ต้องได้รับการแก้ไขให้เหมาะสมกับความต้องการของโรงเรียนอยู่ตลอดเวลา จริงอยู่ โรงเรียนได้รับค่าหัวตามจำนวนนักเรียนจริง ที่กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดไว้ แต่ถึงกระนั้นก็ยังไม่เพียงพอ สำหรับการจะพัฒนาโรงเรียนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ตลอดระยะเวลาที่โรงเรียนบ้านตูมได้เปิดทำการเรียนการสอนเมื่อมีปัญหาในด้านงบประมาณทางโรงเรียนยังได้ทำผ้าป่าสามัคคี เพื่อนำรายได้หรืองบประมาณมาช่วยเหลือโรงเรียนในการพัฒนาต่าง ๆ ปัญหาการจذبประมาณในการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนบ้านตูม ผู้บริหารสถานศึกษา และผู้บริหารการศึกษา ได้ประชุมหารือกันแก้ไขปัญหาย่อยๆ ปัญหาในด้านนี้ ทุกหน่วยงาน ทุกองค์กร ทุกสถาบัน ย่อมทราบดีว่าเป็นปัญหาหลัก หากไม่ได้รับการแก้ไข หน่วยงาน องค์กร หรือสถาบันนั้น ก็ไม่สามารถดำเนินกิจการให้ดำเนินไปได้ ปัญหาการจذبประมาณในการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนบ้านตูม ผู้บริหารสถานศึกษา และผู้บริหารการศึกษา ได้ประชุมหารือกันแก้ไขปัญหาย่อยๆ ปัญหาในด้านนี้ ทุกหน่วยงาน ทุกองค์กร ทุกสถาบัน ย่อมทราบดีว่าเป็นปัญหาหลัก หากไม่ได้รับการแก้ไข หน่วยงาน องค์กร หรือสถาบันนั้น ก็ไม่สามารถดำเนินกิจการให้ดำเนินไปได้ ฉะนั้น โรงเรียนบ้านตูม ก็มีปัญหาลักษณะนี้ เกิดขึ้นเหมือนกัน และได้พยายามหาหนทางในการแก้ไขปัญหามาให้บริหารงานภายในสถานศึกษาสะดวก คือให้ดำเนินไปได้อย่างไม่ขัดข้อง ผู้บริหารฝ่ายบุคลากร กล่าวว่า^๖ “ในเรื่องงบประมาณไม่หน้าจะมีปัญหา คือการจัดซื้อเอกสารหนังสือ พวกสื่อมันก็ไปกับตามที่เราแจ้งความจำนงค์ครบตามจำนวนงบประมาณส่วนนี้ไม่มีปัญหา” ในเรื่องการให้สัมภาษณ์ของผู้บริหารฝ่ายบุคลากรอาจจะไม่เข้าใจในหัวข้อคำถาม มักจะปิดไปในด้านการไม่มีปัญหา ซึ่งเราก็ตราบดีว่า งานทุกอย่าง กิจกรรมทุกกิจกรรม

^๕ สัมภาษณ์ นายศิริศักดิ์ โคตรแสง. ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านตูม, ๒๖ มกราคม ๒๕๖๑.

^๖ สัมภาษณ์ นายสมคิด หากันได้. ข้าราชการชำนาญการพิเศษโรงเรียนบ้านตูม (ผู้บริหารฝ่ายบุคลากร), ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

ย่อมมีปัญหา เพราะธรรมชาติของคนมักไม่ชอบคิดเรื่องอะไรที่ยาก ๆ เปลืองความคิด มักบอกปิดว่าไม่มีอะไร ไม่มีปัญหาอะไร ผู้วิจัยเคยคุยแบบปัญหาทั่วไปกับครูเกษียณราชการแล้ว บอกว่าโรงเรียนบ้านตูมมีปัญหาด้านงบประมาณอยู่ตลอดเวลา อยู่ที่ผู้บริหารโรงเรียนจะแก้ไขปัญหามาแบบใดเท่านั้น การที่ผู้ให้สัมภาษณ์บอกปิดไปว่า โรงเรียนไม่มีปัญหาด้านการจัดงบประมาณในการจัดการเรียนการสอน เพียงแต่ไม่อยากบอกในเรื่องปัญหาของโรงเรียนเท่านั้นเอง ผู้วิจัยได้สังเกตการณ์จากการสัมภาษณ์คนที่มีส่วนเกี่ยวข้องในโรงเรียน ได้รับการบอกเล่าว่า ห้องเรียนบางห้องไม่มีอุปกรณ์การเรียนการสอน อย่างเช่น สื่อที่ใช้ในการเรียนการสอน คือ ทีวี นั้นแสดงว่า เป็นปัญหาด้านงบประมาณในการจัดการเรียนการสอน อย่างนี้เป็นต้น หากมีงบประมาณอยู่แล้ว ห้องเรียนก็ย่อมมีทีวีพอเพื่อใช้ในการจัดการเรียนการสอน ปัญหาด้านการจัดงบประมาณในการจัดการเรียนการสอน ผู้บริหารย่อมทราบดีว่า เป็นเพราะเหตุใด งบประมาณจึงไม่พอ ผู้บริหารจึงต้องแก้ไขปัญหานี้เฉพาะด้าน เพื่อให้สามารถจัดการเรียนการสอนไปได้

ปัญหาด้านการจัดงบประมาณในการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนบ้านตูม ยังถือว่า มีปัญหาอยู่ในระดับหนึ่ง บางชั้นเรียนยังขาดทีวีเพื่อใช้เป็นสื่อภาพเคลื่อนไหวในการจัดการเรียนการสอน การจัดสรรงบประมาณตามค่าหัวของนักเรียน ยังถือว่าไม่เพียงพอในการจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ในการจัดการเรียนการสอนมาให้ครบตามจำนวนห้องเรียน จนถึงที่สุดผู้บริหารได้จัดทำผ้าป่าสามัคคีเพื่อหางบประมาณมาใช้ในการบริหารจัดการในด้านต่าง ๆ ซึ่งส่วนมากจะเป็นด้านวัสดุอุปกรณ์ในการจัดการเรียนการสอนในสถานศึกษาที่ยังขาด ยังถือว่าไม่สมบูรณ์หนึ่งร้อยเปอร์เซ็นต์ แต่ก็เพราะการประยุกต์ใช้หลักกฤษฎีกา ๔ ในการบริหารปัญหาในด้านการจัดงบประมาณในการจัดการเรียนการสอนในสถานศึกษาของตนจึงหมดไป

๔.๒.๓ ปัญหาด้านการบริหารในด้านวัสดุอุปกรณ์ในการจัดการเรียนการสอน

ปัญหาในด้านการบริหารจัดการวัสดุอุปกรณ์ในการจัดการเรียนการสอน เป็นปัญหาที่ฝ่ายบริหาร ไม่เคยนิ่งนอนใจ โรงเรียนบ้านตูม ก็มีปัญหาด้านการบริหารจัดการวัสดุอุปกรณ์ในการจัดการเรียนการสอน เช่นเดียวกันกับโรงเรียนอื่น หรือสถานศึกษาอื่น หากจะกล่าวแล้ว ยิ่งวัสดุอุปกรณ์ในการจัดการเรียนการสอน มีคุณภาพเท่าไร ผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาก็ย่อมมีประสิทธิภาพ เช่นเดียวกัน ทุกสถานการศึกษาปฏิเสธไม่ได้เลยในเรื่องวัสดุอุปกรณ์ในการจัดการเรียนการสอนที่มีคุณภาพ สถานการศึกษาต้องการวัสดุอุปกรณ์ในการจัดการเรียนการสอน เพื่อมาเพิ่มศักยภาพของสถานการศึกษาของตน ตามที่ผู้วิจัยได้เข้าไปสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม จะเห็นได้ว่า ทางโรงเรียนบ้านตูม ยังขาดวัสดุอุปกรณ์ในการจัดการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพอยู่ วัสดุอุปกรณ์ที่สำคัญกับสถานศึกษาในยุคปัจจุบัน ทีวี คอมพิวเตอร์ โปรเจคเตอร์ และสัญญาณอินเทอร์เน็ต ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญกับสถานศึกษาในยุคปัจจุบันนี้^๗ ปัญหาในด้านการบริหารจัดการวัสดุอุปกรณ์ในการจัดการเรียนการสอน บางครั้งหลักสูตรก็เปลี่ยนตามสื่อ แต่จะมีบางครั้งที่โรงเรียนก็เปลี่ยน หลักสูตรตัวชี้วัดก็เปลี่ยน ในส่วนนี้ก็ควรที่จะปรับปรุงด้านของสื่อ แล้วก็นำไปสู่การปฏิบัติงานของเด็กนักเรียน ซึ่งนั่นเป็นคำกล่าวของ นายสมคิด หากันได้ ข้าราชการชำนาญการพิเศษ ผู้บริหารฝ่ายบุคลากรของโรงเรียน

^๗ สัมภาษณ์ นายสมคิด หากันได้, ข้าราชการชำนาญการพิเศษโรงเรียนบ้านตูม (ผู้บริหารฝ่ายบุคลากร), ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

บ้านตุม คำกล่าวอาจจะไม่สอดคล้องกับสภาพปัญหาในการบริหารด้านวัสดุอุปกรณ์ในการจัดการเรียนการสอนเท่าไรนัก แต่ก็เป็นส่วนหนึ่งในการสัมภาษณ์ของกลุ่มเป้าหมายที่ผู้ศึกษาวิจัยได้กำหนดขอบเขตเป้าหมายไว้ การศึกษาวิจัยต้องยอมรับความคิดเห็นของกลุ่มเป้าหมายที่ตั้งไว้ ไม่ว่าจะตรงประเด็นในโครงสร้างของบทสัมภาษณ์หรือไม่ก็ตาม^{๕๕} วัสดุอุปกรณ์ในการจัดการเรียนการสอน เราสามารถผลิตขึ้นมาใช้เองได้ ส่วนนี้อยู่ในระดับปานกลาง คิดว่าไม่ขาดเราสามารถเอาสิ่งที่เราผลิตได้มาใช้เป็นวัสดุอุปกรณ์ในการจัดการเรียนการสอน เด็กนักเรียนต้องการผลิตภัณฑ์ที่ใช้สิ่งของที่ใช้แล้วนำกลับมาใช้ใหม่ อย่างไรก็ตาม วัสดุอุปกรณ์ในการจัดการเรียนการสอน ไม่ได้มีเฉพาะสิ่งที่ผลิตขึ้นเองได้ด้วยมือ หรือที่เรียกว่า หัตถกรรม แต่วัสดุอุปกรณ์ในการจัดการเรียนการสอน มีทั้งที่เป็นเทคโนโลยีที่ต้องผ่านงานด้านอุตสาหกรรมโรงงาน ที่ต้องมีค่าใช้จ่ายในการจัดซื้อมาใช้ จึงเป็นปัญหาด้านหนึ่งของผู้บริหารที่จะจัดสรรงบประมาณมาเพื่อซื้อวัสดุอุปกรณ์ในการเรียนการสอนได้อย่างไร เพราะทุกวันนี้โลกวิวัฒนาการไปตลอด ในเรื่องการจัดการเรียนการสอนก็ต้องมีการวิวัฒนาการให้ทันโลกไปด้วย ไม่สามารถที่จะหยุดอยู่กับการเรียนการสอนแบบเดิม ๆ ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ปัญหาในด้านการบริหารด้านวัสดุอุปกรณ์ในการจัดการเรียนการสอนต้องมีย่างแน่นอน

ปัญหาด้านการบริหารในด้านวัสดุอุปกรณ์ในการจัดการเรียนการสอน ผู้บริหารโรงเรียนบ้านตุมไม่เคยนิ่งนอนใจในการแก้ไขปัญหา วัสดุอุปกรณ์ในปัจจุบันมีมากมายหลายอย่างที่จำเป็นต่อการจัดการเรียนการสอนในยุคปัจจุบัน อย่างเช่น ทีวี จอโปรเจ็คเตอร์ เครื่องฉายโปรเจ็คเตอร์ คอมพิวเตอร์ โน้ตบุ๊ก รวมไปถึงสัญญาณอินเทอร์เน็ต ผู้บริหารสถานศึกษารู้ซึ่งในปัญหาที่เกิดขึ้นจึงหาวิธีการต่าง ๆ ในการแก้ไขปัญหาในด้านนี้ ในขณะที่เดียวกันครูก็รู้จักประยุกต์สิ่งของที่เหลือใช้มาดัดแปลงเพื่อใช้ดำเนินการเรียนการสอน แต่ปัญหาเหล่านี้จะทุเลาเบาบางและหมดไป หากประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการแก้ไขปัญหา แต่ด้วยปัญหาในด้านวัสดุอุปกรณ์ในการจัดการเรียนการสอนเป็นเรื่องรูปธรรม แต่การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ เป็นเรื่องนามธรรม คือ เรื่องของสภาพความคิดด้านของจิต จึงเป็นเรื่องที่น่าเสียดายมากมาแก้ไขกัน จึงทำให้เกิดความแตกต่างในด้านสภาพการณ์ของการแก้ไขปัญหา อย่างไรก็ตามหากไม่มีหลักฉันทะ ความพึงพอใจ ปัญหาทุกอย่างก็ไม่สามารถแก้ไขได้

๔.๒.๔ ปัญหาด้านวิธีคิดในการแก้ไขปัญหาในการจัดการเรียนการสอน

ปัญหาในด้านวิธีคิดในการแก้ไขปัญหาในการจัดการเรียนการสอน คือ มีปัญหาอย่างไรในการใช้ความคิดในการแก้ไขปัญหาในการจัดการเรียนการสอน การบริหารในการจัดการเรียนการสอน ย่อมต้องมีปัญหาอยู่บ้าง ไม่มากก็น้อย ผู้บริหารต้องมีวิธีคิดในการแก้ปัญหา ในการสัมภาษณ์ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ ผู้บริหารฝ่ายวิชาการว่า^{๕๖} ในด้านการจัดการเรียนการสอน ก็มีปัญหาในการใช้ทักษะในการอ่าน การเขียน ซึ่งทางผู้บริหารได้หาสื่อในด้านต่างๆ มาช่วยเพื่อพัฒนาทักษะในการอ่าน การเขียนของนักเรียน ปัญหาด้านนี้เป็นปัญหาด้านมโนธรรม ว่าทางผู้บริหารโรงเรียนบ้านตุมมีปัญหาอย่างไร จากการสัมภาษณ์ของผู้วิจัย ผู้บริหารให้สัมภาษณ์ในทางที่ไม่ใช่ปัญหาทางด้านวิธีคิดในการ

^{๕๕} สัมภาษณ์ นายสมคิด หากันใต้. ข้าราชการครูชำนาญการพิเศษโรงเรียนบ้านตุม (ผู้บริหารฝ่ายบุคลากร), ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๕๖} สัมภาษณ์ นางสาวนารี ลือภูเขียว. ข้าราชการครูชำนาญการพิเศษโรงเรียนบ้านตุม (ผู้บริหารฝ่ายวิชาการ), ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

แก้ปัญหาในการจัดการเรียนการสอน หากแต่เป็นปัญหาทางด้านทักษะ การที่จะใช้วิธีคิดในการแก้ปัญหา ต้องมีกระบวนการในการแก้ปัญหาโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งหัวข้องานวิจัยได้บอกอยู่แล้วว่า ต้องใช้หลักอริยาบท ๔ ในการคิด ในการแก้ปัญหา หลักอริยาบท ๔ ในทางพุทธศาสนานั้นมีจำแนกอยู่หลายหัวข้อซึ่งสามารถแก้ปัญหาในด้านวิธีคิดได้ ข้อหนึ่งนั่น คือ วิมังสา คิดพิจารณาไตร่ตรองโดยใช้ปัญญา ปัญญา จะเป็นตัวชี้้นำในการแก้ปัญหาได้ การแก้ปัญหาจะทำให้เกิดผลสัมฤทธิ์ต้องใช้กระบวนการตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ปัญหาในด้านวิธีคิดในการแก้ปัญหาในการจัดการเรียนการสอนเป็นสิ่งละเอียดอ่อนเพราะเป็นด้านมโนธรรม ต้องค่อยคิดค่อยแก้ปัญหา ในทางพระพุทธศาสนายังบอกวิธีคิดแก้ไขปัญหาก็อย่างหนึ่ง คือ การใช้หลักโยนิโสมนสิการ คือ^{๑๐} การพิจารณาให้แยบคาย มีอยู่ ๑๐ วิธี มีดังนี้ ๑.คิดจากเหตุไปหาผล ๒.คิดจากผลไปหาเหตุ ๓.คิดแบบเห็น ความสัมพันธ์ต่อเนื่อง เป็นลูกโซ่ ๔.คิดเน้นเฉพาะจุดที่ทำให้เกิด ๕.คิดเห็น องค์ประกอบที่มา ส่งเสริมให้เจริญ ๖.คิดเห็น องค์ประกอบที่มา ทำให้เสื่อม ๗.คิดเห็นสิ่งที่มา ตัดขาดให้ดับ ๘.คิดแบบ แยกแยะองค์ประกอบ ๙.คิดแบบ มองเป็นองค์รวม ๑๐.คิดแบบ อะไรเป็นไปได้ หรือเป็นไปไม่ได้ จากที่ดูในวิธีคิดในหลักโยนิโสมนสิการ ข้อหนึ่งคือ คิดจากเหตุไปหาผล ต้องหาปัญหาจากเหตุว่า ต้นตอของปัญหาคืออะไร เราจะแก้ไขปัญหานั้นอย่างไร นี่คือหลักแห่งการคิดแก้ไขปัญหา

ปัญหาด้านวิธีคิดในการแก้ไขปัญหาในการจัดการเรียนการสอน ถือว่าต้องใช้ปัญญาแก้ไข ปัญหา หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาถือว่า สามารถทำให้ผู้ประสบปัญหาแก้ไขปัญหาได้ ผู้ประสบปัญหาจึงรู้จักประยุกต์หลักอริยาบทธรรมในการแก้ไขปัญหาด้านนี้ให้หมด การแก้ไขปัญหามustพิจารณาให้แยบคาย เพื่อให้ทราบต้นตอของปัญหานั้น การประยุกต์ต้องใช้หลักธรรมอันดับแรกไปหาอันดับสุดท้าย เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพกับการแก้ไขปัญหานั้น ๆ ให้หมดไป ปัญหาด้านวิธีคิดในการแก้ไขปัญหาก็คือมีปัญหากับความนึกคิด คือ จะมีวิธีการอย่างไรในการแก้ไขปัญหาในการจัดการเรียนการสอน การมีปัญหาลักษณะนี้ถือว่า มีปัญหาด้านมโนธรรม ที่ต้องใช้จิตนึกจิตคิดเมื่อเกิดปัญหา แต่พระพุทธศาสนาก็ชี้ทางในการแก้ปัญหาในทางนี้ไว้ให้เรียบร้อยแล้ว อยู่ที่ว่า ผู้ประสบปัญหาจะรู้จักนำมาประยุกต์ใช้หรือเปล่าเท่านั้นเอง

ปัญหาด้านวิธีคิดในการแก้ไขปัญหาในการจัดการเรียนการสอน ผู้บริหารโรงเรียนบ้านตูมยังถือว่า ประสบปัญหาอยู่บ้าง แต่ปัญหาด้านนี้ต้องแก้ไขด้วยการใช้ปัญญา เพราะปัญหาด้านนี้เป็นปัญหาด้านมโนธรรม พระพุทธศาสนามีหลักวิธีคิดในการแก้ปัญหามีอยู่ ๑๐ วิธี คือ หลักโยนิโสมนสิการ นอกจากนั้นต้องประยุกต์ใช้หลักอริยาบท ๔ ในการแก้ปัญหา คือ ฉันทะ ให้รู้จักสร้างความพอใจในการแก้ไขปัญหา หากมีความพอใจที่จะแก้ปัญหาก็จะสร้างมอดทนก็ต้องมีตามมาด้วย จากนั้นต้องมี จิตตะ ความเอาใจใส่ในการที่จะคิดแก้ปัญหา สุดท้ายต้องมี วิมังสา ต้องหมั่นใคร่ครวญในการคิดที่จะแก้ไขปัญหาก็ให้หมดไป พระพุทธศาสนามีหลักธรรมหลายประการในการที่จะเป็นตัวปรับแก้สิ่งต่างที่เกิดขึ้น ซึ่งปัญหาด้านวิธีคิดในการแก้ไขปัญหาก็ในการจัดการเรียนการสอน อริยาบท ๔ และโยนิโสมนสิการเหมาะสมที่จะเป็นคู่ปรับกับปัญหาด้านนี้เป็นอย่างดีที่สุด

^{๑๐} ดูรายละเอียดใน ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๖๔/๑๒๙.

๔.๓ สภาพปัญหาทั่วไปของครูผู้สอน

๔.๓.๑ ปัญหาด้านการแนะนำนักเรียนในสถานศึกษา

ครูผู้สอนล้วนมีปัญหาต่าง ๆ เช่นกันกับบุคลากรฝ่ายอื่น ๆ ในสถานศึกษา เป็นต้นว่า ปัญหาด้านการแนะนำนักเรียนในสถานศึกษาของตน ปัญหาด้านนี้ครูต้องใช้ความเข้าใจกับนักเรียนเป็นอย่างมาก ปัญหาด้านนี้ครูต้องใช้ความรัก ความเอ็นดูกับนักเรียน เพื่อปัญหาจะได้คลี่คลายไปในทางที่ดี ปัญหาทุกอย่างล้วนมีเหตุและผลของมัน ย่อมมีทางออกและทางแก้ ในการนี้ นางพิสมัย สิทธิสาร ครูโรงเรียนบ้านตูม ได้กล่าวว่า ปัญหาในด้านนี้ครูต้องคอยแนะนำอยู่บ่อย ๆ ต้องคอยพูดซ้ำ ๆ เติม ๆ เพื่อว่านักเรียนจะได้มีความจำ และในเรื่องกิจวัตรประจำวันก็เช่นเดียวกัน ครูต้องคอยแนะนำและพูดอยู่ซ้ำ ๆ เพื่อให้นักเรียนจะมีความรับผิดชอบมากขึ้น^{๑๑} ปัญหาด้านการแนะนำนักเรียนในสถานศึกษา ครูต้องใช้ความเพียร ความพยายาม เพื่อให้ให้นักเรียนได้เอาใจใส่ในหน้าที่ของตน ปัญหาด้านนี้ต้องใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาช่วยจึงจะเกิดความคลี่คลายไปได้ ต้องใช้ฉันทะ ความพอใจที่แก้ปัญหาในด้านนี้ให้สามารถก้าวผ่านพ้นไป ต้องมีวิริยะ ควบคู่กับ ฉันทะ จากนั้นต้องใช้ใจ คือ จิตตะ ใส่ใจในปัญหา และ วิมังสา หมั่นตรึงตรองใคร่ครวญกับปัญหาที่เกิดขึ้น สภาพหาในโรงเรียนบ้านตูม มีปัญหาต่างๆ มากมาย แต่เป็นปัญหาเล็กน้อยที่สามารถแก้ไขได้ ครูก็พยายามแก้ไขให้การจัดการเรียนการสอนให้สามารถเดินต่อไปได้อย่างไม่สะดุด ครูมีหน้าที่ในการจัดการเรียนการสอน ปัญหาที่เกิดขึ้นถึงแม้ว่าจะเป็นปัญหาเล็กน้อย ครูต้องเป็นผู้แก้ไขด้วยเหตุผลใดก็ตาม ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ก็จะหมดไป

ปัญหาด้านการแนะนำนักเรียนในสถานศึกษา เป็นปัญหาอย่างหนึ่ง หากไม่แก้ไขให้ถูกต้องทางแล้ว การจัดการเรียนการสอนของครูผู้สอนก็จะเป็นปัญหาตามไปด้วย ครูจึงต้องใช้หลักการที่ถูกต้องในการแก้ปัญหา ปัญหานี้ได้สัมภาษณ์ครูโรงเรียนบ้านตูม ว่า ปัญหาเหล่านี้เราต้องสอนให้เด็กรู้จักมีความรับผิดชอบ และให้ใฝ่รู้ใฝ่เรียนและให้ตระหนักถึงหน้าที่ของตนเอง^{๑๒} การแก้ปัญหาเมื่อแก้ปัญหาถูกทาง ปัญหาที่เกิดขึ้นก็ระงับ ทำให้สามารถจัดการเรียนการสอนไปได้ด้วยดี โรงเรียนบ้านตูม ใช้การประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาใช้ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว การจัดการเรียนการสอนแก่นักเรียนก็จะเกิดประสิทธิภาพสูง ปัญหานี้โรงเรียนบ้านตูมจะคอยแก้อยู่ตลอดเวลาเพื่อให้การจัดการเรียนการสอนเดินไปตามจุดหมายที่ตั้งไว้ หากจะกล่าวถึงปัญหาด้านการแนะนำนักเรียนในสถานศึกษา กล่าวได้ว่ามีอยู่เป็นประจำของโรงเรียนบ้านตูม ครูผู้สอนในสถานศึกษาต้องคอยหาวิธีปรับแก้อยู่ตลอดเวลา มีการให้สัมภาษณ์จากครู ว่า ปัญหานี้ก็คืออยู่ที่ตัวเด็กด้วยและตัวผู้ปกครองด้วย ปัญหาของผู้ปกครองก็คือเวลาเราไปเยี่ยมบ้าน เขาอาจจะไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ นักเรียนนั้นอยู่กับตายาย ตายายก็คือผู้บอกการบ้านนักเรียน ทำอย่างไร ตอบอย่างไร ต้องอธิบายให้เขาฟังอย่างไรนี่คือปัญหาเลย และส่วนมากนักเรียนจะมีปัญหาในครอบครัว^{๑๓}

^{๑๑} สัมภาษณ์ นางพิสมัย สิทธิสาร. ข้าราชการครูโรงเรียนบ้านตูม, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๑๒} สัมภาษณ์ นางศรีสวาท สมศรีสุข. ข้าราชการครูโรงเรียนบ้านตูม, ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๑๓} สัมภาษณ์ นางสาวปราณี คำสียา. ข้าราชการครูโรงเรียนบ้านตูม, ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

๔.๓.๒ ปัญหาด้านงบประมาณในการจัดการสอน

ปัญหาด้านงบประมาณในการจัดการสอน ปัญหาด้านนี้โรงเรียนบ้านตูม มีปัญหาเหมือนกับโรงเรียนอื่น แต่ก็ไม่ใช่ว่าจะเป็นปัญหาที่ใหญ่โตจนไม่สามารถที่จะจัดการสอนได้ ครูผู้สอนได้ให้สัมภาษณ์ ว่า เรื่องของงบประมาณก็พยายามใช้เท่าที่มี เราต้องพอใจในสิ่งที่ทางโรงเรียนมีอยู่ บางทีงบประมาณก็ไม่ใช่ปัญหาในด้านการจัดการสอน^{๑๔} ปัญหาด้านงบประมาณในการจัดการสอน โรงเรียนบ้านตูม ต้องนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ เพื่อให้สิ่งที่ทางโรงเรียนมีอยู่พอใช้ การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ทำให้เกิดความพอใจในสิ่งที่ตนเองมีอยู่ โรงเรียนบ้านตูมมีปัญหาด้านงบประมาณในการจัดการสอนอยู่แล้ว จึงได้ทำผ้าป่าสามัคคีขึ้นเพื่อนำมาเป็นทุนสำรองงบประมาณในด้านต่าง ๆ จึงกล่าวได้ว่า การทำผ้าป่าสามัคคีขึ้น ก็เพราะมีปัญหาด้านงบประมาณบ้างในระดับหนึ่ง โรงเรียนไม่ได้ปฏิเสธว่าไม่มีปัญหาใดเลย เพียงแต่ปัญหานั้นไม่ได้มากมายนักพอที่จะแก้ไขได้ ได้สัมภาษณ์กับครูท่านหนึ่งว่า งบประมาณมีปัญหาแน่นอน เพราะโรงเรียนมีงบประมาณไม่เพียงพอ แต่ต้องใช้งบประมาณส่วนตัวเป็นบางครั้ง แต่ก็ไม่ใช่เยอะเท่าไร ใช้ที่จำเป็น^{๑๕} ปัญหาด้านงบประมาณในการสอน เป็นปัญหาอยู่ตลอดเวลาเพราะวัสดุอุปกรณ์ที่ซื้อมา เมื่อใช้ไปแล้วบางอย่างไม่สามารถนำมาใช้ใหม่ได้ ต้องซื้อมาใช้ใหม่ แต่บางอย่างก็สามารถรีไซเคิลนำกลับมาใช้ใหม่ได้ ได้สัมภาษณ์กับครูท่านหนึ่ง ว่า เรื่องงบประมาณก็มีบ้าง แต่บางอย่างที่มันหนักเกินเราก็พยายามหลีกเลี่ยง บางอย่างที่เราทำได้ เราก็จะสั่งงานเท่าที่เด็กนักเรียนจะทำได้ ที่มันใช้งบประมาณมากเกินไป เราก็ตัดออก อันไหนทำได้เราก็ทำ^{๑๖} ปัญหาด้านนี้โรงเรียนบ้านตูมจะประสบอยู่ตลอดเวลา แต่ก็ไม่มาก ได้สัมภาษณ์ครูอีกท่านหนึ่งว่า ปัญหาด้านงบประมาณก็มีอยู่ แต่ก็ไม่ถึงกับขาดเยอะ เราก็ใช้หนังสือการเรียนการสอน เราจะใช้การประยุกต์เอาค่ะ คือการผลิตขึ้นเอง เพิ่มความประหยัดไปอีก^{๑๗} จริยอยู่งบประมาณเป็นสิ่งที่การทำงานในทุกอย่างขาดไม่ได้ แม้กระทั่งการจัดการสอน แต่ก็ไม่ใช่ว่าจะต้องใช้อยู่ตลอดเวลา บางอย่างเราสามารถประยุกต์ขึ้นมาใช้ได้ดังที่ครูผู้สอนได้ให้สัมภาษณ์เอาไว้ข้างต้น นั่นก็แสดงว่า งบประมาณบางครั้งก็จำเป็น บางครั้งก็ไม่จำเป็น ต้องดูที่บริบทของงานนั้น ๆ ด้วย ด้านการจัดการเรียนการสอน ครูเป็นผู้กำหนดลักษณะของงาน จึงกำหนดได้ว่างานใดจำเป็นต้องใช้งบประมาณ งานใดไม่จำเป็นต้องใช้งบประมาณ งานใดที่พอจะนำวัสดุเหลือใช้มาประยุกต์ใช้ก็นำวัสดุเหลือใช้นั้น มาทำการจัดการสอน หลีกเลี่ยงการใช้งบประมาณโดยใช้เหตุ

ปัญหาด้านงบประมาณในการสอน ยังถือได้ว่าเป็นปัญหาหนึ่งที่ครูผู้สอนจะต้องแก้ไขให้ได้ และต้องทำให้จัดการสอนไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้เกิดประสิทธิผลแก่นักเรียนผู้ใช้บริการทางการศึกษามากที่สุด ครูผู้สอนนักเรียนโรงเรียนบ้านตูมตระหนักในปัญหาข้อนี้อยู่เสมอ จึงพยายามทำทุกวิถีทางที่จะให้สามารถจัดการเรียนการสอนไปได้ด้วยดีโดยไม่กระทบกับการเรียนของนักเรียน โดยที่การจัดการสอนนั้นไม่ต้องใช้งบประมาณมากหรือไม่ต้องใช้งบประมาณเลย ก็สามารถจัดการสอนนั้น ๆ ให้เป็นไปได้

^{๑๔} สัมภาษณ์ นางศรีสวาท สมศรีสุข. ข้าราชการครูโรงเรียนบ้านตูม, ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๑๕} สัมภาษณ์ นางพิสมัย สิทธิสาร. ข้าราชการครูโรงเรียนบ้านตูม, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๑๖} สัมภาษณ์ นางชนิดา วิเศษดี. ข้าราชการครูโรงเรียนบ้านตูม, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๑๗} สัมภาษณ์ นางเมธพร คำบัวโคตร. ข้าราชการครูโรงเรียนบ้านตูม, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

๔.๓.๓ ปัญหาด้านวัสดุอุปกรณ์ในการจัดการสอน

ปัญหาด้านวัสดุอุปกรณ์ในการจัดการสอน เป็นปัญหาอีกปัญหาหนึ่งที่โรงเรียนบ้านตูมประสบปัญหาอยู่บ้าง ปัญหานี้ได้รับการสัมภาษณ์จากครูโรงเรียนบ้านตูม ท่านหนึ่งว่า ในด้านวัสดุอุปกรณ์ก็มีปัญหาอยู่ บางครั้งเราอยากทำสื่อเราที่ไม่มีอุปกรณ์ บางครั้งก็ประยุกต์ใช้ของเศษวัสดุทำเป็นของเล่นให้เด็กนักเรียนได้เล่นเกม^{๑๘} ปัญหาในด้านวัสดุอุปกรณ์นี้โรงเรียนบ้านตูมรู้ว่า ต้องมีการแก้ไขเฉพาะหน้า เพราะการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าถือว่าเป็นทางออกที่ดีในการจัดการสอนให้นักเรียนเพื่อไม่ให้กระทบกับการเรียนของนักเรียนมากนัก วัสดุอุปกรณ์ในการจัดการสอนถือว่าเป็นเรื่องสำคัญในระบบกระบวนการสอน นอกจาก ปากกา สมุด ดินสอ หนังสือเรียนแล้ว วัสดุอุปกรณ์อย่างอื่น อย่างเช่น ทีวี เครื่องฉายโปรเจ็คเตอร์ สัญญาณอินเทอร์เน็ต ปัจจุบันนี้ถือว่ามีความจำเป็นและสำคัญเช่นเดียวกัน เพราะสิ่งเหล่านี้ปัจจุบันใช้เป็นสื่อในการจัดการสอนได้เป็นอย่างดีและทำให้การจัดการสอนมีประสิทธิภาพด้วย สิ่งเหล่านี้โรงเรียนบ้านตูม ก็ยังประสบปัญหาอยู่เช่นกัน ปัญหานี้ได้รับการสัมภาษณ์จากครูโรงเรียนบ้านตูม ว่า มีปัญหาด้านอุปกรณ์ที่ใช้ในการจัดการสอน คือ ทีวี ทีวีจะมีเฉพาะห้องที่มีการติว ส่วนห้องเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ ยังขาดทีวี เพื่อเป็นสื่อในการจัดการสอน^{๑๙} วัสดุอุปกรณ์ในการจัดการสอนถือว่าเป็นสิ่งสำคัญ เป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งที่เป็นส่วนสำคัญในกระบวนการจัดการสอน ครูผู้สอนตระหนักดีว่าปัญหาในด้านนี้มีอยู่แล้ว แต่ก็พยายามแก้ไขให้ปัญหาให้สามารถจัดการสอนไปได้อย่างราบรื่นไม่สะดุด วัสดุอุปกรณ์ในการจัดการสอนบางอย่างทางโรงเรียนบ้านตูมจำเป็นต้องใช้แต่ก็ไม่มี บางครั้งต้องอาศัยการประยุกต์จากสิ่งของที่มีอยู่เพื่อทดแทนสิ่งที่ต้องการและจำเป็น บางครั้งทำให้ประสิทธิภาพในการสอนลดลงเพราะวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการจัดการสอนไม่ตรงกับที่ต้องการ เมื่อเป็นเช่นนั้นประสิทธิผลจากการขาดวัสดุอุปกรณ์ที่ต้องการจึงต้องลงไปด้วย เหตุผลนี้เองที่การจัดการสอนของโรงเรียนบ้านตูมมีปัญหา

ปัญหาด้านวัสดุอุปกรณ์ในการจัดการสอนโรงเรียนบ้านตูม ถือว่ามีปัญหาอยู่ โดยจากสังเกตการณ์ของผู้วิจัยแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ได้พบว่า โรงเรียนบ้านตูมยังมีปัญหาด้านวัสดุอุปกรณ์ในการจัดการสอนอยู่ในเกณฑ์ค่อนข้างมาก เพราะจากการสัมภาษณ์ครูผู้สอนมักให้สัมภาษณ์ว่า อาศัยการประยุกต์วัสดุอุปกรณ์ที่มีอยู่มาใช้จัดการสอนแทนวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นและต้องการ เพราะเหตุนี้การจัดการสอนโรงเรียนบ้านตูมจึงขาดประสิทธิภาพอยู่บ้าง เพราะเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมีแนวคิดว่า โรงเรียนบ้านตูมควรนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงของสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ มาใช้ พร้อมทั้งประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เพื่อให้การจัดการสอนของครูโรงเรียนบ้านตูม เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลสูงสุด

๔.๓.๔ ปัญหาด้านวิธีคิดในการแก้ไขปัญหาในการจัดการสอน

ปัญหาด้านวิธีคิดในการแก้ไขปัญหาในการสอน เป็นปัญหาที่ซับซ้อน เพราะเป็นปัญหาด้านมโนธรรม เป็นปัญหาด้านวิธีคิดซึ่งไม่สามารถแก้ไขปัญหาด้านกายภาพได้ การแก้ปัญหาดังกล่าวต้องใช้ปัญญาแก้ปัญหา ปัญญานั้นต้องเป็นปัญญาที่มีไหวพริบ เป็นปัญญาที่ต้องการไตร่ตรองสืบสวน สอบสวน ปัญหาด้านนี้ในทางพระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่สามารถแก้ไขได้ซึ่งต้องนำมาประยุกต์ใช้

^{๑๘} สัมภาษณ์ นางสาวปราณี คำสียา. ข้าราชการครูโรงเรียนบ้านตูม, ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๑๙} สัมภาษณ์ นางสาวปราณี คำสียา. ข้าราชการครูโรงเรียนบ้านตูม, ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

ครูผู้สอนนักเรียนโรงเรียนบ้านตุม ยอมรับมีปัญหาด้านนี้อยู่ แต่ก็ต้องใช้วิธีการต่าง ๆ เพื่อปรับแก้ให้ปัญหาผ่านพ้นไปได้ ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ครูโรงเรียนบ้านตุม ท่านหนึ่งว่า ในการจัดการสอนใช้หลักอิทธิบาท ๔ ก็คือครูมีความใส่ใจ มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่เพื่อที่ให้ได้แก่นั้นมีความรู้ความสามารถนำไปใช้ในการเรียนในระดับต่อไปหรือในการสอบเพื่อแข่งขันหรือเพื่อไปเรียนต่อ^{๒๐} ปัญหาด้านวิธีคิดในการแก้ไขปัญหาในการสอนครูผู้สอนนักเรียนโรงเรียนบ้านตุมได้ประสบปัญหาด้านนี้ เพราะบางที่เมื่อมีปัญหามากมายด้านประดั่งเข้ามาหลายอย่าง บางทีก็ไม่สามารถแก้ได้ทัน ยิ่งถ้าปัญหานั้นต้องใช้ความคิดซึ่งเป็นปัญหาด้านมโนธรรมก็ย่อมเกิดปัญหาในการแก้ไขปัญหาไม่ทันได้ ครูผู้สอนนักเรียนโรงเรียนบ้านตุม ท่านหนึ่งได้ให้สัมภาษณ์ว่า ถ้ามีปัญหาก็กไปปรึกษาครูต่างชั้นและหมู่คณะหรือปรึกษาผู้อำนวยการโรงเรียน ปัญหาที่เกิดขึ้นจะไปเผยแพร่กับเพื่อน แล้วก็ช่วยคิดหาแนวทางแก้ไขปัญหา^{๒๑} ครูหลายท่านเมื่อประสบปัญหาภายในชั้นเรียนของตน ก็จะใช้การปรึกษาหาทางออกกับครูผู้สอนด้วยกัน เมื่อปัญหานั้นครูท่านอื่นได้รับรู้แล้วก็จะช่วยคิดหาวิธีแก้ปัญหในการจัดการสอนนั้นให้ผ่านไปด้วยดี ปัญหาด้านวิธีคิดในการแก้ไขปัญหาในการสอนครูผู้สอนต้องใช้เทคนิคหลายประการ เพื่อให้สามารถแก้และหาทางออกให้กับปัญหานั้น ๆ ได้ เทคนิคหลายประการนั้น เช่น การใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ การจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดแนวคิดใหม่ ๆ และหาทางออกให้กับปัญหานั้น ๆ ได้ เมื่อนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้แล้ว ปัญหาด้านนั้นก็เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี สามารถจัดการเรียนการสอนให้กับนักเรียนได้

ปัญหาด้านวิธีคิดในการแก้ไขปัญหาในการสอน ยังถือว่าเป็นปัญหาที่ซับซ้อน เพราะเป็นปัญหาด้านมโนธรรม เป็นปัญหาด้านความคิด ต้องใช้ปัญญาในการแก้ไข ซึ่งปัญหานี้ต้องเกิดจากการหมั่นไตร่ตรองใคร่ครวญจนสามารถหาทางออกให้กับปัญหานั้น ๆ ได้ ครูโรงเรียนบ้านตุมได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้แล้ว สามารถแก้ปัญหานั้นได้ จนสามารถดำเนินการจัดการสอนให้กับนักเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ เมื่อการจัดการสอนมีประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพก็เกิดกับนักเรียนโรงเรียนบ้านตุม ทำให้ผลการเรียนการศึกษามีแนวโน้มที่ดีขึ้นสามารถแก้ไขปัญหาดัง ๆ ที่เกิดขึ้นเฉพาะกับตัวของนักเรียนเองได้ เมื่อเป็นเช่นนั้นครูก็ได้รับผลจากการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ อิทธิบาทธรรม ทำให้ผลการสอนของครูโรงเรียนบ้านตุมดีขึ้นเป็นลำดับจนนำไปสู่การได้รับการประเมินการจัดการสอนไปในทางที่ดี ทั้งหมดนี้เป็นผลจากการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการจัดการเรียนการสอนให้กับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตุม

การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการจัดการเรียนการสอนให้กับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตุม ครูผู้สอนนักเรียนโรงเรียนบ้านตุมให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะถือว่าโรงเรียนบ้านตุมเป็นโรงเรียนวิสุทธิบุตร ต้องยึดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาประพฤติปฏิบัติ การจัดการสอนให้แก่นักเรียนก็เช่นเดียวกัน เมื่อมีปัญหาก็ก็นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ ให้สมกับเป็นโรงเรียนวิสุทธิบุตร ให้สามารถแก้ปัญหาด้านต่าง ๆ ในการจัดการเรียนการสอนให้กับนักเรียนให้สามารถดำเนินการจัดการสอนให้แก่นักเรียนได้

^{๒๐} สัมภาษณ์ นางสาวสริน ภาติ. ข้าราชการครูโรงเรียนบ้านตุม, ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๒๑} สัมภาษณ์ นางสาวนาถธิดา จันตก. ข้าราชการครูโรงเรียนบ้านตุม, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

๔.๔ สภาพปัญหาทั่วไปของนักเรียน

๔.๔.๑ ปัญหาด้านแนะนำเพื่อนในชั้นเรียน

ปัญหาด้านการแนะนำเพื่อนในชั้นเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตุม ถือว่าเป็นปัญหาอย่างหนึ่งของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ ที่เกิดขึ้นอยู่เสมอ เพราะปัญหาด้านนี้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ มักจะเกิดขึ้นด้วยเหตุผลหลายอย่าง จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมผู้วิจัย พบว่าปัญหาด้านนี้มักจะเกิดขึ้น เพราะนักเรียนที่ไม่ได้รับการแนะนำจากเพื่อนนักเรียนร่วมเป็นผู้ที่เรียนไม่ค่อยเก่ง ในทางกลับกันนักเรียนที่เรียนหนังสือเก่งก็ไม่แนะนำเพื่อนเพราะกลัวนักเรียนคนอื่นได้คะแนนดีกว่าตนเอง ปัญหานี้นอกจากจะเกิดขึ้นเพราะนักเรียนที่เรียนหนังสือไม่แนะนำเพื่อนนักเรียนที่เรียนหนังสือไม่เก่งแล้ว การไม่เข้าไปสร้างมิตรจิตกับเพื่อนร่วมชั้น ก็ทำให้ปัญหานี้เกิดขึ้น ปัญหาด้านการแนะนำเพื่อนในชั้นเรียน หากไม่ได้รับการแก้ไขก็จะเป็นปัญหาในด้านการเรียนรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตุมได้ การเรียนรู้ของนักเรียน หากไม่ได้รับการแนะนำจากเพื่อนในชั้นเรียนก็อาจจะทำให้ผลการเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ ของโรงเรียนบ้านตุมด้อยประสิทธิภาพ ถือว่าเป็นผลการเรียนที่ขาดประสิทธิภาพไม่สามารถไปแข่งกับโรงเรียนอื่นในด้านวิชาการได้ ผู้วิจัยเห็นปัญหาเล็งเห็นปัญหานี้แล้ว จึงทำการค้นคว้าวิจัยเพื่อให้นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตุมเกิดประสิทธิภาพ เพื่อสามารถนำผลของของวิชาการไปแข่งขันกับโรงเรียนอื่นในกลุ่ม หรือเขตเดียวกันได้ การที่จะทำให้อาจารย์ในด้านการแนะนำเพื่อนในชั้นเรียนลดลงหรือหมดสิ้นไป จะต้องสร้างความเท่าเทียมเสมอภาคให้กับนักเรียนในชั้นเรียนนี้ให้ได้เสียก่อน นอกจากนั้นยังต้องประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการแก้ปัญหานี้ด้วยถึงจะสามารถแก้ปัญหานี้ได้ การแก้ปัญหาด้วยการประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ เป็นการแก้ปัญหาด้วยการใช้หลักเหตุ และผล เป็นตัวกำหนดกระบวนการการแก้ไขปัญหาด้วยหลักอิทธิบาท ๔ นั้น ฉันทะ ย่อมทำให้เกิดความพอใจการแก้ไขปัญหาด้วยวิธีะ ย่อมทำให้เกิดความเพียรพยายามในการแก้ไขปัญหาด้วยจิตตะ ย่อมทำให้เกิดความเอาใจใส่ในการแก้ไขปัญหาด้วยวิมังสา ย่อมทำให้เกิดความไตร่ตรองใช้สติปัญญาในการแก้ไขปัญหาด้วยการแก้ไขปัญหาด้วยทุกสิ่งทุกอย่างล้วนต้องอาศัยหลักแห่งเหตุและผล การที่จะแก้ปัญหาด้วยได้ นอกจากจะแก้ที่ตัวปัญหาด้วยแล้ว ต้องหาต้นตอแห่งการเกิดปัญหาด้วยด้วย หลักการอย่างหนึ่งที่ทางพระพุทธศาสนาเชื่อ คือ หลักแห่งอิทัปปัจจยตา ความเกี่ยวเนื่องกัน ก่อนจะเกิดปัญหาด้วยต้องมีเหตุก่อน ถึงจะทำให้มีผลตามมา ปัญหาด้วยการแนะนำเพื่อนในชั้นเรียนก็เช่นเดียวกัน ต้องมีเหตุเสียก่อน เหตุคือต้นตอของปัญหาด้วยผลคือตัวปัญหาด้วยเหตุอาจจะเกิดตรงที่นักเรียนไม่มีความเท่าเทียมกันในด้านผลการเรียน ผลก็คือไม่สามารถเพื่อนในชั้นเรียนได้ ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์กับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ คนหนึ่งว่า ปัญหาด้วยการแนะนำเพื่อนในชั้นเรียนนั้นมีอยู่แล้ว เวลาบอกแล้วเพื่อนนักเรียนที่อยู่ร่วมชั้นเดียวกัน มักจะเกิดการเกลียด ไม่ยอมรับฟังในคำแนะนำ^{๒๒} ดังนั้นจะเห็นว่า ต้นตอก่อนที่จะเป็นปัญหาด้วยก็คือตัวนักเรียนเองไม่ยอมรับในคำแนะนำของเพื่อนนักเรียนร่วมชั้นของตน ฉะนั้นถ้าไม่ยอมให้มีปัญหาด้วยเช่นนี้ ควนจะประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการจัดการเรียนรู้ของนักเรียนให้เกิดขึ้น คือ ให้นักเรียนนำฉันทะ มาประยุกต์ใช้ในการเรียนรู้ของตัวนักเรียน คือ นักเรียน

^{๒๒} สัมภาษณ์ ด.ญ.สุภัคธิดา ชนรัชดากุล. นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตุม, ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

ต้องมีความพอใจที่เรียนรู้ นี่คือการนำหลักอทิบาท ๔ มาประยุกต์ใช้กับการเรียนรู้ของนักเรียน ต้องมีความขยันหมั่นเพียรที่จะเรียนรู้ ต้องมีความเอาใจใส่ในการเรียนรู้ และต้องหมั่นพินิจพิจารณาใช้ปัญญาใคร่ครวญในการเรียนรู้ ถ้าสามารถนำหลักอทิบาท ๔ มาประยุกต์ใช้ได้แล้ว ปัญหาด้านการแนะนำเพื่อนในชั้นเรียนเพื่อให้เพื่อนนั้นใฝ่ในการเรียนก็จะไม่เกิดขึ้นเลย เพราะทุกคนมีความพอใจที่จะเรียนรู้อยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องคอยแนะนำเพื่อนในชั้นเรียนให้ใฝ่ในการเรียน

ปัญหาในด้านของนักเรียนโรงเรียนบ้านตูม ยังถือว่า ยังมีอยู่อีกหลายประการ ซึ่งผู้วิจัยไม่สามารถนำมาวิจัย ได้หมดทุกประการ จึงทำการวิจัยเฉพาะในประเด็นที่สำคัญ อย่างเช่น ปัญหาในการแนะนำเพื่อนในชั้นเรียนให้ใฝ่รู้ใฝ่เรียน เพื่อจะได้ทราบว่า การเรียนรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ ที่ผู้วิจัยได้เป็นพระสอนศีลธรรมสอนอยู่ เพราะเป็นปัญหาเมื่อผู้วิจัยได้เข้าสอนจะเห็นความไม่อยากเรียนรู้ ซึ่งการสอนของผู้วิจัยถือว่า เป็นสิ่งสำคัญกับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ อยู่เหมือนกัน ผู้วิจัยสอนวิชาพระพุทธศาสนา ซึ่งการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาเป็นหน่วยหนึ่งในกลุ่มสาระการเรียนรู้ ย่อมมีการสอบเก็บคะแนน สอบปลายภาค เพื่อวัดผลการเรียนของนักเรียนเหมือนวิชาอื่นเช่นกัน จึงต้องทำการวิจัยเพื่อให้ทราบสภาพปัญหาในการจัดการเรียนการสอนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ และเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นโดยการนำหลักอทิบาท ๔ มาประยุกต์ใช้ เพราะอทิบาท ๔ คือ คุณเครื่องทำให้สำเร็จสมประสงค์ หมายความว่า ถ้านักเรียนต้องการเรียนให้จบ เรียนให้สำเร็จดังที่ใจหวัง หากประยุกต์ใช้หลักอทิบาท ๔ ในการเรียนรู้แล้ว ย่อมทำให้นักเรียนสำเร็จสมดังความมุ่งหวังได้

๔.๔.๒ ปัญหาด้านรายจ่ายในการเรียนรู้

โรงเรียนบ้านตูมถือว่า เป็นโรงเรียนขยายโอกาส แน่นอนว่า ต้องเป็นโรงเรียนที่ผู้ใช้บริการทางการศึกษา คือ นักเรียน ที่ไม่มีความพร้อมในทางการศึกษามากนัก เพราะนักเรียนบางคน ไม่มีพ่อ บางคนไม่มีแม่ อาศัยอยู่กับยายเป็นผู้ปกครอง บางคนพ่อแม่หย่าร้าง มีแต่แม่ ไม่มีพ่อ แม่ต้องหารายได้มาเพื่อส่งให้ลูกได้เรียน ซึ่งโรงเรียนขยายโอกาสไม่จำเป็นต้องใช้เงินมากแน่นอน เพราะรัฐบาลของไทย มีค่าใช้จ่ายต่อหัวนักเรียนให้อยู่แล้ว ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ คนหนึ่งว่า นักเรียนประสบปัญหาในด้านรายจ่ายในการเรียนรู้ ในสถานศึกษาของนักเรียนหรือไม่ อย่างไร นักเรียนตอบว่า ไม่มีคะ^{๒๓} นั้นแสดงว่า นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม ไม่มีปัญหาในด้านรายจ่ายในการเรียนรู้ของตนเอง แต่ตามหลักการการวิจัย ถ้าจะให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์เชื่อถือได้ต้องตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าเสียก่อน แต่ก็ไม่ใช่ว่าจะเชื่อถือไม่ได้เสียเลยทีเดียว การสัมภาษณ์ก็ทำให้รู้ว่ามีนักเรียนบางคนไม่มีปัญหาด้านนี้เลย แต่บางคนก็มีปัญหาในด้านรายจ่ายในการเรียนรู้เหมือนกัน ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ คนหนึ่งว่า นักเรียนประสบปัญหาในด้านรายจ่ายในการเรียนรู้ ในสถานศึกษาของนักเรียนหรือไม่ อย่างไร นักเรียนตอบว่า มีคะ^{๒๔} นั้นแสดงว่า ยังมีนักเรียนที่มีปัญหาด้านนี้อยู่เช่นกัน การประยุกต์ใช้หลักอทิบาท ๔ ในด้านรายจ่ายนี้ บางครั้งอาจจะมองว่า จะมีวิธีในการประยุกต์หลักอทิบาท ๔ มาใช้อย่างไรกับรายจ่ายเช่นนี้ ผู้วิจัยสามารถสังเคราะห์ให้เห็นได้ว่าเราจะประยุกต์ใช้หลักอทิบาท ๔ ในด้านรายจ่ายอย่างไร คือ ฉันทะ ต้องมี

^{๒๓} สัมภาษณ์ ด.ญ.สุภัคธิดา ขนธาดากุล. นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม, ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๒๔} สัมภาษณ์ ด.ญ.ชาลิณี มีเกาะ. นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม, ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

ความพอใจในจำนวนเงินที่ตนเองมีอยู่ ใช้เฉพาะในสิ่งที่จำเป็น วิริยะ เพียรพยายามรักษาส่งของที่ตนเองมีอยู่ สิ่งที่ไม่จำเป็นเราไม่ต้องซื้อ จิตตะ เอาใจใส่ในสิ่งของที่ตนเองมีอยู่ จะได้ไม่ต้องเสียเงินไปซื้ออุปกรณ์การเรียนหรือสิ่งของสิ่งนั้น ก็คือใช้แล้วรู้จักเก็บไว้ให้ดี วิมังสา หมั่นไตร่ตรองใคร่ครวญว่า เราจะต้องเสียเงินเพราะสิ่งของที่ไม่จำเป็นทำไม เราจะต้องใช้จ่ายเงินซื้อเฉพาะของที่จำเป็นเท่านั้น เพื่อจะได้ไม่มีปัญหาในด้านรายจ่ายในการเรียนรู้ของตน นี่คือการประยุกต์ใช้หลักอริยบท ๔ ในด้านรายจ่ายของนักเรียน รายได้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูมที่นำมาเรียนส่วนมากจะได้จากพ่อหรือแม่ที่เดินทางไปทำงานทำ หรือประกอบอาชีพต่าง ๆ ที่กรุงเทพมหานคร และส่วนมากจะอยู่กับปู่ ย่า ตา ยาย โดยพ่อหรือแม่ จะส่งเงินผ่านมาทางปู่ ย่า ตา ยาย แล้วท่านเหล่านั้นก็จะเก็บไว้ให้หลานได้นำไปโรงเรียน นั่นจึงจะเป็นเงินที่จะนำไปเป็นรายจ่ายในการซื้ออุปกรณ์ในการเรียนรู้ในสถานศึกษาของนักเรียนเอง ผู้วิจัยได้นำแบบสัมภาษณ์ของนักเรียนคนหนึ่งของโรงเรียนบ้านตูม โดยแบบสัมภาษณ์นั้นสอบถามว่า นักเรียนประสบปัญหาในด้านรายจ่ายในการเรียนรู้ ในสถานศึกษาของนักเรียนหรือไม่ อย่างไร นักเรียนตอบว่า ไม่มีค่ะ^{๒๕} จากการดูจากแบบสัมภาษณ์ส่วนมากนักเรียนจะตอบว่า ไม่มี นั่นแสดงว่า ปัญหาในด้านรายจ่ายในการเรียนรู้ของนักเรียนส่วนมากจะไม่มี เพราะอย่างที่กล่าวไว้ในตอนต้นว่า โรงเรียนบ้านตูมเป็นโรงเรียนขยายโอกาสเป็นโรงเรียนรัฐบาล จึงมีค่าหัวในการจัดการเรียนการสอนให้นักเรียนอยู่แล้ว นักเรียนจึงไม่มีปัญหาในด้านรายจ่ายในการเรียนรู้ของเขาซักเท่าไร จะมีก็มีส่วนน้อยมาก

ปัญหาด้านรายจ่ายในการเรียนรู้ของนักเรียนโรงเรียนบ้านตูม ถือว่าไม่มีปัญหาอะไรมากนัก การวิจัยของผู้วิจัย ทำให้ได้ทราบว่า ปัญหาในด้านรายจ่ายของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม ถือว่าไม่มีปัญหาด้านนี้นัก ถ้ามีปัญหาก็จะประยุกต์ใช้หลักอริยบท ๔ มาประกอบใช้ เพื่อให้ปัญหานั้นหมดไป หรือถ้าไม่หมดก็ทำให้ปัญหานั้นทุเลาเบาบางลงไป ไม่ทำให้ก่อความเดือดร้อนให้แก่นักเรียนผู้เรียนรู้ในสถานศึกษาได้ นักเรียนเมื่อไม่มีปัญหาด้านรายจ่ายก็สามารถเรียนรู้ได้อย่างสะดวกไม่ติดขัด ก็จะทำให้ผลการเรียนรู้มีประสิทธิภาพ การที่จะนำความรู้ไปแข่งขันโรงเรียนอื่นในด้านวิชาการก็สามารถทำได้โดยไม่ยากนัก เพราะไม่ติดปัญหาขัดด้านใดด้านหนึ่งเลย การประยุกต์ใช้หลักอริยบท ๔ จะว่าไปแล้ว ก็คือ การนำมาปรับแก้ไขให้ปัญหานั้นทุเลาลง หรือให้หมดไป แล้วแต่กรณี กรณีนี้ไม่ใช่ปัญหาใหญ่ นักเรียนสามารถแก้ไขปัญหาเองได้เลยโดยการประยุกต์ใช้หลักอริยบท ๔ อย่างเช่นที่ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ไปแล้วในเบื้องต้น สุดท้ายเมื่อไม่มีปัญหา นักเรียนก็สามารถเรียนรู้ได้ การเรียนก็เกิดประสิทธิภาพ ประสิทธิผลของการเรียนที่มีประสิทธิภาพก็ทำให้นักเรียนสามารถแข่งขันด้านวิชาการกับโรงเรียนอื่นได้โดยไม่ยากเลย

๔.๔.๓ ปัญหาด้านวัสดุอุปกรณ์ในการเรียนรู้

วัสดุอุปกรณ์ในการเรียนรู้ เป็นสิ่งจำเป็นในการจัดการเรียนการสอน เพราะตามหลักของการบริหาร 4M วัสดุอุปกรณ์ ถือว่าเป็นหน่วยหนึ่งของการบริหาร การบริหารในการจัดการเรียนการสอนก็เช่นเดียวกัน สิ่งที่ขาดไม่ได้อย่างหนึ่งก็คือวัสดุอุปกรณ์ วัสดุอุปกรณ์ถือว่าสำคัญไม่น้อยกว่าสิ่งอื่นเลย สิ่งอื่นนั่นก็คือ บุคลากร งบประมาณ และการบริหารจัดการ วัสดุอุปกรณ์ในการจัดการเรียน

^{๒๕} สัมภาษณ์ ด.ญ.ธัญวรัตน์ คำแสน. นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม, ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

การสอนในสถานศึกษา มีอยู่หลายอย่างด้วยกัน เช่น กระดาน สมุด ปากกา ดินสอ ไม้บรรทัด หนังสือ โทรศัพท์ จอโปรเจ็คเตอร์ เครื่องฉายโปรเจ็คเตอร์ คอมพิวเตอร์ โน้ตบุ๊ก รวมถึงสัญญาณอินเทอร์เน็ต ทั้งหมดนี้ถือว่าเป็นวัสดุอุปกรณ์ในการเรียนรู้ วัสดุอุปกรณ์เหล่านี้ล้วนสำคัญในการจัดการเรียนการสอน แต่วัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นในการเรียนรู้ของนักเรียน คือ ปากกา ดินสอ สมุด หนังสือ ยางลบ ลิควิดเปเปอร์ ไม้บรรทัด สิ่งของเหล่านี้ล้วนเป็นอุปกรณ์จำเป็นในการเรียนรู้ของนักเรียน

ปัญหาด้านวัสดุอุปกรณ์ในการเรียนรู้ของนักเรียนโรงเรียนบ้านตูม ถือว่าเป็นปัญหาสำคัญ หากไม่มีอุปกรณ์ในการเรียนรู้ นักเรียนก็เรียนแบบขอไปทีไม่ได้จดจำในเนื้อหาสาระการเรียนรู้ของนักเรียน แต่ถ้าไม่มีปัญหา หมายถึงอุปกรณ์การเรียนรู้มีพร้อม การเรียนรู้ของนักเรียนก็เกิดประสิทธิภาพ สามารถนำผลการเรียนรู้ของตนเองไปแข่งกับโรงเรียนอื่นได้อย่างเหมาะสม เพราะอุปกรณ์การเรียนรู้ของนักเรียนมีพร้อมสามารถจดจำทุกสิ่ง ทุกอย่างที่เรียนไว้ได้สามารถนำกลับมาทบทวนทีหลังได้ เป็นเหตุให้โรงเรียนของนักเรียนสามารถประเมินผ่านในการวัดผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาของนักเรียนได้ ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์นักเรียนคนหนึ่ง ในเรื่องปัญหาด้านนี้ว่า นักเรียนประสบปัญหาในด้านวัสดุอุปกรณ์ในการเรียนรู้ ในสถานการศึกษาของนักเรียนหรือไม่ อย่างไร นักเรียนตอบว่า ไม่มีเจ้าคะ^{๒๖} และสัมภาษณ์นักเรียนในคำถามเดียวกันอีกคนหนึ่ง นักเรียนตอบว่า ไม่ค่ะ^{๒๗} การสัมภาษณ์กับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ เป็นเรื่องที่ไม่ง่ายเลยที่จะได้คำตอบตามประเด็นที่ผู้วิจัย คำถามบางคำถามยากเกินไปทำให้ให้นักเรียนไม่เข้าใจคำถาม และได้ตอบที่สั้นและเป็นทางการเกินไป คือได้คำตอบที่สั้น คือ ไม่กับค่ะ ซึ่งความสามารถในการคิดหาความหมายของคำถามและความกล้าที่จะตอบในเชิงอธิบายนักเรียนไม่สามารถแสดงความคิดเห็นออกมาได้ มีน้อยมากที่จะอธิบายให้ได้เนื้อความที่ชัดเจน ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ข้อมูลในการสัมภาษณ์แบบน้อยและสั้นมากกับนักเรียนระดับประถมศึกษาปีที่ ๕ ผู้วิจัยสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ได้เห็นว่านักเรียนน้อยคนที่นำอุปกรณ์การเรียนรู้มาโรงเรียนครบ บางคนขาดปากกา บางคนขาดสมุด บางคนขาดลิควิดเปเปอร์ บางคนไม่มีหนังสือเรียน บางคนไม่มีไม้บรรทัด บางคนไม่นำอุปกรณ์การเรียนรู้มาโรงเรียน ทำให้เรียนไม่รู้เรื่อง อย่างเช่น ปัญหาที่ไม่สามารถเขียนคำภาษาไทยได้ บางคนอ่านภาษาไทยไม่ออก นี่เป็นผลจากการขาดวัสดุอุปกรณ์ในการเรียนรู้ เพราะเมื่อเรียนแล้วไม่จดบันทึกในสิ่งที่สงสัย ปล่อยให้ผ่านไป สาเหตุหนึ่งเพราะวัสดุอุปกรณ์ในการเรียนรู้ไม่มีหรือไม่พร้อม จึงทำให้ผลการเรียนด้อยประสิทธิภาพ ผลการเรียนออกมาไม่ประสบผลสัมฤทธิ์เท่าที่ควรจะเป็น ปัญหาเหล่านี้ไม่ใช่ว่าจะเป็นสิ่งที่ไม่สำคัญ เป็นปัญหาที่ควรจะต้องแก้ไข หากไม่แก้ไขผลการเรียนของนักเรียนก็จะเกิดตกต่ำ เขียนก็ไม่ได้ อ่านก็ไม่ออก จนในที่สุดก็จะเป็นผลเสียไปทั้งโรงเรียน ไม่ใช่ผลเสียระดับชั้น การประเมินโรงเรียนก็อาจจะทำให้เป็นโรงเรียนที่ต้องปรับปรุงได้

ปัญหาด้านวัสดุอุปกรณ์ในการเรียนรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม โดยส่วนมากถือว่า มีปัญหาระดับมาก เพียงแต่ในการสัมภาษณ์นักเรียนไม่กล้าตอบคำถามที่เป็นความจริงมากนัก อย่างหนึ่งเพราะไม่กล้าแสดงความคิดเห็นมาก เพราะยากแก่การอธิบาย และไม่ยอมอธิบายให้ยืดเยื้อ ทำให้เป็นสาเหตุแห่งการถามตอบเพิ่มมากขึ้น นักเรียนจึงมักตอบบทสัมภาษณ์แบบ

^{๒๖} สัมภาษณ์ ด.ญ.พิชญา แสงสา. นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๒๗} สัมภาษณ์ ด.ญ.กิตติภาณี บัวชะงัก. นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

ขอไปที่ นักเรียนผู้ให้สัมภาษณ์จึงมักตอบว่า ไม่มีปัญหาอะไร ทั้งที่ส่วนมากจากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมของผู้วิจัยทราบว่า ปัญหาด้านวัสดุอุปกรณ์ในการเรียนรู้มีให้เห็นอยู่ จึงสมควรได้รับการแก้ไข ทั้งแบบทางตรงและทางอ้อม ทางตรงคือ จัดการหาวัสดุอุปกรณ์ให้กับนักเรียน ทางอ้อมคือ ประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการจัดการเรียนการสอนให้เกิดขึ้นให้จงได้ เพราะฉะนั้นผลการเรียนรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ ก็จะไม่ประสบผลสัมฤทธิ์เท่าที่ควรจะเป็น

๔.๔.๔ ปัญหาด้านวิธีคิดในการแก้ไขปัญหการเรียนรู้

วิธีคิดในการแก้ไขปัญหการเรียนรู้ คือ จะใช้วิธีคิดอย่างไรในการแก้ไขปัญหาในการเรียนรู้ หลักการคิด คือ การใช้กระบวนการในด้านความคิด คือคิดหาวิธีการที่จะแก้ไขปัญหาในการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น กระบวนการคิดต้องคิดไปตามลำดับตามหลักเหตุและผลของพระพุทธศาสนา อย่างเช่น คิดหาต้นตอแห่งปัญหาว่า มันเกิดขึ้นมาเพราะอะไร จากต้นตอที่ไหน แล้วจึงคิดหาวิธีแก้ตรงต้นตอของปัญหานั้น เมื่อรู้กระบวนการในการคิดแล้ว ปัญหาในการเรียนรู้ก็จะไม่เกิด เพราะเมื่อเกิดแล้ว ก็สามารถแก้ได้ทันที เพราะรู้หลักการคิดที่เป็นระบบและมีกระบวนการคิดที่ถูกต้อง วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการของพระพุทธศาสนา มี ๑๐ วิธี ด้วยกัน คือ^{๒๘} ๑.คิดจากเหตุไปหาผล ๒.คิดจากผลไปหาเหตุ ๓.คิดแบบเห็น ความสัมพันธ์ต่อเนื่อง เป็นลูกโซ่ ๔.คิดเน้นเฉพาะจุดที่ทำให้เกิด ๕.คิดเห็น องค์ประกอบที่มา ส่งเสริมให้เจริญ ๖.คิดเห็น องค์ประกอบที่มา ทำให้เสื่อม ๗.คิดเห็นสิ่งที่มา ตัดขาดให้ดับ ๘.คิดแบบ แยกแยะองค์ประกอบ ๙.คิดแบบ มองเป็นองค์รวม ๑๐.คิดแบบ อะไรเป็นไป ได้ หรือเป็นไปไม่ได้ เมื่อพระพุทธศาสนาบอกวิธีคิดให้แล้ว พวกเราเหล่าพุทธศาสนิกชนควรนำมา ปฏิบัติให้ถูกต้อง และเกิดผลสำเร็จในการใช้วิธีคิดแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้น

ปัญหาด้านวิธีคิดในการแก้ไขปัญหการเรียนรู้ โรงเรียนบ้านตูมยังถือว่า มีปัญหาอยู่ เหมือนกันกับปัญหาอื่น จากการสัมภาษณ์นักเรียนคนหนึ่งว่า นักเรียนได้ใช้วิธีคิดในการแก้ไขปัญหาในการเรียนรู้ ในชั้นเรียนในสถานการศึกษาของนักเรียนโดยวิธีใด ได้รับคำตอบจากนักเรียนว่า เมื่อมีปัญหาในการเรียนรู้นักเรียนอาศัยการเข้าไปปรึกษาครูและพ่อกับแม่^{๒๙} และสัมภาษณ์นักเรียนอีกคน ในคำถามเดียวกัน ได้รับคำตอบว่า ต้องหาทางออกที่ดีที่สุดให้กับปัญหาที่เกิดขึ้น^{๓๐} จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมในฐานะผู้วิจัยเป็นพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนบ้านตูมแห่งนี้ ถือว่านักเรียนยังมีปัญหาในด้านนี้อยู่ เพราะนักเรียนไม่สามารถแก้ปัญหาด้วยตัวเองได้ เมื่อมีปัญหาในการเรียนรู้เกิดขึ้นไม่สามารถหาทางออกด้วยตัวเองได้ มักอาศัยนักเรียนที่อยู่ร่วมชั้นเดียวกันและนักเรียนที่อยู่ข้าง ๆ เป็นตัวช่วยในการคิดแก้ไขปัญหา โดยไม่อาศัยตัวเองในการคิดแก้ไขปัญหา วิธีคิดแก้ไขปัญหาในการเรียนรู้นักเรียนจะไม่ค่อยเก่งนัก แต่ก็มีนักเรียนน้อยคนที่เป็นนักเรียน เรียนดีเรียนเก่ง สามารถคิดหาวิธีในการแก้ไขปัญหาได้ด้วยตนเอง นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูมยังถือว่า ยังมีปัญหาอยู่ มาก อย่างหนึ่งความไม่กล้าคิดแก้ปัญหาด้วยตนเอง มักหวังให้คนอื่นช่วยคิดช่วยแก้ เมื่อเป็นอย่างนี้บ่อย ๆ ก็ไม่สามารถที่จะคิดหาทางแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง ผู้วิจัยสังเกตเห็นถึงความ เก้ ๆ กัง ๆ เมื่อเกิดปัญหขึ้นกับนักเรียนซึ่งบางครั้งผู้วิจัยมองออกกว่าเป็นปัญหาที่ไม่ยาก ที่จะสามารถคิดหาวิธี

^{๒๘} ดุรายละเอียดใน ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๖๔/๑๒๙.

^{๒๙} สัมภาษณ์ ด.ญ.เพชรชนก วาสิตาม. นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม, ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๓๐} สัมภาษณ์ ด.ญ.อโรชา นิมพลี. นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม, ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

ทางแก้ไขปัญหานั้น ๆ ได้ การจะทำให้นักเรียนสามารถคิดเอง แก้ไขปัญหาเองตั้งแต่ยังอยู่ในวัยเยาว์ ถือว่าเป็นการดีที่จะนำไปใช้กับตนเองในยามโตขึ้น การจะคิดหาวิธีแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นแล้วนอกจากจะใช้หลักวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการแล้ว ควรประยุกต์ใช้หลักอริยาบท ๔ ในการคิดหาวิธีแก้ไขปัญหาในการเรียนรู้ด้วย โดยนักเรียนต้องนำหลัก ฉันทะ ความพอใจ มาประยุกต์ใช้ให้เกิดความพอใจในการที่จะคิดหาวิธีในการแก้ปัญหาเสียก่อน เมื่อมีความพอใจและ วิริยะ อดทนต่อปัญหาก็จะเกิดขึ้น จิตตะ มีความใส่ใจในปัญหานั้น พร้อมทั้งพยายามคิดหาทางแก้ไข สุดท้ายจึงใช้ วิมังสา ไตรตรองใคร่ครวญในการคิดหาวิธีในทางแก้ไขปัญหาในการเรียนรู้ให้หมดไป เมื่อประยุกต์ใช้แล้วก็จะเกิดความสำเร็จ เพราะหลักของอริยาบทธรรม ๔ คือ คุณเครื่องทำให้สำเร็จสมประสงค์

การแก้ไขปัญหาด้านวิธีคิด คือ ทำอย่างไรนักเรียนจะสามารถใช้วิธีคิดในการแก้ไขปัญหในการเรียนรู้ด้วยตัวเองได้ การแก้ไขปัญหาด้านวิธีคิดในทางพระพุทธศาสนาบอกไว้ ๑๐ วิธี เรียกว่า โยนิโสมนสิการ นอกจากจะใช้โยนิโสมนสิการในการใช้วิธีคิดในการแก้ปัญหา ก็ควรจะใช้ประยุกต์ใช้หลักอริยาบทธรรม ๔ ประการในการแก้ด้วยจึงจะประสบผลสำเร็จ เพราะความหมายของอริยาบทธรรม ๔ ประการ คือ คุณเครื่องทำให้สำเร็จสมประสงค์ได้

๔.๕ ผลของการประยุกต์หลักอริยาบท ๔ ดังนี้

๔.๕.๑ สำหรับผู้บริหาร^{๓๑}

ฉันทะ การที่ทำให้เกิดการความรู้และเข้าใจในอริยาบท ๔ ในการเรียนรู้ของนักเรียนที่พร้อมไปด้วยฉันทะ เพื่อแก้ปัญหาในครอบครัว ความรัก ความพอใจ ความไม่รู้สึกเบื่อหน่ายในการศึกษาเล่าเรียน หรือ นักเรียนมีหน้าที่ต้องเล่าเรียนแม้แต่ บุคคลผู้ทำงานถ้ามีใจรักที่จะทำแล้วย่อมสนใจให้เกิดความสนใจเอาใจใส่ในการศึกษาเล่าเรียนให้ดีขึ้นและประสบผลสำเร็จได้ มีความพอใจที่จะบรรพชา หรือบวชเนกขัมมะหรือบวชเณรภาคฤดูร้อนประจำปีได้

วิริยะ การที่ทำให้เกิดการความรู้และเข้าใจในอริยาบท ๔ ในการเรียนรู้ของนักเรียนที่พร้อมไปด้วย วิริยะ คือความเพียรพยายามที่จะใช้ เพื่อแก้ปัญหาพฤติกรรมในสถานบันทางสังคม ความเพียรพยายามในการศึกษาเล่าเรียน ความเพียรพยายามในการศึกษาเล่าเรียน หรือทำงานพากเพียรทำไปการประกอบอาชีพที่สุจริตในสังคมปัจจุบันพอเลี้ยงชีวิตได้ไม่หยุดกลางคันขณะเล่าเรียนให้สำเร็จ วิธีการทำให้เกิดความเพียรพยายามในการเรียน ต้องพอใจในการเรียน ไม่ทอดทิ้งการเรียน พอใจในการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ เสมอต้นเสมอปลาย

จิตตะ การที่ทำให้เกิดการความรู้และเข้าใจในอริยาบท ๔ ในการเรียนรู้ของนักเรียนที่พร้อมไปด้วย จิตตะ เป็นการเอาใจฝักใฝ่ในการเรียน ถ้าไม่เอาใจใส่ในการเรียนอย่างดี ในแต่ละช่วงของการเรียนจะไม่ประสบผลสำเร็จ วิธีการที่จะทำให้เกิดการเอาใจใส่ในการเรียนให้ถือว่าการมีความรู้ก็มีทรัพย์

วิมังสา การที่ทำให้เกิดการความรู้และเข้าใจในอริยาบท ๔ ในการเรียนรู้ของนักเรียนที่พร้อมไปด้วยวิมังสา เป็นการเรียนที่นักเรียนควรพิจารณาใคร่ครวญหาเหตุผลในการเรียนว่า อะไรควร และไม่ควรที่จะรับรู้ คือหาเหตุผลที่ดี วิธีการสร้างการพิจารณาใคร่ครวญ ใน การศึกษาเล่าเรียน

^{๓๑} สัมภาษณ์ นายศิริศักดิ์ โคตรแสง. ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านตุม, ๒๖ มกราคม ๒๕๖๑

เรียน ต้องดูแลปัจจัยองค์ประกอบที่จะสำเร็จได้ ดังนั้น การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการเรียนรู้ของนักเรียน ที่พร้อมไปด้วย หลักธรรมที่เป็นหลักอิทธิบาท ๔ ในการเรียนรู้ที่จะประสบผลสำเร็จได้ ฉันทะ ชอบการเล่าเรียนตั้งแต่ต้น จนสำเร็จการศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาตอนต้น วิริยะ มีความเพียร มีความพยายาม พอสมควร ที่จะถ่ายทอดความรู้ให้กับนักเรียนหรือลูกศิษย์ต่อไป จิตตะ เอาใจใส่ในการเรียนรู้เป็นประจำทุกวัน ตั้งแต่เกิดมาก็เรียนรู้ตลอดมา วิมังสา ตรัสตรองหาวิธีที่จะให้การเรียนรู้สิ่งที่ทันสมัยหรือ เทคโนโลยีสมัยใหม่ ที่ทำให้ระบบการเรียนรู้ของเยาวชนเปลี่ยนแปลงไปมาก จึงทำให้เด็กต้องปรับตัว กับการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ^{๓๒}

๔.๕.๒ ผู้ช่วยผู้บริหาร

ฉันทะ การที่ทำให้เกิดการเรียนรู้และเข้าใจในอิทธิบาท ๔ ในการเรียนรู้ของนักเรียนที่พร้อมไปด้วย ฉันทะ ความพอใจรักในการเรียนรู้ ความพอใจใคร่ในการทำงานที่ทำตลอดไป คือความรักในการเรียน การอาชีพที่หา วิธีการทำให้เกิดความพอใจในการเรียนรู้ก็คือความเอาใจใส่ในงานที่ทำ ที่รับผิดชอบ ตามปกติ ก็พอใจที่จะเรียนต่อในระดับที่สูงต่อไป

วิริยะ หมายถึง ความอดุสาหะ พากเพียรในการทำงาน ในการเล่าเรียนของนักเรียนให้สำเร็จได้ หรือในการประกอบอาชีพ และการเรียน ก็เพราะด้วยความอดทนต่อความยากลำบาก ไม่ย่อท้อ ไม่ทอดทิ้งธุระเสียกลางคัน ย่อมนำไปสู่ความสำเร็จด้วยดีได้ ความขยันหมั่นเพียรสิ่งใหม่ ๆ ที่เป็นประโยชน์และความรู้ ค้นคว้าใส่ตัวอยู่เสมอ เมื่อเจอกับปัญหาจะได้มีวิธีการแก้ไขปัญหาย่างถูกต้อง และถูกวิธี^{๓๓}

จิตตะ การที่ทำให้เกิดความรู้ และเข้าใจในอิทธิบาท ๔ ในการเรียนรู้ที่พร้อมไปด้วย จิตตะ หลักการและแนวคิดในการเรียนหรือการทำงาน ให้ประสบผลสำเร็จตามหลักอิทธิบาท จิตตะ หมายถึง ความมีใจเป็นสมาธิ มีใจจดจ่อ คอยเอาใจใส่ดูแลในการศึกษาเล่าเรียนและกิจการงาน หรืออาชีพที่ตนกระทำอยู่เสมอ ทำให้การเรียนประสบผลสำเร็จในการประกอบอาชีพนั้นเป็นไปด้วย ย่อมยัง ให้บรรลุความสำเร็จด้วยดีมีประสิทธิภาพได้ กิจกรรมที่เกิดจากความมุ่งมั่นตั้งใจจะทำให้ งานหรือ กิจกรรมต่าง ๆ ที่ทำนั้นมีความรู้ มีประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น และเกิดความสุขใจเมื่อได้ทำ และประสบความสำเร็จ^{๓๔}

วิมังสา การที่ทำให้เกิดความรู้ และเข้าใจในอิทธิบาท ๔ ในการเรียนรู้ของนักเรียนที่พร้อมไปด้วย วิมังสา หมายถึง สติปัญญาสอดส่อง คอยพิจารณาเหตุ สังเกตผล และคอยพิจารณาปรับปรุงแก้ไขวิธีการเรียนรู้ และการทำงานการประกอบอาชีพของตนให้เป็นไปด้วยดี ย่อมบรรลุ

^{๓๒} สัมภาษณ์ นายศิริศักดิ์ โคตรแสง. ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านตูม, ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๓๓} สัมภาษณ์ นายสมคิด หากันใต้. ข้าราชการครูชำนาญการพิเศษโรงเรียนบ้านตูม (ผู้บริหารฝ่ายบุคลากร), ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๓๔} สัมภาษณ์ นางสาวนารี ลือภูเขียว. ข้าราชการครูชำนาญการพิเศษโรงเรียนบ้านตูม (ผู้บริหารฝ่ายวิชาการ), ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

ความสำเร็จด้วยดี มีประสิทธิภาพ และช่วยให้ดำเนินชีวิตตน และนำผู้อื่นให้ไปแต่ในทางที่เจริญและสันติมีความสุข และประสบผลสำเร็จในการทำงานที่จะเกิดผลต่อสังคมและประเทศชาติต่อ^{๓๕}

ดังนั้น การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการเรียนรู้ของนักเรียนที่พร้อมไปด้วยหลักอิทธิบาท ๔ ที่เป็นหลักธรรมที่ช่วยให้การเรียนรู้ประสบผลสำเร็จ ฉันทะ ส่วนมากในเวลาทำงานหรือเวลาเรียนก็รัก และพอใจในการเรียนรู้อย่างมีความสุข เมื่อรักการศึกษาเล่าเรียนก็จะสำเร็จได้ดี วิริยะ ก็ต้องมีความเข้มแข็งอดทน แม้จะเป็นฤดูร้อน ฤดูหนาว ก็มีความอดทน มีการแก้ปัญหาหลายอย่างได้ เพราะมีความอดทนก็ย่อมประสบผลสำเร็จได้ในการศึกษาเล่าเรียน จิตตะ ต้องเอาใจใส่เหมือนลูกอ่อนตอนเข้ากั้วกันไปนั้น ไม่น่าอะไรเป็นกิจลักษณะ ผลการเรียนรู้ย่อมไม่สมบูรณ์เท่าที่ควรได้ วิมังสา ต้องเอาใจใส่กับปัญหาทุกอย่าง ว่าจะใส่ชุดอะไรก็ตรวจสอบให้แน่^{๓๖}

สรุปการประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ สำหรับผู้บริหาร ทั้ง ๓ ด้าน คือ ครองตน ครองคน ครองงาน ด้วยหลักอิทธิบาท ๔ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย มีข้อธรรม ๔ ข้อ คือ ฉันทะ ความพอใจ วิริยะ ความเพียร คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม จิตตะ ความคิดมุ่งไป อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ วิมังสา ความไตร่ตรอง หรือ ทดลอง ผู้บริหารการศึกษาควรยึดหลักธรรม อิทธิบาท ๔ เพื่อการครองตนประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ อิทธิบาท ๔ ผู้บริหารการศึกษา ควรยึดหลักธรรม อิทธิบาท ๔ ในการครองใจคนประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ และ การสร้างแรงจูงใจ

๔.๖ ผลของการประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ สำหรับครูผู้สอน

๔.๖.๑ ครู กับการประยุกต์ใช้อิทธิบาท ๔ ในการจัดการเรียนการสอน

ครูผู้สอนได้พูดถึงพฤติกรรมของเด็กและเรื่องของการประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ ในการเรียนรู้ ประกอบการเรียนการสอน ผู้ให้สัมภาษณ์ได้อธิบายว่า^{๓๗}

ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในการเรียนการสอน ความพอใจรักใคร่ในงานที่ทำ หมายความว่า เป็นคำนิยาม คือ เป็นพฤติกรรมเด็กที่ต้องเรียนรู้ตรงกับใจที่ต้องการ มีใจรักในการศึกษาเล่าเรียนนี้จริงๆ เกิดประโยชน์ให้การเรียนมีความสำเร็จ มีใจรักงานนี้ ทำให้มีพลังในการเรียน มีกำลังทำให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตที่ทำการเพื่อเป็นการสร้างรายได้ ให้ชีวิตและให้มีปัจจัยมาบริหารในกิจการ วิธีการทำให้เกิดความพอใจรักใคร่ในงานที่ทำ การได้คลุกคลี การศึกษาการดำเนินในส่วนนั้น ทำให้ปลุกฉันทะเพราะเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต^{๓๘}

วิริยะ ความเพียรพยายามทำในการศึกษาเล่าเรียน ความเพียรพยายามในการทำงานของผู้ประกอบการในส่วนนี้ขอพูดแบบอยู่ในภูมิปัญญาชาวบ้าน สิ่งใดก็ซ้ง ถ้าเราไม่มีความเพียร ไม่มีความบากบั่น ไม่มีความแน่วแน่แล้ว ทุกอย่างจะสำเร็จได้อย่างไร วิธีการทำให้เกิดความเพียรพยายามในการศึกษาเล่าเรียน แม้ในการทำงานต้องเป็นคนกระตือรือร้น คือไม่ยอมแพ้ต่อสิ่งแวดลอมหมายถึง

^{๓๕} สัมภาษณ์ นายศิริศักดิ์ โคตรแสง. ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านตูม, ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๓๖} สัมภาษณ์ นายศิริศักดิ์ โคตรแสง. ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านตูม, ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๓๗} สัมภาษณ์ นางสาวชนิตา วิเศษดี. ข้าราชการครูโรงเรียนบ้านตูม, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๓๘} สัมภาษณ์ นางสาวปราณี คำสียา. ข้าราชการครูโรงเรียนบ้านตูม, ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

ต่อดินฟ้าอากาศ อาจจะไม่อำนวยผลโดยตรงและสามารถผ่าน อุปสรรคทั้งปวงได้เมื่อได้พบกับการทำงานเปรียบเหมือนในความคิดตามหลักธรรมคล้าย ๆ ว่า เหมือนปลาที่ลอยตามน้ำมาจากที่สูง คือ ปลาที่ตายแล้วคือไม่มีชีวิต เหมือนคนไม่สู้ต่ออุปสรรคไม่มีความรู้ เพราะว่าปลาจำเป็นจะว่ายทวนกระแสน้ำจนถึงจุดหมายได้ ตามที่ต้องการได้^{๓๙}

จิตตะ การเอาใจฝึกฝนเรียนรู้ การเอาใจจดจ่อหมายความว่า เป็นคนที่มีจิตสำนึกที่จะทำงานอยู่ตลอดเวลา ที่ชอบงานในด้านนี้ เรียกว่าจิตวิญญาณอยู่ในใจวิธีการอย่างไรที่ทำให้เกิดการเอาใจใส่ในงานที่ทำ มีความพร้อมและตื่นตัวอยู่เสมอ ๆ ความขยัน และปลูกฝังในจิตสำนึกในสิ่งที่ทำต้องมีจุดหมายตลอดเวลา^{๔๐}

วิมังสา การพิจารณาใคร่ครวญหาเหตุผลในการศึกษาเล่าเรียน และการประยุกต์ใช้อธิปไตย ๔ ความหมายของการทำงานโดยการพิจารณาใคร่ครวญ ตรงนี้ก็เป็นสิ่งสำคัญ คือ ทุกอย่างถ้าขาดการใคร่ครวญเขาเรียกว่าสติ-สัมปชัญญะ ทุกอย่างเหมือนการขับรถ ต้องสัมผัสกับรถอยู่ตลอดเวลา คล้าย ๆ กับการนำอธิปไตย ๔ ไปใช้ในการขับรถ ต้องมีสติสัมปชัญญะ คือการรับรู้การดูแลในการสอดส่องในการทำงาน วิมังสา เหมือนเป็น การควบคุมทุกอย่างของการดำเนินงานเขาเรียกว่า ประธานใหญ่ วิธีการสร้างการพิจารณาใคร่ครวญในการเรียนรู้ ต้องปลูกฝังตนเองให้มีนิสัยความรับผิดชอบ ปัญญาต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ ดูแลสอดส่องในการทำงาน วิมังสา เหมือนเป็นการควบคุมทุกอย่างของการดำเนินงานในการเรียนรู้ของเยาวชน ที่พร้อมไปด้วย วิธีการสร้างการพิจารณาใคร่ครวญในงาน ต้องปลูกฝังตนเองให้มีนิสัยความรับผิดชอบ ปัญญาต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ รับผิดชอบต่อธุรกิจที่ทำนั้น คิดใคร่ครวญและปรับปรุงอยู่ตลอดเวลา^{๔๑}

ดังนั้น การประยุกต์ใช้หลักอธิปไตย ๔ ในการประกอบอาชีพ คือ หลักธรรมที่ช่วยให้ทำงานสำเร็จ ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ หมายถึงว่าเราต้องมีความรักใคร่ในงานนี้ด้วย คือด้านศิลปะ ต้องมีความสร้างสรรค์ต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น และธรรมชาติในการเรียนรู้ คือธรรมชาติต้องมาดูแล มาเพิ่มเติมส่งเสริม ประสพผลสำเร็จให้ดีขึ้น คือ การพัฒนาด้านคุณภาพ ให้ทุนยุคทันสมัยอยู่ตลอดเวลา วิริยะ ความเพียรพยายามในการทำงาน เป็นคนกระตือรือร้น คือไม่ยอมแพ้ต่อสิ่งแวดล้อม หมายถึงต่อดินฟ้าอากาศ อาจจะไม่อำนวยประโยชน์ในทางตรง สามารถผ่านอุปสรรคทั้งปวงได้ จิตตะ เป็นคนที่มีจิตสำนึกในการทำงาน และชอบงานด้านนี้ เรียกว่ามีจิตวิญญาณอยู่ในใจ วิมังสา เหมือนเป็นหางท้ายเรือในการทำงานเรือจะแล่นดีหรือไม่ดีอยู่ที่ตลิ่งอยู่ที่นายท้ายเรือ ควบคุมทุกอย่างในการทำงานในการดำเนินงานให้ประสบผลสำเร็จ เขาเรียกว่าประธานใหญ่^{๔๒}

๔.๖.๒ การประยุกต์ใช้หลักอธิปไตย ๔ ในการเรียนการสอน

ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในการเรียน การสอน ความพอใจรักใคร่ในงานที่ทำ คือเป็นการท้าทายในการทำงาน จะทำงานไม่ให้ซ้ำกันตามรูปแบบ ถ้าเกิดทำแบบดั้งเดิมตามสมัยก่อน สมมติขึ้น

^{๓๙} สัมภาษณ์ นางสาวชนิตา วิเศษดี. ข้าราชการครูโรงเรียนบ้านตูม, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๔๐} บทสัมภาษณ์ นายศิริศักดิ์ โคตรแสง. ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านตูม, ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๔๑} สัมภาษณ์ นางสาวสริน ภาติ. ข้าราชการครูโรงเรียนบ้านตูม, ๑๒ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๔๒} สัมภาษณ์ นางสาวนาถธิดา จันตก. ข้าราชการครูชำนาญการโรงเรียนบ้านตูม, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

ให้เขา เขาจะต้องไปแต่งเอาเองอีกทีหนึ่งนี่คือการขึ้นรูป วิธีการทำให้เกิดความพอใจรักใคร่ในการศึกษาเล่าเรียน ที่ทำ คือว่าอยู่แบบอย่างพอเพียง และพอใจในสิ่งที่ทำ ชีวิตจะประสบผลสำเร็จได้

วิริยะ ความเพียรพยายามทำเพื่อแก้ปัญหาพฤติกรรมในสถาบัน ความเพียรพยายามในการทำงาน ความพยายามอยู่ที่ไหน ความสำเร็จจะอยู่ที่นั่น แม้จะว่ายากคนอื่นเขาว่ามางานชิ้นนี้อาจใช้เวลาจะต่อสองหัว ในการทำกระถาง แต่งานบางอย่างง่าย เพราะว่าได้ทำมาแล้วจึงประสบผลสำเร็จ แม้เป็นการทำงานที่ไม่ได้คุณภาพแต่ค่าตอบแทนก็น้อยกว่านี้บ้าง วิธีการทำให้เกิดความเพียรพยายามในงานที่ทำ คือเป็นคนที่มีใจเย็นรักของที่ออกมาแล้วมาทำ คนอื่นทำอาจจะทำไม่ได้ ว่าเอาอย่างนี้ยังเป็นการทำทนาย การทำงานชิ้นนี้ได้เกิดความภูมิใจในการทำงานและการเรียนรู้ได้^{๔๓}

จิตตะ การเอาใจฝักใฝ่ ได้แก่ การเกิดความรู้และความเข้าใจในอิทธิบาท ๔ ในการเรียนรู้ ต้องคิดเปลี่ยนไปเรื่อย ๆ จะต้องวิวัฒนาการคิดเปลี่ยนตามไปเรื่อย ๆ เพราะการเรียนรู้พฤติกรรมของเยาวชนที่พร้อมไปด้วย ความรู้ ต้องมีการเปลี่ยนตามกระแสโลกให้ทันกับการเรียนรู้ ของอาเซียนและมี วิธีการอย่างไรที่จะทำให้เกิดการเอาใจใส่ในงานที่ทำ เพราะคิดค้นว่าเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ การเรียนรู้และต้องทำงานตามงานให้เข้าใจได้^{๔๔}

วิมังสา การพิจารณาใคร่ครวญหาเหตุผลในการศึกษาเล่าเรียน และการทำงานโดยการพิจารณาใคร่ครวญคือ ต้องตรวจดูอยู่เรื่อยว่ามันผิดหรือถูก ถ้าทำแล้วผ่านแล้วผ่านเลยก็เหมือนคนไม่เอาใจใส่ต่องาน เสร็จแล้วก็ไม่ดูแลงานที่ทำ ไม่ได้เพราะว่าไม่ตรวจงานอีกที ขึ้นงานแห้งแล้วหัดแล้วสูงเท่านี้จะได้ไหม ความกว้าง ความสูง ต้องเอาใจใส่ตรงนี้ให้ดีอีกทีหนึ่งวิธีการสร้างการพิจารณาใคร่ครวญในการเรียนรู้ คือ ในการเรียนรู้ต้องศึกษาให้เข้าใจในการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ที่จะให้เด็กได้เข้าใจและนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้^{๔๕}

ดังนั้น การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการเรียนรู้ และประกอบอาชีพ คือหลักธรรมที่ช่วยให้ทำงานสำเร็จ ฉันทะ มีใจรักต้องเข้าใจ สนใจ จะต้องทำให้สำเร็จหรือมีประสิทธิภาพในการศึกษาเล่าเรียน ต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปตามรสนิยมของผู้ศึกษาที่จะเลือกเรียน ใจต้องผูกพัน บางครั้งก็เรียนยาก บางครั้งก็เรียนง่าย เพราะการเรียนรู้ต้องให้การเพลิดเพลินเหมือนกับงานศิลปะ บางครั้งจะเป็นงานบรรจง บางครั้งจะเป็นงานที่อ่อนช้อย วิริยะ ความเพียรพยายามในการเรียนจะต้อง เป็นคนที่มีใจเย็นรักของที่ออกในการมาทำงาน คนอื่นที่ยังทำไม่ได้ว่าของที่ทำนั้นยังทำทนาย จิตตะ การเอาใจใส่ในงานที่ทำเพราะงานต้องเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ วิมังสา การศึกษาเล่าเรียนโดยการพิจารณาใคร่ครวญคือ ต้องดูตรวจอยู่เรื่อย ๆ ว่ามันผิดหรือถูก เพื่อจะได้มีมีประสิทธิภาพในการศึกษาต่อไป

๔.๖.๓ การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการจัดกิจกรรมที่ทำให้เกิดการเรียนรู้

ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในกิจกรรม ที่ทำให้เกิดความรู้และความเข้าใจในอิทธิบาท ๔ ในการเรียนรู้ มีใจรักใคร่ในงานที่ทำ ก็เป็นอาชีพหลัก ถ้าทำแล้วต้องมีความรับผิดชอบมาก ต้องดูแลหมายถึง ต้องมาดูแลควบคุมไม่ให้ตรงเกินไป ต้องมีความรับผิดชอบมาก วิธีการเรียนให้เกิดความ

^{๔๓} สัมภาษณ์ นางสาวชนิตา วิเศษดี. ข้าราชการครูโรงเรียนบ้านตูม, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๔๔} สัมภาษณ์ นายศิริศักดิ์ โคตรแสง. ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านตูม, ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๔๕} สัมภาษณ์ นางสาวปราณี คำสียา. ข้าราชการครูโรงเรียนบ้านตูม, ๒๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๑.

พอใจรักใคร่ในการเรียนที่ทำได้ คือ คิดว่าจะต้องเรียนให้มีประสิทธิภาพและประสบผลสำเร็จสำเร็จในการศึกษาตามที่ต้องการได้

วิธีะ ความเพียรพยายามที่จะใช้เพื่อแก้ปัญหาพฤติกรรมในสถาบันทางสังคม ความเพียรพยายามในการเรียนรู้ ได้แก่ การเรียนรู้แต่เช้า ตั้งใจเรียน ต้องมีความรับผิดชอบสูง การเรียนถึงจะได้ออกมาดีถ้าไม่มีความรับผิดชอบ ในการเรียนก็ออกมาไม่ดีไม่มีคุณภาพ วิธีทำให้เกิดความเพียรพยายามในการเรียนรู้ที่ทำได้ คือ ขยัน อดทน หมั่นมาเรียนทุก ๆ วัน ก็จะเกิดการเรียนรู้ได้เอง

จิตตะ การเอาใจฝักใฝ่ในกิจกรรมที่ทำให้เกิดความรู้และเข้าใจในอิทธิบาท ๔ ในการเรียนรู้ของเยาวชน การเอาใจจดจ่อเพราะความคิดที่จะเรียนอยากทำได้หลาย ๆ รูปแบบตามผู้สั่งมาก็ได้หมด การเอาใจใส่ในการเรียนที่มีการเรียน มีคุณภาพพอจบออกมามีประสิทธิภาพ ในการทำงานเพื่อให้รู้นั้น มาพัฒนาประเทศชาติให้มีความเจริญได้

วิมังสา การพิจารณาใคร่ครวญหาเหตุผลในกิจกรรมที่ทำให้เกิดความรู้และเข้าใจในอิทธิบาท ๔ ในการเรียนรู้ของเยาวชน ความหมายของการเรียนรู้โดยการพิจารณาใคร่ครวญคือ ต้องปรับปรุงอยู่เป็นประจำทุกวัน เพราะว่าต้องการเรียนรู้ให้ได้ดี คือต้องค้นคว้าให้หาความรู้ทุกวัน ๆ ต้องคอยปรับปรุงแก้ไข ข้อผิดพลาดในการเรียนทุกวัน ๆ วิธีการสร้างการพิจารณาใคร่ครวญในการเรียนรู้ไป^{๔๖}

ดังนั้น การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการประกอบอาชีพ คือ หลักธรรมที่ช่วยให้ทำงานสำเร็จ ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในการเรียน คือเป็นอาชีพหลัก ถ้าทำแล้วต้องมีความรับผิดชอบในการเรียนรู้ ต้องดูแลการเรียนให้ดี วิธีะ ความเพียรพยายามในการเรียน คือตั้งใจทำ ต้องมีความรับผิดชอบสูง การเรียนที่ได้ออกมาดีและมีคุณภาพ จิตตะการเอาใจฝักใฝ่คือความคิดเอาใจจดจ่อในการเรียนและทำงาน ทำแล้วอยากให้ออกได้หลาย ๆ ตามแบบที่ต้องการมาก็ทำได้หมด วิมังสา การพิจารณาใคร่ครวญ คือ ต้องปรับปรุงอยู่เสมอในทุก ๆ วัน เพราะว่าจะต้องมีการเรียนให้ดีและประสบผลสำเร็จได้

๔.๖.๔ การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการประกอบอาชีพ

ผู้ให้สัมภาษณ์ได้อธิบายถึงการประยุกต์หลักธรรมกับการทำงานว่า

ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ให้เกิดความรู้และเข้าใจในอิทธิบาท ๔ ในการเรียนรู้ของนักเรียน รักใคร่พอใจในการเรียนรู้ พอใจในการคิดแบบทำแบบ คิดผลิตภัณฑ์ออกมาสู่สังคมสู่สายตาประชาชน อย่างนี้วิธีการเรียนให้เกิดความพอใจรักใคร่ในการศึกษาที่ทำได้คือ ต้องมีสมาธิในการเรียนรู้นั้นเกิดจากความรักในการทำงานที่จะเรียนแล้วประสบผลสำเร็จในการศึกษา ต่อ ๆ ไป^{๔๗}

วิธีะ ความเพียรพยายามทำให้เกิดความรู้และเข้าใจในอิทธิบาท ๔ ในการเรียนรู้ ก็คือการเรียนจากการทำงานแต่ละชิ้น แต่ละอย่างขึ้นมาคือเกี่ยวกับศิลปะต้องใช้ความพยายามหรือความเพียรมาก เพราะว่าในเวลาเรียนรู้ออกมาแต่ละอย่างจะไม่สำเร็จภายในวันเดียวต้องค่อย ๆ ตกแต่ง

^{๔๖} สัมภาษณ์ นางสาวพินธุญาดา โสระเสาร์. ข้าราชการครูชำนาญการโรงเรียนบ้านตุม, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๔๗} สัมภาษณ์ นางพิสมัย สิทธิสาร. ข้าราชการครูโรงเรียนบ้านตุม, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

ต้องค่อย ๆ มองสังเกต การฝึก ต้องคิด ต้องปฏิบัติอย่างนี้ วิธีการเรียนให้เกิดความเพียรพยายามในการเรียนของเยาวชน ที่ทำได้ต้องเกิดจากสมาธิอยากจะเรียนรู้

จิตตะ เอาใจฝึกฝนในกิจกรรมที่ทำให้เกิดความรู้และเข้าใจในอิทธิบาท ๔ ในการเรียนรู้ การเอาใจจดจ่อหมายความว่าพยายามแสวงหาความรักในการเรียนรู้ รู้สึกชอบ รู้สึกว่าอยากจะทำ รู้สึกว่าอยากจัดเวลาในการเรียน การสอน วิธีการที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้ของเยาวชน พอใจที่จะบรรพชาเพื่อตอบแทนผู้มีพระคุณ ต้องมีความรู้จักกันคำว่า รู้จักหา รู้จักที่จะทำ และประสบผลสำเร็จ^{๔๘}

วิมังสา การพิจารณาใคร่ครวญ ที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ สิ่งเกี่ยวกับความละเอียดขั้นตอน การปฏิบัติ การทำทุกอย่างทุกจุดมันต้องมีสูตร ที่จะเรียนรู้แล้ว ขั้นตอนการปฏิบัติการทำทุกอย่างทุกจุดมันต้องมีสูตร ที่จะทำให้การเรียนรู้ดีขึ้นแล้ว ต้องดูให้ละเอียดหน่อย บางทีการเรียนรู้ของเด็กย่อมแตกต่างกัน การเรียนรู้อาจออกมาดีออกมาไม่ดี ต้องตรวจสอบ สาเหตุ เกิดจากอะไร มีวิธีค้นคว้าสูตรใหม่อย่างไรบ้าง และพยายามศึกษาตรงนี้ทางจนกว่าการเรียนรู้จะสมบูรณ์ วิธีการสร้างการพิจารณาใคร่ครวญในการเรียนรู้พฤติกรรมของเด็กให้ดีขึ้นได้ พยายามไปเรื่อย ๆ ทุกครั้ง ฝึกปฏิบัติให้เกิดความชำนาญในการเรียนรู้หลักอิทธิบาท ๔^{๔๙}

ดังนั้น การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการจัดการเรียนรู้ของนักเรียน คือ หลักธรรมที่ช่วยให้ทำงานสำเร็จ ฉันทะ พอใจในการเรียน รักอาชีพ มีความรักมาก่อน ที่จะเรียนรู้ ทางนี้ได้วิริยะ ความเพียรพยายาม หมายถึงถ้าเกิดมีความเห็นความชอบแล้วว่า ความพยายามต้องใช้ความเพียรในการปฏิบัติงาน ใช้ความคิด ใช้ปัญญา ต้องใช้ฝีมือในการแกะสลักลวดลายต่าง ๆ ต้องมีการศึกษาเรื่องศิลปะมาบ้าง ที่จะเข้าใจในการเรียนรู้ และการทำงานต่อไป จิตตะ คือ ต้องมีใจรัก รักอาชีพ รักในการเรียนรู้ พอใจฝึกฝน คือยึดในอาชีพที่ประกอบไปด้วยประสบการณ์ในการเรียนรู้ และการทำงาน นี้ด้วยความเต็มใจทำ วิมังสาคิดค้นเกี่ยวกับกิจกรรมการเรียนรู้ และที่อยู่การทำงานให้ประสบผลสำเร็จต่อไป

๔.๗ ผลของการประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ สำหรับนักเรียน

๔.๗.๑ ผลของการประยุกต์ตามหลักฉันทะ

ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ ความรักความชอบ ในเรื่องการประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ นี้ บิดามารดา ญาติผู้ใหญ่ คือผู้คอยแนะนำให้นักเรียนมีความพอใจที่จะ ใช้อิทธิบาท ๔ อยู่เสมอ^{๕๐} นักเรียนพอใจในการเรียนทุกวิชา นักเรียนมีใจรักในโรงเรียนที่ตนเรียนมาก ครู คือต้นแบบใน การฝึก ดันให้นักเรียนมีความชอบ ชยันเอาใจใส่ และพินิจใคร่ครวญก่อนทำอะไรเสมอ เช่น การส่งการบ้าน เป็นประจำๆ ทุกรายวิชาที่ครูมอบหมายให้ทำ นักเรียนมีความรับผิดชอบต่องานที่มอบให้ทำตามตามที่ครูสั่ง^{๕๑} นักเรียนพอใจในการเรียนทุกวิชา นักเรียนมีใจรักในโรงเรียนที่ตนเรียนมาก ครู คือต้นแบบใน

^{๔๘} สัมภาษณ์ นางศรีสวาท สมศรีสุข. ข้าราชการครูชำนาญการพิเศษ, ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๔๙} สัมภาษณ์ นางเมธพร คำบัวโคตร. ข้าราชการครูโรงเรียนบ้านตูม, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๕๐} สัมภาษณ์ ด.ช.พิชญ์ แสงสา. นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๕๑} สัมภาษณ์ ด.ญ.ณณินท์ ป้อมภูเขียว. นักเรียน ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม, ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

การฝึกด้นให้นักเรียนมีความชอบ ชื่นเอาใจใส่ และพินิจใคร่ครวญก่อนทำอะไรเสมอ นักเรียนมีความรับผิดชอบต่องานที่มอบให้ทำตามทีครุสั่ง^{๕๒} ในการเรียนให้เกิดประสิทธิภาพนั้น ต้องอาศัยการฟัง (อ่าน) ฟังแล้วนำมาคิด ถ้าหากไม่เข้าใจก็ต้องถามหรือค้นคว้าหาคำตอบที่ถูกต้อง และท้ายสุดต้องบันทึกไว้เพื่อให้จดจำได้ ด้วยการใช้อิทธิบาท ๔ อยู่เสมอ^{๕๓}

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การประยุกต์ใช้หลักฉันทะคือเป็นข้าศึกกับความเบื่อหน่าย ทำให้ไม่เบื่อหน่าย ไม่ท้อถอย มีกำลังใจต่อสู้ป้องกันสร้างสรรค์สิ่งที่ตนรัก จากสิ่งที่ว่านกกกลายเป็นงานเบา ที่ยากก็กลายเป็นง่าย เช่น นักเรียนรักงานที่ตนได้รับผิดชอบและตั้งใจทำงานจึงได้ผลงานที่ดี ถ้าขาดฉันทะทำให้ขาดกำลังใจ เบื่องาน ทอดทิ้งงาน กลายเป็นคนจับจด ไม่ก้าวหน้า

๔.๗.๒ ผลของการประยุกต์ตามหลักวิริยะ

วิริยะ ความเพียรพยายามที่จะใช้เพื่อแก้ปัญหาพฤติกรรมในสถาบันทางสังคม ความเพียรพยายามในการเรียนรู้ ได้แก่ การเรียนรู้แต่เช้า ตั้งใจเรียน ต้องมีความรับผิดชอบสูง การเรียนถึงกิจกรรมที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ และเข้าใจในอิทธิบาท ๔ ในการเรียนรู้ นักเรียนมีความพยายามศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ^{๕๔} มีความเพียรพยายามที่จะใช้วิริยะเพื่อแก้ปัญหาพฤติกรรมในสถาบันทางสังคม ทุกคนเกิดมาแต่มีความเพียรในตัวของตนเอง มีความพากเพียรไม่ย่อท้อต่อการเรียนเสมอ ถ้าขาดความเพียรก็จะเกิดปัญหาขึ้นกับตนเองและสถาบันต่าง ๆ คนเราควรจะมีวิริยะในการแก้ปัญหาทุกปัญหา สภาพแวดล้อม เช่น โรงเรียน ครู บิดามารดา เพื่อน ๆ มีส่วนสำคัญต่อนักเรียน ในการนำหลักอิทธิบาท ๔ มาใช้ นักเรียนมีความพากเพียรในการเรียน นักเรียนมีความพยายามศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ^{๕๕} มีความพากเพียรไม่ย่อท้อต่อการเรียนเสมอ ถ้าขาดความเพียรก็จะเกิดปัญหาขึ้นกับตนเอง และสถาบันต่าง ๆ คนเราควรจะมีวิริยะในการแก้ปัญหาทุกปัญหา สภาพแวดล้อม เช่น โรงเรียน ครู บิดามารดา เพื่อน ๆ มีส่วนสำคัญต่อนักเรียน^{๕๖}

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การประยุกต์ใช้หลักวิริยะ คือ กำจัดความเกียจคร้าน ทำให้งานต่อเนื่อง เช่น นักเรียนมีงานที่ครูผู้สอนสั่งการบ้านแล้วส่งให้ครบตามจำนวน นักเรียนไม่เกียจคร้านต่อหน้าที่ของตนเองให้สมบูรณ์ ถ้าขาดวิริยะจะทำให้เป็นคนอ่อนแอ หน้าที่ยากไปหาที่ง่าย ทำอะไรไม่สำเร็จ ขาดความก้าวหน้ามีแต่งานค้าง กลายเป็นคนหย่อนสมรรถภาพ

๔.๗.๓ ผลของการประยุกต์ตามหลักจิตตะ

จิตตะ การเอาใจฝึกฝนในการเรียนรู้ ถ้าเกิดไม่เอาใจใส่อย่างดี ในกิจกรรมที่เยาวชนควรรู้ และเข้าใจนั้นย่อมเกิดจากความอดทน มานะ ในการที่ทำการงานนั้นให้สำเร็จได้ นักเรียนมีความคิดสร้างสรรค์ในรายวิชานั้น การที่คนเราจะทำอะไรนั้นจะต้องพร้อมไปด้วย จิตตะ จะทำให้กิจกรรมต่าง ๆ ลุล่วงไปด้วยดี เพราะจิตใจฝึกฝนในการเรียนรู้^{๕๗} แม้แต่การทำงานทุกอย่างย่อมสำเร็จไปด้วยดี

^{๕๒} สัมภาษณ์ ด.ญ.พิมพ์ชนก ฝาป้อง. นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม, ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๕๓} สัมภาษณ์ ด.ญ.เพชรชนก วาสิตาม. นักเรียนชั้น ป. ๕ โรงเรียนบ้านตูม, ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๕๔} สัมภาษณ์ ด.ญ.สุตาภัทร ก้องสำโรง. นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม, ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๕๕} สัมภาษณ์ ด.ญ.สุกัศติดา ขนรัชดากุล. นักเรียนชั้น ป. ๕ โรงเรียนบ้านตูม, ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๕๖} สัมภาษณ์ ด.ญ.ธัญวรัตน์ คำแสน. นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม, ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๕๗} สัมภาษณ์ ด.ญ.ธันยพร วิเศษศรี. นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม, ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

นักเรียนมีความคิดที่จะปฏิบัติต่อระเบียบโรงเรียน^{๕๘} นักเรียนมีความคิดสร้างสรรค์ในรายวิชานั้น การที่คนเราจะทำอะไรนั้นจะต้องพร้อมไปด้วย^{๕๙} เพราะจิตใจฝึกฝนในการเรียนรู้ แม้แต่การทำงานทุกอย่างย่อมสำเร็จไปด้วยดี นักเรียนมีความคิดที่จะปฏิบัติต่อระเบียบโรงเรียน ผลของการดำเนินชีวิตด้วยการใช้หลักอริยบท ๔ เป็นแนวทางทำให้ตน ประสบความสำเร็จเสมอ^{๖๐}

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การประยุกต์ใช้หลักจิตตะ คือทำให้ทราบความเป็นไปของงานอยู่เสมอ เมื่อมีปัญหาสามารถแก้ไขเหตุการณ์ได้ทันเวลาที่ เช่น รู้การแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ด้วยการใช้ปัญญา ถ้านักเรียนขาดจิตตะงานอาจเสียหายได้ง่ายโดยไม่รู้ตัวหรือรู้ตัวเมื่อสายเกินแก้ไขแล้ว

๔.๗.๔ ผลของการประยุกต์ตามหลักวิมังสา

วิมังสา การพิจารณาใคร่ครวญ ที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ สิ่งเกี่ยวกับความละเอียดขั้นตอน การปฏิบัติ การทำทุกอย่างทุกจุดมันต้องมีสูตร ที่จะเรียนรู้แล้ว นักเรียนมีความรู้ความสามารถในการอ่านเพิ่มมากขึ้น^{๖๑} ทางด้านกิจกรรมที่ทำให้เกิดความรู้และความเข้าใจในอริยบท ๔ ในการเรียนรู้ของเยาวชนที่พร้อมไปด้วย วิธีสร้างการพิจารณาใคร่ครวญในงานหรือกิจกรรมในการประยุกต์อริยบท ๔ ได้ดียิ่งขึ้น นักเรียนใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญก่อนทำงานทุกครั้ง^{๖๒} มีการตรวจตราหาเหตุผลเพิ่มมากขึ้น มีความพอใจในการเลือกกิจกรรม มีความเพียรในการศึกษา มีความคิดที่ฉลาด ใช้ปัญญาในการรอบรู้อย่างยิ่ง ๆ ขึ้น^{๖๓}

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การประยุกต์ใช้หลักวิมังสา คือ ช่วยให้ทำงานไม่ผิดพลาด และทำให้มองเห็นลู่ทางที่จะทำงานให้ได้ผลดี ถ้าขาดวิมังสาจะทำงานถูก ๆ ผิด ๆ เปลืองทุน เปลืองแรง เปลืองเวลา และทำให้โง่ก่อให้เกิดประโยชน์ดังนี้ ๑) ทำให้เป็นคนมีนิสัยรักงาน ใฝ่ใจติดตามผลงานอย่างเพิลิดเพิลิน ๒) รู้จักรับผิดชอบงานที่ทำด้วยมีระเบียบและสมเหตุสมผล ๓) มีประสบการณ์จัดเจนในกิจกรรมหลายสาขา สามารถแก้ปัญหาได้เฉียบขาด ถูกต้องและรอบคอบ และ ๔) ทำให้กิจการซึ่งไม่เหลือบ่ากว่าแรงบรรลุเป้าหมายสำเร็จ คุ่มค่าและทันเหตุการณ์

๔.๘ สรุป

การประยุกต์ใช้หลักอริยบท ๔ เพื่อเสริมทักษะและจัดกิจกรรมการเรียนรู้ หลักธรรมที่คอยสกัดกั้นอุปสรรคต่อความสำเร็จและเป็นแรงเสริมกำลังใจที่คอยผลักดันการเรียนรู้ของนักเรียนให้บรรลุวัตถุประสงค์ ซึ่งหลักอริยบท ๔ ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

๑. ฉันทะ คือเป็นข้าศึกกับความเบื่อหน่าย ทำให้ไม่เบื่อหน่าย ไม่ท้อถอย มีกำลังใจต่อสู้ป้องกันสร้างสรรค์สิ่งที่ตนรัก จากสิ่งที่ว่าหนักกลายเป็นงานเบา ที่ยากก็กลายเป็นง่าย เช่น การ

^{๕๘} สัมภาษณ์ ด.ญ.อโรชา นิมลี. นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม, ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๕๙} สัมภาษณ์ ด.ญ.ชาลิณี มีเกาะ. นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม, ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๖๐} สัมภาษณ์ ด.ญ.สุณิย์รัศมี ขยอมดอก. นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๖๑} สัมภาษณ์ ด.ญ.กิตติภาณี บัวชะงัก. นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๖๒} สัมภาษณ์ ด.ญ.กิตติยานัน เสนดี. นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๖๓} สัมภาษณ์ ด.ช.พิชญ์ แสงสา. นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

ประกวดวาดภาพ “ลดภาวะโลกร้อน” นักเรียนรักงานที่ตนได้รับฝึกหัดและตั้งใจทำงานจึงได้ผลงานที่ดี ถ้าขาดฉันทะ ทำให้ขาดกำลังใจ เบื่องาน ทอดทิ้งงาน กลายเป็นคนจืดจาง ไม่ก้าวหน้า

๒. วิริยะ คือ กำจัดความเกียจคร้าน ทำให้งานต่อเนื่อง เช่น นักเรียนมีงานที่ครูผู้สอนสั่งการบ้านแล้วส่งให้ครบตามจำนวน นักเรียนไม่เกียจคร้านต่อหน้าที่ของตนเองให้สมบูรณ์ ถ้าขาดวิริยะจะทำให้เป็นคนอ่อนแอ หนีที่ยากไปหาที่ง่าย ทำอะไรไม่สำเร็จ ขาดความก้าวหน้ามีแต่งานค้าง กลายเป็นคนหย่อนสมรรถภาพ

๓. จิตตะ คือ ทำให้ทราบความเป็นไปของงานอยู่เสมอ เมื่อมีปัญหาสามารถแก้ไขเหตุการณ์ได้ทันทั่วทั้งที่ เช่น รู้การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าด้วยการใช้ปัญญาจึงทำให้ได้รับรางวัลชนะเลิศ ถ้านักเรียนขาดจิตตะงานอาจเสียหายได้ง่ายโดยไม่รู้ตัวหรือรู้ตัวเมื่อสายเกินแก้ไขแล้ว

๔. วิมังสา คือ ช่วยให้งานไม่ผิดพลาด และทำให้มองเห็นลู่ทางที่จะทำงานให้ได้ผลดี ถ้าขาดวิมังสาจะทำงานถูก ๆ ผิด ๆ เปลืองทุน เปลืองแรง เปลืองเวลา และทำให้โง่เขลา หลักธรรมอิทธิบาท ๔ นี้ก่อให้เกิดประโยชน์ดังนี้ ๑) ทำให้เป็นคนมีนิสัยรักงาน ใฝ่ใจติดตามผลงานอย่างเพิลิดเพิลิน ๒) รู้จักรับผิดชอบงานที่ทำด้วยมีระเบียบและสมเหตุสมผล ๓) มีประสบการณ์จัดเจนในกิจกรรมหลายสาขา สามารถแก้ปัญหาได้เฉียบขาด ถูกต้องและรอบคอบ และ ๔) ทำให้กิจการซึ่งไม่เหลือบ่ากว่าแรงบรรลุเป้าหมายสำเร็จ คุ่มค่าและทันเหตุการณ์

จากการประยุกต์ใช้หลักธรรมของอิทธิบาท ๔ ที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า ฉันทะ และวิริยะเป็นหลักปฏิบัติที่ช่วยให้นักเรียนมีความสามารถในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคในการเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี โดยมีจิตตะและวิมังสาเป็นหลักปฏิบัติที่ช่วยให้การเอาชนะปัญหาและอุปสรรคในการทำงาน

เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ซึ่งในที่สุดแล้วก็จะช่วยเสริมให้บุคคลมีความสามารถในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคมากขึ้นนั่นเอง เพื่อให้ทุกคนมีส่วนร่วมทั้งความคิดเห็นและการกระทำภายในสถานการณ์ที่กำหนด ทำให้สมาชิกในกลุ่มมีการวางแผนการทำงานร่วมกัน แลกเปลี่ยนประสบการณ์และแก้ปัญหาาร่วมกัน เกิดการเรียนรู้และนำไปประยุกต์ใช้ในการเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา ๑) เพื่อศึกษาหลักอิทธิบาท ๔ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ๒) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาทั่วไปในการจัดการเรียนการสอนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี และ ๓) เพื่อศึกษาผลการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการเรียนการสอนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการวิเคราะห์ข้อมูลจากพระไตรปิฎก เอกสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลจากการสัมภาษณ์ แล้วนำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ หลักอิทธิบาท ๔ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

อิทธิบาท ๔ หมายถึง หลักธรรมนำไปสู่ ความสำเร็จ คือ ฉันทะ ความพอใจ, มีใจรักในงานที่ทำ ด้วยใจรัก วิริยะ ความพากเพียร อดทน ต่อความลำบากยากเย็น ไม่ว่าจะเป็นอย่างใดก็ตามขอให้ทำอย่างสุจริต จิตตะ เอาจิต ผักไฟ ฝายใจรัก ด้วยความพยายาม ด้วยเอาจิตพยายาม อาชีพนั่นๆ ให้บรรลุผลสำเร็จ วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวนในงานที่ทำ ตริตรอง หาเหตุผลและปรับปรุงแก้ไข เพื่อให้ประสบผลสำเร็จให้ดียิ่งๆ ขึ้นไปจากผลการศึกษาหลักการและแนวคิดในการทำงาน ให้ประสบผลสำเร็จตามหลักอิทธิบาท ทุกๆ คน ถ้านำหลักอิทธิบาทไปใช้ จะประสบผลสำเร็จในหน้าที่การงานทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการทำงานราชการ การทำงานค้าขาย การทำงานอุตสาหกรรม การทำงานเกษตร และการประกอบอาชีพอื่นๆ ถ้ามีความตั้งใจทำ ก็มีความสุข ในการทำงาน ยินดีในสิ่งที่ตนได้กระทำในงานนั้นด้วยความเต็มใจทำ ตั้งใจทำ พอใจในการทำงาน ให้ประสบผลสำเร็จยิ่งขึ้นไป

๕.๑.๒ สภาพปัญหาทั่วไปในการจัดการเรียนการสอนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี

กระบวนการใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการจัดการเรียนการสอน ช่วยแก้ไขข้อจำกัดในเรื่องเนื้อหาทางด้านจริยธรรม ซึ่งค่อนข้างเป็นนามธรรมและหยุดนิ่งกับที่ให้เป็นการเรียนการสอนที่น่าสนใจโดยสร้างบรรยากาศของการเรียนการสอนที่มีการเคลื่อนไหวของผู้เรียนและเนื้อหาควบคู่กันไปการจัดกระบวนการเรียนการสอนจึงมุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมทั้งด้านร่างกายสติปัญญา อารมณ์ และการปฏิสัมพันธ์เป็นส่วนใหญ่ โดยมีการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาทธรรมและการใช้หลักการสอนที่อิงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ที่ครูสามารถคิดจัดทำด้วยตนเองได้ จะช่วยส่งเสริมให้การเรียนการ

สอนทางด้านจริยธรรมเป็นรูปธรรมน่าสนใจขึ้นสอดคล้องกับวัยพัฒนาตน ระดับวุฒิภาวะ และความต้องการของนักเรียนแต่ละระดับ หลักอภิยาบท ๔ ว่าด้วย การครองตน ครองคนและครองงาน เป็นคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย มีข้อธรรม ๔ ข้อ ประกอบด้วย ฉันทะ คือ ความพอใจ วิริยะ คือ ความเพียร ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม จิตตะ คือ ความคิดมุ่งไป อุทิศตัว อุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ วิมังสา คือความไตร่ตรองหรือทบทวน ผู้บริหารการศึกษาควรยึดหลักธรรมนี้เพื่อประยุกต์ใช้กับการบริหารงานของสถานศึกษาและการสั่งงานให้แก่บุคลากรในสถานศึกษา เพื่อให้บุคลากรทุกคนยึดหลักอภิยาบทธรรม ๔ ประการไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนและให้นักเรียนได้นำหลักอภิยาบท ๔ นี้ ไปใช้ในการศึกษาเล่าเรียนตามหน้าที่ของตน เมื่อนำหลักอภิยาบท ๔ มาประยุกต์ใช้ ก็จะทำให้การเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพ และหากนำไปประยุกต์ใช้ในด้านการใช้ชีวิตประจำวัน ก็จะทำให้สิ่งที่คาดหวังสำเร็จได้ง่าย หลักอภิยาบท ๔ เป็นหลักธรรมหนึ่งในการบริหารโรงเรียนแล้วจะทำให้ผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอน และนักเรียน สามารถแก้ไขปัญหาและอุปสรรคในการทำงานตามหน้าที่ของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๕.๑.๓ ผลการประยุกต์ใช้หลักอภิยาบท ๔ ในการเรียนการสอนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตุม ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี

ผลการประยุกต์ใช้หลักอภิยาบท ๔ เพื่อเสริมทักษะและเพิ่มศักยภาพในการจัดการเรียนการสอน หลักธรรมที่คอยสกัดกั้นอุปสรรคต่อความสำเร็จและเป็นแรงเสริมกำลังใจที่คอยผลักดันด้านการเรียนการสอนของนักเรียนให้บรรลุวัตถุประสงค์ ซึ่งหลักอภิยาบท ๔ ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

๑. ฉันทะ คือเป็นข้าศึกกับความเบื่อหน่าย ทำให้ไม่เบื่องาน ไม่ท้อถอย มีกำลังใจต่อสู้ป้องกันสร้างสรรค์สิ่งที่ตนรัก จากสิ่งที่ว่าหนักกลายเป็นงานเบา ที่ยากก็กลายเป็นง่าย เช่น การทำงานวิจัยวิทยาศาสตร์และสิ่งแวดล้อมประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๐ จนนักเรียนโรงเรียนเทศบาลคูหาสวรรค์วิจัยผลงานเรื่อง “สมบัติดินและการเจริญเติบโตของพริก *Capsicum frutescent* L.ในพื้นที่ตำบลพญาขัน อ.เมือง จังหวัดพัทลุง” จนนักเรียนได้รับรางวัลชนะเลิศ นักเรียนรักงานที่ตนได้รับผิดชอบและตั้งใจทำงานจึงได้ผลงานที่ดี ถ้าขาดฉันทะ ทำให้ขาดกำลังใจ เบื่องาน ท้อถอยงาน กลายเป็นคนจู้จี้จกไม่ก้าวหน้า

๒. วิริยะ คือ กำจัดความเกียจคร้าน ทำให้งานต่อเนื่อง เช่น นักเรียนมีงานที่ครูผู้สอนสั่งการบ้านแล้วส่งให้ครบตามจำนวน นักเรียนไม่เกียจคร้านต่อหน้าที่ของตนเองให้สมบูรณ์ ถ้าขาดวิริยะจะทำให้เป็นคนอ่อนแอ หนีที่ยากไปหาที่ง่าย ทำอะไรไม่สำเร็จ ขาดความก้าวหน้ามีแต่งงานค้าง กลายเป็นคนหย่อนสมรรถภาพ

๓. จิตตะ คือ ทำให้ทราบความเป็นไปของงานอยู่เสมอ เมื่อมีปัญหาสามารถแก้ไขเหตุการณ์ได้ทันทั่วทั้งที่ เช่น การแข่งขันประกวดแผนธุรกิจ “เฟดเอ็กซ์/จูเนียร์ อะชีฟเม้นท์ อินเตอร์เนชั่นแนล เทรต ชาเลนจ์” ประเทศไทย ประจำปี ๒๕๖๑ ด้วยการใช้ปัญญาจึงทำให้นักเรียนโรงเรียนชลราษฎรบำรุงได้รับรางวัลชนะเลิศ ถ้านักเรียนโรงเรียนชลราษฎรบำรุงขาดจิตตะอาจไม่สามารถแข่งขันได้ ถึงแข่งขันได้ก็ไม่สามารถได้รับรางวัลชนะเลิศตามความมุ่งหมายได้

๔. วิมังสา คือ ช่วยให้ทำงานไม่ผิดพลาด และทำให้มองเห็นลู่ทางที่จะทำงานให้ได้ผลดี ถ้าขาดวิมังสาจะทำงานถูกๆ ผิดๆ เปลืองทุน เปลืองแรง เปลืองเวลา และทำให้โง่เขลา หลักธรรมอภิยาบท ๔ นี้ก่อให้เกิดประโยชน์ดังนี้ ๑) ทำให้เป็นคนมีนิสัยรักงาน ใฝ่ใจติดตามผลงานอย่างเพลิดเพลีน

๒) รู้จักรับผิดชอบงานที่ทำด้วยมีระเบียบและสมเหตุสมผล ๓) มีประสบการณ์ชัดเจนในกิจกรรมหลายสาขา สามารถแก้ปัญหาได้เฉียบขาด ถูกต้องและรอบคอบ และ ๔) ทำให้กิจการซึ่งไม่เหลือบ่ากว่าแรงบรรลุเป้าหมายสำเร็จ คุ่มค่าและทันเหตุการณ์

จากการประยุกต์ใช้หลักธรรมของอิทธิบาท ๔ ที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า ฉันทะ และวิริยะ เป็นหลักปฏิบัติที่ช่วยให้นักเรียนมีความสามารถในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคในการเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี โดยมีจิตตะและวิมังสาเป็นหลักปฏิบัติที่ช่วยให้การเอาชนะปัญหาและอุปสรรคในการทำงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ซึ่งในที่สุดแล้วก็จะช่วยเสริมให้ครูภายในโรงเรียนบ้านตูม มีความสามารถในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคมากขึ้นนั่นเอง และทำให้ผู้บริหาร ครู นักเรียนภายในโรงเรียนบ้านตูม เกิดการนำไปประยุกต์ใช้ในบริหารงาน การจัดการเรียนการสอน และการเรียนรู้ ได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

๕.๒ อภิปรายผล

ผลการวิจัยเรื่อง การประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ ใช้ในการเรียนรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี มีผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ ใช้ในการจัดการเรียนรู้ ดังนี้

ผู้วิจัยพบว่า ด้านผู้บริหาร ได้นำหลักอิทธิบาท ๔ มาใช้ในการบริหารงาน ทั้งในเรื่องการบริหารด้านบุคลากร การบริหารด้านงบประมาณ การบริหารด้านวัสดุอุปกรณ์ มีความพอใจในการทำหน้าที่ในการบริหารอย่างมาก มีอหยาศัยและมีน้ำใจที่ดีต่อทุกคน มีการใช้ในเรื่องการใช้คำพูดที่เหมาะสมในการตักเตือนผู้ร่วมงานทุกคน มีความห่วงใยในผู้ร่วมงานทุกคน และเปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการบริหารงานในสถานศึกษา ด้านความเพียร มีความกระตือรือร้นกับงาน ไม่นิ่งดูดายจนกลายเป็นดินพอกหางหมู พยายามแก้ปัญหาด้วยความอดทน ทั้งยังมีการส่งเสริมสนับสนุนให้บุคลากรในสถานศึกษานำเอาหลักพุทธธรรมไปใช้ในการบริหารงาน เอาใจใส่ต่อการปฏิบัติงานของบุคลากรในสถานศึกษา และส่งเสริมในการให้ความรู้แก่บุคลากร ผลการวิจัยสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาพรหมเชษฐ์ เขมโก (พิมพ์ปิด) (๒๕๕๔ : ๙๕) ด้านครูผู้สอน การวิจัยพบว่า มีการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียน การสอนจริง โดยครูผู้สอนได้ประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ มาใช้ในการสอน โดยพบว่า ครูผู้สอน มีความพอใจกับการสอน อยากให้นักเรียนได้รับความรู้ ความเข้าใจในการเรียนให้มากที่สุด หลังจากที่ได้นำหลักอิทธิบาท ๔ มาประยุกต์ใช้ในการเรียนรู้ของนักเรียน ครูผู้สอนยังได้พบว่า งานที่ตนเองรับผิดชอบอยู่ประสบผลสำเร็จ เกิดความกระตือรือร้นกับงานที่ตนเองรับผิดชอบ เกิดความตั้งใจกับงานที่ตนได้รับมอบหมายจากผู้บริหาร ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ นิชาภัทร เงินจตุรัส (๒๕๕๕ : ๗๕) ด้านนักเรียน ผู้วิจัยพบว่า นักเรียนได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้จริง โดยประยุกต์จากหลักอิทธิบาท ๔ คือ เมื่อเรียนก็มีความพอใจที่จะเรียน มีความเพียรอดทนในงานที่ครูสั่ง มีความตั้งใจไม่วอกแวกโดยไม่สนใจในเรื่องอื่นๆ ทั้งยังใช้สติปัญญาในการทำงานที่ได้รับสั่งจากอย่างเต็มที่ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาบรรจง ดิสรโณ (ศรีสุข) (๒๕๖๐ : ๗๓)

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษา เรื่อง “ผลการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการเรียนการสอนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะโดยแบ่งออกเป็น ๒ ด้าน ดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ผู้วิจัยขอเสนอว่า การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ได้เห็นความสำคัญใน ๔ ด้านได้แก่ ด้านกายภาพ การบริหารการจัดการ การเรียนการสอน และบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ดังนั้น ผู้บริหารสถานศึกษาทุกระดับควรส่งเสริมการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการศึกษาแก่นักเรียน นักศึกษาในรูปแบบต่างๆ

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาครั้งนี้ ยังมีประเด็นที่ผู้วิจัยเห็นว่า ควรนำประเด็นอื่นๆ มาศึกษาเพิ่มเติมดังต่อไปนี้

๑. ควรมีวิจัยเชิงทดลองเรื่อง การศึกษาเทคนิควิธีการพัฒนาสมรรถภาพการสอนของครูกับการประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ ใช้ในการจัดการเรียนการสอนของนักเรียนในสถานศึกษาอื่นๆ

๒. ควรมีการวิจัยเรื่อง การประยุกต์อิทธิบาท ๔ ในด้านตัวแปรอื่นๆ กับการจัดการเรียนการสอนของนักเรียน ชั้นประถมศึกษาหรือมัธยมศึกษา

๓. ควรศึกษาวิจัย การใช้อิทธิบาท ๔ กับการทำงานทั้งในองค์กรภาครัฐ และเอกชน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ. แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: พริกหวานกราฟฟิค, ๒๕๔๕.

ทิตินา แชนมณี และ ภาสิต ประมวลศิลป์ชัย. ประสบการณ์และกลยุทธ์ของผู้บริหารในการปฏิรูปการเรียนรู้ทั้งโรงเรียน. กรุงเทพมหานคร: ปกรณ์ศิลป์ พรินต์ติ้ง, ๒๕๔๗.

ทิตินา แชนมณี, ปฏิรูปการเรียนรู้ทั้งโรงเรียน เรื่องยากที่ทำได้จริง. กรุงเทพมหานคร: อัลฟ่า มิเลเนียม, ๒๕๔๙.

พระเทพดิลก (ระแบบ วิฑูรญาณ). ความสำเร็จ หลักธรรมสู่ความสำเร็จ และสันติสุข. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๕.

พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ). พจนานุกรมธรรมปัญญานันทะ. (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ม.ป.ป.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). ธรรมะกับการทำงาน. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓.

_____. พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์รวม เล่ม ๓ ภาค ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๐.

_____. พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____. พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

_____. พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์รวมเล่ม ๓ ภาค ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๐.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). ธรรมานุชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมศาสนา, ๒๕๔๕

พระมหาณรงค์ศักดิ์ ฐิติญาโณ. **พระอภิธรรมปิฎก ๑**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต). **“อิทธิปาทกถา” พุทธจักร**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคโล). **ความสำเร็จ หลักธรรมสู่ความสำเร็จ และสันติสุข**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา.

พระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ. พ.ศ. ๒๕๔๒. แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒), พ.ศ. ๒๕๔๕. และ (ฉบับที่ ๓), พ.ศ. ๒๕๔๓.

พระราชวรณีย์. **พุทธศาสนากับสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๒๖.

พุทธทาสภิกขุ และ ปัญญานันทภิกขุ. **คุณธรรมของชีวิตที่ดีงาม**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๔.

พุทธทาสภิกขุ. **ขรวาสธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๓๗.

พุทธทาสภิกขุ. **โพธิปักขิยธรรม**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๒.

พุทธทาสภิกขุ. **สญญตา**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๘.

พุทธทาสภิกขุ. **สญญตา**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๑๘.

สนอง วรอุไร. **ทำชีวิตให้ได้ดีและมีสุข**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๕๐.

สมเด็จพระญาณสังวร. **ทศบารมี ทศพิธราชธรรม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **สำนักนายกรัฐมนตรี ฉบับที่ ๑๒**, ๒๕๖๐.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

อัศรมณี สิริวรานนท์. **เปิดโอกาสชีวิตให้ได้รับสิ่งอันเป็นมงคล**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อุทยานความรู้, ๒๕๕๐.

(๒) วิทยานิพนธ์:

พระมหาพรหมเชษฐ์ เขมโก (พิมพ์ปิด). **“การบริหารบุคลากรตามหลักอิทธิบาท ๔ โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารการศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

ณิชาภัทร เงินจัตุรัส. **“การประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ ใช้ในการจัดการเรียนรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔-๖ โรงเรียนวรรณรัตน์ศึกษา อำเภอมือง จังหวัดขอนแก่น” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระมหาบรรจง ตีระโณ (ศรีสุข). **“ศึกษาการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาทธรรม ๔ ในการจัดการเรียนการสอน ในการจัดการเรียนของโรงเรียนปริยัติคุณรสวิทยา อำเภอมืองสุรินทร์ จังหวัด**

สุรินทร์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

พระมหาฉัตรชัย ธรรมวรเมธี (ทันบาล). “ศึกษาการจัดการเรียนการสอนตามหลักอริยบท ๔ สำหรับนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย เขตตอนเมือง กรุงเทพมหานคร”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

บุญมี วิทยาลัย. “การประยุกต์หลักอริยบท ๔ ในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๒๕”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

(๓) วารสาร:

ชัยยงค์ พรหมวงศ์. **เอกสารประกอบการสอนชุดวิชาการพัฒนาเด็กพลุดิกรรม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๗.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ธรรมในใจของนักบริหารไฮโซ**. ไทยรัฐ. ๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๑.

(๔) สัมภาษณ์:

สัมภาษณ์ นายศิริศักดิ์ โคตรแสง. ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านตูม, ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายสมคิด หากันได้. ข้าราชการครูชำนาญการพิเศษโรงเรียนบ้านตูม, ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางสาวนารี ลือภูเขียว. ข้าราชการครูชำนาญการพิเศษโรงเรียนบ้านตูม, ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางศรีสวาท สมศรีสุข. ข้าราชการครูชำนาญการพิเศษโรงเรียนบ้านตูม, ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางสาวปราณี คำสียา. ข้าราชการครูโรงเรียนบ้านตูม, ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางสาวชนิตา วิเศษดี. ข้าราชการครูโรงเรียนบ้านตูม, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางสาวสริน ภาดี. ข้าราชการครูโรงเรียนบ้านตูม, ๑๒ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางสาวนาถธิดา จันดก. ข้าราชการครูชำนาญการโรงเรียนบ้านตูม, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางสาวพินธุ์ญาติ โสระเสาร์. ข้าราชการครูชำนาญการโรงเรียนบ้านตูม, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางพิสมัย สิทธิสาร. ข้าราชการครูโรงเรียนบ้านตูม, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางเมธาพร คำบัวโคตร. ข้าราชการครูโรงเรียนบ้านตูม, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ ด.ญ.พิชญา แสงสา. นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ ด.ญ.ญาณินท์ ป้อมภูเขียว. นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม, ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ ด.ญ.ปาริตา สุมาล. นักเรียนชั้นป.๕ โรงเรียนบ้านตูม, ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ ด.ญ.พิมพ์ชนก ฝาป้อง. นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม, ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

- สัมภาษณ์ ด.ญ.เพชรชนก วาสิตาม. นักเรียนชั้น ป. ๕ โรงเรียนบ้านตูม, ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์ ด.ญ.สุตาภพร ก้องสำโรง. นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม, ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์ ด.ญ.สุภัคธิดา ชนรัชดากุล. นักเรียนชั้น ป. ๕ โรงเรียนบ้านตูม, ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์ ด.ญ.ธัญวรัตน์ คำแสน. นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม, ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์ ด.ญ.ธันยพร วิเศษศรี. นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม, ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์ ด.ญ.อโรชา ฉิมลี. นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม, ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์ ด.ญ.ชาลิณี มีเกาะ. นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม, ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์ ด.ญ.สุณีย์รัศมี ขยอมดอก. นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์ ด.ญ.กิตติภาณี บัวชะงัก. นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์ ด.ญ.กิตติยานัน เสนดี. นักเรียนชั้นป.๕ โรงเรียนบ้านตูม, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	: พระมหาชินกฤต ฉายา จีรวโส นามสกุล รูปสะอาด
ว/ด/ป เกิด	: วันที่ ๒๓ เดือน พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๙
สถานที่เกิด	: บ้านพังซ็อน ตำบลพังงู อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี
การศึกษา	: พ.ศ. ๒๕๓๒ จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนบ้านพังซ็อน พ.ศ. ๒๕๕๑ สอบไล่ได้นักธรรมชั้นเอก คณะจังหวัดอุดรธานี พ.ศ. ๒๕๕๖ สำเร็จการศึกษาประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะ สงฆ์ (ป.บส.) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย พ.ศ. ๒๕๕๗ สอบไล่ได้เปรียญธรรม ๓ ประโยค คณะจังหวัดอุดรธานี พ.ศ. ๒๕๖๐ สำเร็จการศึกษาประกาศนียบัตรพระสอนศีลธรรมใน โรงเรียน (ป.สศ.) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย พ.ศ. ๒๕๖๑ สอบไล่ได้เปรียญธรรม ๔ ประโยค คณะจังหวัดอุดรธานี
ประสบการณ์ทำงาน	: - อดีตเลขานุการเจ้าคณะตำบลบ้านจันทน์ เขต ๑ - เป็นพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน สังกัด มมร.ว.อีสาน
ผลงานทางวิชาการ	: -
อุปสมบท	: วันที่ ๑๑ เดือน มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๘
สังกัด	: มหานิกาย
หน้าที่	: เจ้าอาวาสวัดบัวขรวนาราม
เข้าศึกษา	: พ.ศ. ๒๕๕๖ คณะพุทธศาสตร์ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต หนองคาย
สำเร็จการศึกษา	: พ.ศ. ๒๕๖๐ สำเร็จการศึกษาพุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) เกียรตินิยมอันดับสอง คณะพุทธศาสตร์ สาขาวิชา พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย
ที่อยู่ปัจจุบัน	: วัดบัวขรวนาราม เลขที่ ๓ หมู่ที่ ๑๖ บ้านนาสีทอง ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

รายนามผู้เชี่ยวชาญและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๑.รายนามผู้เชี่ยวชาญ

๑. ดร.บุญส่ง สิ้นจั่นนอก
๒. ดร. ประภาภรณ์ ภูขาว
๓. ดร.ธวัชชัย สิ้นจั่นนอก

๒.รายนามผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๒.๑ ผู้ให้ข้อมูล : ผู้บริหารโรงเรียน

๑. นายศิริศักดิ์ โคตรแสง ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านตูม
๒. นายสมคิด หากันใต้ ข้าราชการครูชำนาญการพิเศษโรงเรียนบ้านตูม (ผู้บริหารฝ่ายบุคลากร)
๓. นางสาวนารี ลือภูเขียว ข้าราชการครูชำนาญการพิเศษโรงเรียนบ้านตูม (ผู้บริหารฝ่ายวิชาการ)

๒.๒ ผู้ให้ข้อมูล : ครู

๔. นางศรีสวาท สมศรีสุข ข้าราชการครูชำนาญการพิเศษโรงเรียนบ้านตูม
๕. นางสาวปราณี คำสียา ข้าราชการครูโรงเรียนบ้านตูม
๖. นางสาวชนิตา วิเศษดี ข้าราชการครูโรงเรียนบ้านตูม
๗. นางสาวสริน ภาดี ข้าราชการครูโรงเรียนบ้านตูม
๘. นางสาวนาถิดา จันดก ข้าราชการครูชำนาญการโรงเรียนบ้านตูม
๙. นางสาวพินธุ์ญาติา ไสระเสาร์ ข้าราชการครูชำนาญการโรงเรียนบ้านตูม
๑๐. นางพิสมัย สิทธิสาร ข้าราชการครูโรงเรียนบ้านตูม
๑๑. นางเมธพร คำบัวโคตร ข้าราชการครูโรงเรียนบ้านตูม

๒.๓ ผู้ให้ข้อมูล : นักเรียน

๑๒. ด.ญ.พิชญา แสงสา นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม
๑๓. ด.ญ.ญาณินท์ ป้อมภูเขียว นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม
๑๔. ด.ญ.ปาริตา สุมาลู นักเรียนชั้นป.๕ โรงเรียนบ้านตูม
๑๕. ด.ญ.พิมพ์ชนก ฝาปอง นักเรียนชั้น ป.๕
๑๖. ด.ญ.เพชรชนก วาสิตาม นักเรียนชั้น ป. ๕ โรงเรียนบ้านตูม
๑๗. ด.ญ.สุตาภิทร ก้องสำโรง นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม
๑๘. ด.ญ.สุภัคธิดา ขนรัชตางกุล นักเรียนชั้น ป. ๕ โรงเรียนบ้านตูม
๑๙. ด.ญ.ธัญวรัตน์ คำแสน นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม
๒๐. ด.ญ.ธัญพร วิเศษศรี นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม
๒๑. ด.ญ.อโรชา ฉิมลี นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม
๒๒. ด.ญ.ชาลิณี มีเกาะ นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม
๒๓. ด.ญ.สุณิย์รัศมี ขยอมดอก นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม
๒๔. ด.ญ.กิตติภาณี บัวชะงัก นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม
๒๕. ด.ญ.กิตติยานัน เสนดี นักเรียนชั้นป.๕ โรงเรียนบ้านตูม

ภาคผนวก ข

หนังสือขอความอนุเคราะห์ในการสัมภาษณ์

ที่ ศธ ๖๑๑๘/๑๙

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตหนองคาย

๒๑๙ หมู่ ๓ ตำบลคำบกหวาน

อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๔๓๑๐๐

โทรศัพท์ ๐๔๒-๔๙๕๓๓๓ โทรสาร ๐๔๒-๔๙๕๒๒๒

www.mcunk.ac.th

๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุมัติขอรับข้อมูลเพื่อการวิจัยในการจัดทำวิทยานิพนธ์

เจริญพร นายศิริศักดิ์ โคตรแสง ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านตูม

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถามที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระมหาชินกฤต จิรวโส รัชสประจักษ์วินิต ๖๐๐๒๒๐๕๐๐๒ นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์หลักอริยบท ๔ ใช้ในการจัดการเรียนรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

ในการศึกษาวิจัยเรื่องดังกล่าวจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานสังกัดของท่าน จึงขออนุมัติขอรับข้อมูลจากท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตของทางมหาวิทยาลัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความช่วยเหลือ ความอนุเคราะห์ ข้อมูล สารสนเทศ รวมทั้งการบันทึกภาพจากท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการและการศึกษามา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

เจริญพร

(พระราชรัตนาลงกรณ์,ดร.)

รองอธิการบดีวิทยาเขตหนองคาย

ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

บัณฑิตศึกษา มจร. วิทยาเขตหนองคาย

เจ้าหน้าที่บัณฑิตศึกษา ดร.อริย์ชัย เลิศรวมโชค ๐๖๔-๙๖๔๔-๒๐๓๓๔

E-mail: kaekeng@gmail.com

ที่ ศธ ๖๑๑๘/๑๙

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตหนองคาย

๒๑๙ หมู่ ๓ ตำบลคำบกหวาน

อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๔๓๑๐๐

โทรศัพท์ ๐๔๒-๔๙๕๓๓๓ โทรสาร ๐๔๒-๔๙๕๒๒๒

www.mcunk.ac.th

๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุมัติเคราะห้เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัยในการจัดทำวิทยานิพนธ์

เจริญพร **นายสมคิด นกขมิ้น** นายช่างเทคนิค รร.บ้านดง

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถามที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระมหาชินกฤต จิรวโส รัทสประจำตวันสิต ๒๐๐๒๒๐๕๐๐๒ นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ ใช้ในการจัดการเรียนรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านดง ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดง จังหวัดอุดรธานี” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

ในการศึกษาวิจัยเรื่องดังกล่าวจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานสังกัดของท่าน จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตของทางมหาวิทยาลัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความช่วยเหลือ ความอนุเคราะห์ ข้อมูล สารสนเทศ รวมทั้งการบันทึกภาพจากท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการและการศึกษามา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมหาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

เจริญพร

(พระราชรัตนาลงกรณ์,ดร.)

รองอธิการบดีวิทยาเขตหนองคาย

ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

บัณฑิตศึกษา มจร. วิทยาเขตหนองคาย

เจ้าหน้าที่บัณฑิตศึกษา ดร.อริย์ชัย เลิศรวมโชค ๐๖๔-๙๖๔๔-๒๙๓๕

E-mail: kengkeng@gmail.com

ที่ ศธ ๖๑๑๘/๑๙

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตหนองคาย

๒๑๙ หมู่ ๓ ตำบลค้ายบกวาน

อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๔๓๑๐๐

โทรศัพท์ ๐๔๒-๕๕๕๓๓๓ โทรสาร ๐๔๒-๕๕๕๒๒๒

www.mcunk.ac.th

๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัยในการจัดทำวิทยานิพนธ์

เจริญพร **นางสาวนริ ลือสุขไพฑูริย์ ทาชาสารธร จอ. นันทนา**

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถามที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระมหาชินกฤต จิรวโส รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๒๒๐๕๐๐๒ นิสิตปริญญาโท หลักสูตร
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต
หนองคาย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์หลักอริยบท ๔ ใช้ในการจัดการเรียนรู้ของนักเรียน
ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านดุม ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี” เพื่อเป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

ในการศึกษาวิจัยเรื่องดังกล่าวนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่ในหน่วยงาน
สังกัดของท่าน จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตของทางมหาวิทยาลัย
ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย หวังเป็นอย่างยิ่ง
ว่าจักได้รับความช่วยเหลือ ความอนุเคราะห์ ข้อมูล สารสนเทศ รวมทั้งการบันทึกภาพจากท่านด้วยดี
และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการและการศึกษามา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

เจริญพร

(พระราชรัตนาลงกรณ์,ดร.)

รองอธิการบดีวิทยาเขตหนองคาย

ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา

๖๑๑๘/๑๙

นางสาวนริ ลือสุขไพฑูริย์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

บัณฑิตศึกษา มจร. วิทยาเขตหนองคาย

เจ้าหน้าที่บัณฑิตศึกษา ดร.อริย์ช เลิศรวมโชค ๐๖๔-๕๖๔๔-๒๕๓๕

E-mail: kakeng@gmail.com

ที่ ศธ ๖๑๑๘/๑๙

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตหนองคาย
๒๑๙ หมู่ ๓ ตำบลค่ายบกหวาน
อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๔๓๑๐๐
โทรศัพท์ ๐๔๒-๔๙๕๓๓๓ โทรสาร ๐๔๒-๔๙๕๒๒๒
www.mcunk.ac.th

๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุมัติคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัยในการจัดทำวิทยานิพนธ์

เจริญพร นางสาวปราณี คำสียา ชำราชครู โรงเรียนบ้านตูม

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถามที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระมหาชินกฤต จิรวโส รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๒๒๐๕๐๐๒ นิสิตปริญญาโท หลักสูตร
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต
หนองคาย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ ใช้ในการจัดการเรียนรู้ของนักเรียน
ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี” เพื่อเป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

ในการศึกษาวิจัยเรื่องดังกล่าวจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่ในหน่วยงาน
สังกัดของท่าน จึงขออนุมัติคราะห์จากท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตของทางมหาวิทยาลัย
ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย หวังเป็นอย่างยิ่ง
ว่าจักได้รับความช่วยเหลือ ความอนุเคราะห์ ข้อมูล สารสนเทศ รวมทั้งการบันทึกภาพจากท่านด้วยดี
และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการและการศึกษามา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

เจริญพร

ได้ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์
เรียบร้อยแล้ว

พระราชนิพนธ์
(พระราชรัตนาลงกรณ์,ดร.)

(นางผ่องศรี คำสียา)

รองอธิการบดีวิทยาเขตหนองคาย

ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

บัณฑิตศึกษา มจร. วิทยาเขตหนองคาย

เจ้าหน้าที่บัณฑิตศึกษา ดร.อริย์ธัช เลิศรวมโชค ๐๖๔-๙๖๙-๒๙๓๕

E-mail: kaekeng@gmail.com

ที่ ศธ ๖๑๑๘/๑๙

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตหนองคาย๒๑๙ หมู่ ๓ ตำบลคำบกหวาน
อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๔๓๑๐๐
โทรศัพท์ ๐๔๒-๔๙๕๓๓๓ โทรสาร ๐๔๒-๔๙๕๒๒๒
www.mcunk.ac.th

๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัยในการจัดทำวิทยานิพนธ์

เจริญพร อ.ญ. ปาริธา สุมาลู นักเรียน โรงเรียนบ้านตูม

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถามที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระมหาชินกฤต จิรวโส รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๒๒๐๕๐๐๒ นิสิตปริญญาโท หลักสูตร
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต
หนองคาย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ ใช้ในการจัดการเรียนรู้ของนักเรียน
ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี” เพื่อเป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

ในการศึกษาวิจัยเรื่องดังกล่าวนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่ในหน่วยงาน
สังกัดของท่าน จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตของทางมหาวิทยาลัย
ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย หวังเป็นอย่างยิ่ง
ว่าจักได้รับความช่วยเหลือ ความอนุเคราะห์ ข้อมูล สารสนเทศ รวมทั้งการบันทึกภาพจากท่านด้วยดี
และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการและการศึกษามา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ได้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์เรียบร้อยแล้ว

เจริญพร

ปาริธา สุมาลู

(อ.ญ. ปาริธา สุมาลู)

(พระราชรัตนาลงกรณ์,ดร.)

รองอธิการบดีวิทยาเขตหนองคาย

ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

บัณฑิตศึกษา มจร. วิทยาเขตหนองคาย

เจ้าหน้าที่บัณฑิตศึกษา ดร.อริย์ชัย เลิศรวมโชค ๐๖๔-๙๖๙-๒๙๓๔

E-mail: kaikeng@gmail.com

ภาคผนวก ค

แบบสัมภาษณ์ หรือแนวคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์

๑. แบบสัมภาษณ์ (สำหรับผู้ดำเนินการโรงเรียน)

เรื่อง

การประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ ในการจัดการเรียนรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕
โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี

คำชี้แจง

โปรดสังเกตและ/หรือ สัมภาษณ์ แล้วบันทึกการสังเกต ถ้อยคำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้
สัมภาษณ์ในช่องว่างและ/หรือ เขียนเครื่องหมาย / ใน () ของแบบสัมภาษณ์แต่ละข้อให้สมบูรณ์

แบบสัมภาษณ์นี้เป็นแบบสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key informants) ที่คัดเลือกมาโดย
จำเพาะเจาะจง แบบปลายเปิดให้อิสระแก่ผู้ตอบเกี่ยวกับข้อมูลความคิดเห็น หรือทัศนะเกี่ยวกับการ
ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการจัดการเรียนการสอนเรื่อง “การประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ ในการจัดการ
เรียนรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดุง จังหวัด
อุดรธานี” ในระดับมหาดำเนินการ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อศึกษาหลักอิทธิบาท ๔ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
๒. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาในการจัดการเรียนการสอนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕
โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี
๓. เพื่อประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการจัดการเรียนการสอนของนักเรียนชั้นประถมศึกษา
ปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี

คณะกรรมการผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์

ดร. บุญส่ง สิ้นธุ์นอก

ดร. ประภาภรณ์ ภูขาว

ชื่อนิสิตผู้วิจัย

พระมหาชินกฤต จิรวีโส

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไป

๑.๑ ชื่อ นาย กิร กัก นามสกุล โตहनสง

๑.๒ เพศ ☒ ชาย ☐ หญิง

๑.๓ อายุ ☐ ต่ำกว่า ๒๐ ปี ☐ ๒๑ - ๓๕ ปี ☐ ๓๖ - ๕๕ ปี ☒ ๕๖ ปี ขึ้นไป

๑.๔ การศึกษา ☐ ต่ำกว่า ป.ตรี ☐ ป.ตรี ☒ ป.ตรี ขึ้นไป

๑.๕ ว/ด/ป ๒๖/๒/๖๖ เวลา ๐๗.๐๐ สถานที่ โรงเรียนบ้านตูม

ตอนที่ ๒ แนวคิดเกี่ยวกับหลักอิทธิบาท ๔ ในพระพุทธศาสนา

๑) ตามความคิดเห็นของท่าน คำว่า “ไม่รู้ ไม่เรียน” ตามหลักอิทธิบาท ๔ นั้น ท่านใช้ในการบริหารจัดการในองค์กรของท่านอย่างไร

ในการบริหารจัดการองค์กร ท่านหลักอิทธิบาท ๔ นั้น คิดว่า “ไม่รู้ ไม่เรียน”
ในการส่งเสริมสนับสนุนให้บุคลากร ทั้ง ครู นักศึกษา กระทั่งคนธรรมดาในองค์กร
ต้องนำพาตัวเองไปศึกษาหาความรู้

๒) ในการบริหารจัดการการเรียนการสอนในสถานการศึกษา ท่านได้มีการใช้ความพยายามเพื่อส่งเสริมบุคลากรในสถานการศึกษาของท่านหรือไม่ อย่างไร

การส่งเสริมบุคลากรในการบริหารจัดการเรียนการสอน โดย ทรศก.สอน
ตามหลักการ ส่งเสริมสนับสนุนในการจัดการเรียนการสอน ส่งเสริมให้จัดการเรียนการสอน
กันสนับสนุนให้ครู ส่งเสริมวิทยากร เชื้อต่อการจัดการเรียนรู้อีกคือ จัดหาสื่อประกอบ ฯลฯ

๓) ในการบริหารจัดการในการจัดการเรียนการสอนในสถานการศึกษาของท่าน ท่านได้ตั้งใจในการปรับปรุงแก้ไขปัญหาด้านใดบ้าง

การส่งเสริมให้ครู ส่งเสริมบุคลากร ส่งเสริมวิทยากร ส่งเสริมนักเรียน
โดยดำเนินการโครงการ วิทยากร ส่งเสริมวิทยากร ส่งเสริมการเรียน

๔) ในส่วนการดำเนินการจัดการบริหารสถานศึกษาของท่าน ท่านได้พิจารณาเห็นว่า ควรจะปรับปรุงแก้ไขงานของท่านในด้านใดบ้าง

ตอนที่ ๓ สภาพปัญหาในการบริหารจัดการในสถาบันการศึกษา

๑) ในการจัดการศึกษา ท่านมีปัญหาในการแนะนำบุคลากรในองค์กรของท่านให้ไม่ในการเรียนรู้แนวทางใน จัดการเรียนการสอนในสถานการศึกษาของท่านหรือไม่ อย่างไร

ไม่มีความเห็น เพราะครูทุกคน มีความสามารถ และ เห็นความสำคัญ
ของการพัฒนาวิชาชีพครูด้วยเป็นส่วนใหญ่

๒) ท่านประสบปัญหาในด้านการจัดงบประมาณในการจัดการเรียนการสอน ในสถานการศึกษาของท่านหรือไม่ อย่างไร

งบประมาณที่พอ สพฐ. จัดให้ไม่เพียงพอต่อการจัดซื้อสื่อ
อุปกรณ์การเรียนการสอน และค่าตอบแทนครู ให้อำเภอ กรมการ
จัดการเรียนการสอน โดยให้สื่อทั้งในท้องถิ่น และจัดให้ทุนในสื่อ
ด้านคอมพิวเตอร์ หรือรายการอื่น นำมาใช้ในการเรียนการสอน
ให้ทั่วถึงที่สุด

๓) ท่านประสบปัญหาในด้านวัสดุอุปกรณ์ในการจัดการเรียนการสอน หรือไม่ อย่างไร
 ประสบปัญหา เช่น ตอนเรียนหนังสือไม่ค่อยพอต่อนักเรียน
 อุปกรณ์ วัสดุ อาทิ กวี ดอกริมนาดร์ วัสดุสื่อไม่เพียงพอต่อจำนวน
 นักเรียน

๔) ท่านได้ใช้วิธีคิดในแก้ไขปัญหาในการจัดการเรียนการสอนในสถานการศึกษาของท่าน
 โดยวิธีใด

๕ ส่งเสริมสนับสนุนให้นักเรียนได้คิด ค้นคว้า หรือหาวิธีการสอนแบบ Active Learning
 ที่สอดคล้องกับภาระสอนในแต่ละรายวิชา
 ๖ ส่งเสริมให้นักเรียนค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเองผ่านสื่อออนไลน์ ๑ ๑๐๐ นาที
 ระดับชั้น (ป.๑ - ม.๓) รายวิชาละ ๒๐๐ น.

ตอนที่ ๔ การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการจัดการเรียนการสอน

๑) ท่านมีวิธีการอย่างไรที่จะประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการจัดการเรียนการสอนใน
 สถาบันการศึกษาของท่าน

๑.๑ ด้านบริหารจัดการกับบุคลากรในองค์กร

๕ จัดทำหลักสูตรให้ตรงกับความต้องการ | ตามหน้าที่และตำแหน่งงาน
 เมื่อมีการปฏิบัติงานหรืออะไร ก็จะสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ
 ๖ ส่งเสริมสนับสนุนให้ใช้สื่อเทคโนโลยีในการบริหารงานด้วย ๖๐๐ นาที

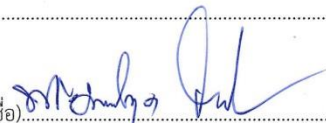
๑.๒ ด้านการจัดการเกี่ยวกับปริมาณในการบริหารจัดการเรียนการสอน

๕ ส่งเสริมสนับสนุนให้ครูใช้ปริมาณที่น้อยให้เกิดประโยชน์สูงสุด

๑.๓ ด้านวัสดุอุปกรณ์ในการจัดการเรียนการสอน เช่น อาคารเรียน วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ใน
 การจัดการเรียนการสอน

๕ ส่งเสริมสนับสนุนให้ครูใช้สื่อเทคโนโลยีในการจัดการเรียนการสอน
 ในเวลาว่างหรือเวลาพักก็ได้ ตามลักษณะของสื่อและเทคโนโลยี
 ๖ ส่งเสริมให้ครูมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านการผลิตสื่อประกอบ
 การเรียนการสอน

(ลงชื่อ)

(ผู้สัมภาษณ์)

(พระมหาชินกฤต จีรวีโส)

นิสิตปริญญาโท

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

๒. แบบสัมภาษณ์ (สำหรับข้าราชการครู)

เรื่อง

การประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ ใช้ในการจัดการเรียนรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕
โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี

คำชี้แจง

โปรดสังเกตและ/หรือ สัมภาษณ์ แล้วบันทึกการสังเกต ถ้อยคำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้สัมภาษณ์ในช่องว่างและ/หรือ เขียนเครื่องหมาย / ใน () ของแบบสัมภาษณ์แต่ละข้อให้สมบูรณ์

แบบสัมภาษณ์นี้เป็นแบบสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key informants) ที่คัดเลือกมาโดยจำเพาะเจาะจง แบบปลายเปิดให้อิสระแก่ผู้ตอบเกี่ยวกับข้อมูลความคิดเห็น หรือทัศนคติเกี่ยวกับการใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการจัดการเรียนการสอนเรื่อง “การประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ ใช้ในการจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียนของนักเรียนประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี” ในระดับมหาดบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อศึกษาหลักอิทธิบาท ๔ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
๒. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาในการจัดการเรียนการสอนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี
๓. เพื่อประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการจัดการเรียนการสอนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี

คณะกรรมการผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์

ดร. บุญส่ง สิ้นจันทนอก

ดร. ประภาภรณ์ ภูขาว

ชื่อนิสิตผู้วิจัย

พระมหาชินกฤต จิรวโส

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไป

๑.๑ ชื่อ.....นามสกุล.....

๑.๒ เพศ ☐ ชาย ☐ หญิง

๑.๓ อายุ ☐ ต่ำกว่า ๒๐ ปี ☐ ๒๑ - ๓๕ ปี ☐ ๓๖ - ๕๕ ปี ☐ ๕๖ ปี ขึ้นไป

๑.๔ การศึกษา ☐ ต่ำกว่า ป.ตรี ☐ ป.ตรี ☐ ป.ตรี ขึ้นไป

๑.๕ ว/ด/ป..... เวลา..... สถานที่.....

ตอนที่ ๒ แนวคิดเกี่ยวกับหลักอิทธิบาท ๔ ในพระพุทธศาสนา

๑) ตามความคิดเห็นของคุณครู คำว่า “ไม่รู้ ใฝ่เรียน” ตามหลักอิทธิบาท ๔ นั้น คุณครูใช้ในการจัดการการสอนอย่างไร

ครูใช้สอน ในหน้าชั้นเรียน ต้องมีใครก็ได้ส่งมอบ
สื่อกาหนดแผนมา ในการสอนนักเรียน สักบทหนึ่งก็ใช้เวลา

๒) ในการจัดการเรียนการสอนในสถานการศึกษา คุณครูได้มีการใช้ความพยายามเพื่อส่งเสริมนักเรียนในชั้นเรียนของคุณครูหรือไม่ อย่างไร

มีการใช้ความพยายาม ส่งเสริมในสิ่งที่ และจัดการการสอน
ของครูในชั้นเรียน

๓) ในการจัดการเรียนการสอนในสถานการศึกษา คุณครูได้ตั้งใจในการปรับปรุงแก้ไขปัญหาด้านใดบ้าง

แก้ไขปัญหาด้าน การเรียนในชั้นเรียน สักตามระดับ
ด้านการเรียน สักการยกตัวอย่าง

๔) ในส่วนการดำเนินการสอนในสถานการศึกษา คุณครูได้พิจารณาเห็นว่า ควรจะปรับปรุงแก้ไขงานของคุณครูในด้านใดบ้าง

ด้านสื่อการเรียน การสอน ที่หลากหลาย

ตอนที่ ๓ สภาพปัญหาในการจัดการเรียนการสอนในสถานการศึกษา

๑) ในการจัดการการเรียนรู้ คุณครูมีปัญหาในการแนะนำนักเรียนในสถานการศึกษา ใฝ่ในการเรียนรู้แนวทางในการจัดการเรียนการสอนในสถานการศึกษาหรือไม่ อย่างไร

จัดให้สื่อกาหนดแผน ๑) ให้รางวัล ที่เหมาะสมกับนักเรียน

๒) คุณครูประสบปัญหาในด้านงบประมาณในการจัดการเรียนการสอน ในสถานการศึกษาหรือไม่ อย่างไร

- งบประมาณไม่เพียงพอ

๓) คุณครูประสบปัญหาในด้านวัสดุอุปกรณ์ในการจัดการเรียนการสอน หรือไม่ อย่างไร

- งบประมาณไม่เพียงพอ

๔) คุณครูได้ใช้วิธีคิดในแก้ไขปัญหาในการจัดการเรียนการสอน ในสถานการศึกษา โดยวิธีการใด

การแก้ปัญหาโดยใช้วิธีการ เอาใจใส่ต่อหน้าที่รับผิดชอบ
และรักในสถานศึกษา และนักเรียน

ตอนที่ ๔ การประยุกต์ใช้หลักอริยบท ๔ ในการจัดการเรียนการสอน

๑) คุณครูมีวิธีการอย่างไรที่จะประยุกต์ใช้หลักอริยบท ๔ ในการจัดการเรียนการสอนในสถานการศึกษา

๑.๑ ด้านการจัดการเรียนการสอนกับนักเรียน
นักเรียนต้องจดจำสิ่งที่ทำ และสิ่งที่เรียน สืบถามวันต่อวัน

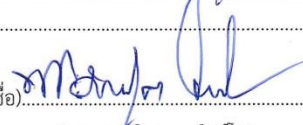
๑.๒ ด้านการจัดการเกี่ยวกับงบประมาณในการจัดการเรียนการสอน

ครูมีการลงทุนกับนักเรียน ส่วนตัว งานอดิเรก

๑.๓ ด้านวัสดุอุปกรณ์ในการจัดการเรียนการสอน เช่น อาคารเรียน วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอน

ออกแบบสิ่งของมาใช้กับนักเรียน ทำอาหารให้

(ลงชื่อ)

(ผู้สัมภาษณ์)

(พระมหาชินกฤต จีระโส)

นิสิตปริญญาโท

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

๓. แบบสัมภาษณ์ (สำหรับนักเรียน)

เรื่อง

การประยุกต์หลักอริยาบท ๔ ใช้ในการจัดการเรียนรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕
โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี

คำชี้แจง

โปรดสังเกตและ/หรือ สัมภาษณ์ แล้วบันทึกการสังเกต ถ้อยคำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้สัมภาษณ์ในช่องว่างและ/หรือ เขียนเครื่องหมาย / ใน () ของแบบสัมภาษณ์แต่ละข้อให้สมบูรณ์
แบบสัมภาษณ์นี้เป็นแบบสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key informants) ที่คัดเลือกมาโดยจำเพาะเจาะจง แบบปลายเปิดให้อิสระแก่ผู้ตอบเกี่ยวกับข้อมูลความคิดเห็น หรือทัศนคติเกี่ยวกับการใช้หลักอริยาบท ๔ ในการจัดการเรียนการสอนเรื่อง “การประยุกต์หลักอริยาบท ๔ ใช้ในการจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียนของนักเรียนประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี” ในระดับมหาดบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อศึกษาหลักอริยาบท ๔ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
๒. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาในการจัดการเรียนการสอนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี
๓. เพื่อประยุกต์ใช้หลักอริยาบท ๔ ในการจัดการเรียนการสอนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านตูม ตำบลบ้านจันทน์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี

คณะกรรมการผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์

ดร. บุญส่ง สิ้นธุ์นอก

ดร. ประภาภรณ์ ภูขาว

ชื่อนิสิตผู้วิจัย

พระมหาชินกฤต จิรวโส

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไป

๑.๑ ชื่อ ด.ญ. ปาจิตา นามสกุล สิมมาลี

๑.๒ เพศ ☐ ชาย ☒ หญิง

๑.๓ อายุ ☒ ต่ำกว่า ๒๐ ปี ☐ ๒๑ - ๓๕ ปี ☐ ๓๖ - ๕๕ ปี ☐ ๕๖ ปี ขึ้นไป

๑.๔ การศึกษา ☐ ต่ำกว่า ป.ตรี ☒ ป.ตรี ☐ ป.ตรี ขึ้นไป

๑.๕ ว/ด/ป ๑๐/๓/๖๖ เวลา สถานที่ โรงเรียนบ้านตูม

ตอนที่ ๒ แนวคิดเกี่ยวกับหลักอิทธิบาท ๔ ในพระพุทธศาสนา

๑) ตามความคิดเห็นของนักเรียน คำว่า “ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน” ตามหลักอิทธิบาท ๔ นั้น
นักเรียนใช้ในการเรียนรู้ในชั้นเรียนของนักเรียนอย่างไร

ตั้งใจเรียน ขยันหมั่นเพียร แสวงหาความรู้
อดทน

๒) ในการเรียนรู้ในชั้นเรียนของนักเรียน นักเรียนได้มีการใช้ความพยายามของนักเรียน
หรือไม่ อย่างไร

ใช้ความพยายามในการทำงานที่ครูสั่ง มีความขยัน
อ่านหนังสือทบทวนบทเรียน

๓) ในการเรียนรู้ในชั้นเรียนของนักเรียน นักเรียนได้ตั้งใจในการปรับปรุงแก้ไขปัญหาของ
นักเรียนในด้านใดบ้าง

แก้ไขในด้าน ความขยัน อยากให้ขยันเพิ่มขึ้น
อ่านหนังสือให้เพิ่มมากขึ้น

๔) ในส่วนการเรียนรู้ในชั้นเรียนของนักเรียน นักเรียนได้พิจารณาเห็นว่า ควรจะปรับปรุง
แก้ไขงานของนักเรียน ในด้านใดบ้าง

ควรปรับปรุงเรื่อง งานกลุ่ม ที่ครูมอบหมายให้
จะมีเรื่อง การจัดแจงงานที่มอบหมายให้แก่เพื่อน

ตอนที่ ๓ สภาพปัญหาในการเรียนรู้ในสถานการศึกษา

๑) ในการเรียนรู้ นักเรียนมีปัญหาในการแนะนำเพื่อนในชั้นเรียนของนักเรียนให้ใฝ่ในการ
เรียนรู้ แนวทางในการเรียนรู้ในชั้นเรียนของนักเรียนหรือไม่ อย่างไร

มี แนะนำให้เพื่อนหมั่นเพียร ขยัน อดทน ตั้งใจเรียน
อ่านหนังสือทบทวนบทเรียน

๒) นักเรียนประสบปัญหาในด้านรายจ่ายในการเรียนการรู้ ในสถานการศึกษาของ
นักเรียนหรือไม่ อย่างไร

ไม่ เพราะ รู้จักประหยัด ไม่ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย
รักษาของ เช่น ปากกา สมุด

๓) นักเรียนประสบปัญหาในด้านวัสดุอุปกรณ์ในการเรียนรู้ ในสถานการศึกษาของนักเรียนหรือไม่ อย่างไร

ไม่ เพราะ เกินไว้อยากให้อยู่นาน เพื่อที่จะเป็น
การประหยัดต่อต่อ

๔) นักเรียนได้ใช้วิธีคิดในแก้ไขปัญหาในการเรียนรู้ ในชั้นเรียนในสถานการศึกษาของนักเรียนโดยวิธีใด

ตั้งใจเรียน ขยันหมั่นเพียร หมั่นอ่านหนังสือ

ตอนที่ ๔ การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการจัดการเรียนรู้

๑) นักเรียนมีวิธีการอย่างไรที่จะประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ คือการใฝ่รู้ ใฝ่เรียน, การเพียรพยายาม, ตามที่จิตตั้งมั่น, และ หมั่นพิจารณาด้วยปัญญา, ในการจัดการเรียนรู้ในสถานการศึกษาของนักเรียน

๑.๑ ด้านการเรียนร่วมกันกับเพื่อนนักเรียนด้วยกันในชั้นเรียน

บางคนเล่น แต่ส่วนมากตั้งใจเรียน เชื่อฟังครู

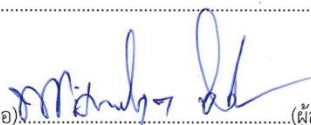
๑.๒ ด้านการจัดการเกี่ยวกับรายจ่ายในการเรียนของนักเรียน

ไม่ฟุ่มเฟือย ประหยัดต่อต่อ รักษานอง

๑.๓ ด้านวัสดุอุปกรณ์ในการเรียนรู้ เช่น สื่อการเรียน อุปกรณ์การเรียน เป็นต้น

ไม่มีอะไรขาดหาย เพราะ รักษาไว้ไม่ให้ใครยืม

(ลงชื่อ)

(ผู้สัมภาษณ์)

(พระมหาชนกฤต จีรวโส)

นิสิตปริญญาโท

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

ภาคผนวก ง

ประมวลภาพจากการศึกษาภาคสนาม/การสัมภาษณ์

สัมภาษณ์ นายศิริศักดิ์ โคตรแสง ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านตูม
ณ โรงเรียนบ้านตูม ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

สัมภาษณ์ นายสมคิด หากันใต้ ผู้บริหารฝ่ายบุคลากร
ณ โรงเรียนบ้านตูม ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

สัมภาษณ์ นางศรีสวาท สมศรีสุข ข้าราชการครูชำนาญการพิเศษโรงเรียนบ้านตูม
ณ โรงเรียนบ้านตูม ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

สัมภาษณ์ นางนารี ลือภูเขียว ผู้บริหารฝ่ายวิชาการ
ณ โรงเรียนบ้านตูม ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

สัมภาษณ์ นางสาวพินธุ์ญาดา โสระเสาร์ ข้าราชการชำนาญการโรงเรียนบ้านตูม
ณ โรงเรียนบ้านตูม ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

สัมภาษณ์ นางสาวปราณี คำสียา ข้าราชการครูโรงเรียนบ้านตูม
ณ โรงเรียนบ้านตูม วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

สัมภาษณ์ ด.ญ.ปาลิตา สุมาลุ นักเรียนชั้น ป.๕ โรงเรียนบ้านตูม
ณ โรงเรียนบ้านตูม วันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑

สัมภาษณ์ ด.ญ.เพชรชนก วาสิตาม นักเรียนชั้น ป. ๕ โรงเรียนบ้านตูม
ณ โรงเรียนบ้านตูม วันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑